עמוס

א דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר־הָיָה בַנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעַשׁ׃

פִּתְגָמֵי עָמוֹס דַּהֲוָה מָרֵי גִיתִין מִתְּקוֹעַ דְּאִתְנַבֵּי עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין קֳדָם מֵיתֵי זִיעָא׃

שלמה ירחי א אשר היה בנוקדים. תרגו' יונתן דהוה מרי ניקין. כמו* ומישע מלך מואב היה נוקד. שנתים לפני הרעש. שנתי' קודם שנתנגע עוזיה יום שנתנבא ישעיה שנאמר* וינועו אמות הספים. ואומר* כאשר נסתם מפני הרעש וגו': (מלכים ב' ג' ד' · ישעיה ו' ד' · זכריה י"ד ה')

אבן עזרא א זה הנביא היה בימי הושע וכל נבואתו על ירבעם בן יואש. ורבים המפרשים אמרו כי הרעש היה בהכנס עוזיה להקטיר קטרת. ואין הדבר מתקבל רק מקבלה. כי הכתוב אומר כי בימי עוזיהו היה הרעש והכה גדול היה. ולחשבון הזה הוא* ובעוד ששים וחמש שנה. כי זה היתה זאת הנבואה בתחלת מלכות אחז הנה אחר עשרים ושתים שנה יחת אפרים מעם אשור כי כן כתוב. וטעם הרעש. להזכירו כי התנבא לפני היותו שהיה רעש ויכה בית החורף על בית הקיץ. ומלת נוקדים. רועים כמו* ומישע מלך מואב היה נוקד: (זכריה י"ד ה' · ישעיה ז' ח' · בספ' סימן ג' טו · מלכים ב' ג' ד')

דוד קמחי א דברי עמוס. כתבו רז"ל כי כשמתחיל הנביא במלת דברי הוא מדבר בדברי עצמו וכן עמוס דבר על עצמו כמו שאמר לו אמציה כהן בית אל ומה שהשיב לו. וכן דברי ירמיהו כי הוא דבר בדברי עצמו. וכן דברי קהלת. וכן אמרו רבו' שלשה נביאים לפי שהיתה נבואתם דברי קנטורי' לכן נתלית נבואתם בעצמן. ר"ל בעצמן שדברו דברי (בספ' סימן ז' י"ב · כ"א לא נכתב' את קהלת)

ענין והתחילה נבואתו דברי · אשר היה בנוקדים מתקוע · רועה היה והרועה יקרא
מלכים ב ג׳ נ״א אח מי | נוקד · או שמתעסק במקנה כמו * ומישע מלך מואב היה נוקד · ויקרא נוקד לפי שרוב
בראשית ל׳ לב | הבהמות יש לה כתמי׳ שחורי׳ או לבנים מן * נקוד וטלוא · ואמר בנוקדים ולא אמר היה שמתעסק
נוקד רועה לומ׳ כי היה גדול שבנוקדים אשר היו בתקוע · ותקוע הוא עיר גדולה בנחלת נא היא
בני אשר · אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם · כבר כתבנו
בתחילת הספר כי ירבעם ועזיה מלכו בזמן אחד · והושע האריך ימים יותר שנבא גם
בימי יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה · ואמר אשר חזה על ישראל, כי רוב נבואתו היתה
ישעיה ו׳ ה׳ | על ישראל ושומרון, ולא זכר על יהודה כי אם מעט · ובדרש כשאמר הקב״ה * את מי
אשלח ומי ילך לנו · ואמר לו ישעיה הנני שלחני · אמר את מי אשלח שלחתי את מיכה
מיכה ה׳ א׳ | והיו מכים אותו על הלחי שנא׳ * בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל · שלחתי את עמוס
והיו קורין אותו פסילוסא · אמרו לא היה לו להקב״ה לשדור׳ שכינתו אלא על הדין
פסילוסא · פירוש קטיע לישנא · אמר רבי פינחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עילג
בלשונו . שנתים לפני הרעש · הרעש הזה היה בימי עזיהו כמו שנאמר בנבואת זכריה
זכריה י״ד ה׳ | * ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך יהודה · ואמרו בדרש כי אותו היום
שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש · וזה כי תחלת נבואת עמוס היתה שנתים
בבא קמא ב׳ ע״ | לפני הרעש · וזכר זה בעבור שהתנבא על הרעש טרם בואו · כמו שאמר * והכיתי בית
החורף על בית הקיץ :

כתב תרגמו׳ ומפסיק יק | ויאמר יהוה מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל :
ואמר יי מציון יכלי ומירושלם ירים מימריה ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון :

שלמה ירחי | מציון ישאג · מבית קדשי הקדשים הדביר יצא · ואבלו נאות הרועים ·
ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון :

אבן עזרא | ויאמר, ישאג · רעם גדול שידוע והוא ימנע הגשם ויהיה להם חסרון לחם ומים
כאשר יזכיר · או הטע׳ שמתעוררת הנבי׳ קול יי׳ בדרך נבוא׳ קול גדול כשאגת אריה · והנה
הקול כמו טירה שנטויה מהשם · על כן אמר ואבלו נאות הרועים, כי הצאן תמות בלי
מרעה · ויבש ראש הכרמל, והעצים הרחוקים ברחש · והמדרש נאות הרעים על המלכים
אינו מטעם הפרשה :

דוד קמחי | ויאמר, אמר מציון ומירושלם · כי שם שכינתו · והענין כפול כמה שאמר · וכן
בבא קמא נ׳ א׳ נא כמלו׳ שונו׳ | ישאג ויתן קולו · וענין השאגה ונתינת הקול דרך משל על הנבואה · כמו שאמר * אריה
שאג מי לא יירא יי׳ אלהים דבר מי לא ינבא · ואבלו, ונבואה זו תהיה שיאבלו נאות
הרועים מעצירת הגשמים · ויבש ראש הכרמל · כל מיטב הכרמל : והכרמל הוא שם
כלל למקום שדות זרע וכרמים · והטוב והדשן שבו יאבל כל שכן אחר זה שבו · ואבל
הושע ד׳ ג׳ | ענין השחתה והעדר · כמו שאמר * על כן תאבל הארץ : והרועים להם · ויש לפרש ק
המקרא דרך משל . והוא תחלת דברים למה שאמר אחר כן כה אמר ה׳ · וכן תרגם יונתן
דרך

דין מצל ויבדון מרורי מלכיא ויחרב יקרת סדיהון :

ג כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־
שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל־
אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־
ל׳ דּוּשָׁם בַּחֲרֻצוֹת הַבַּרְזֶל
אֶת־הַגִּלְעָד :

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּדָשׁוּ בְּמוֹרִיגֵי בַּרְזְלָא יָרַת יָתְבֵי אַרְעָא גִלְעָד : (נ״א דפרזלא)

ד וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת
בֶּן־הֲדָד :

וְאֶשְׁלַח אִשָּׁתָא בְּבֵית חֲזָאֵל וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָית בַּר הֲדָד :

ה וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיחַ דַּמֶּשֶׂק
וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מִבִּקְעַת־
ב׳ מל׳ אָוֶן וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מִבֵּית
ד׳ עֶדֶן וְגָלוּ עַם־אֲרָם קִירָה
ב׳ כת׳ אָמַר יְהוָה :

וְאֶתְבַּר תְּקוֹף דַּמֶּשֶׂק וְאֲשֵׁיצֵי יָתִיב מִבִּקְעַת אָוֶן וְאַעֲבִיר שׁוּלְטַן מִבֵּית עֶדֶן וְיִגְלוֹן עַמָּא דַאֲרָם לְקִירֵנֵי אֲמַר יְיָ :

ג על שלשה פשעי וגו׳ . דכתיב* הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר . ואם איוב לג׳ כט׳ שלשה ירחי
יותר יותר . וכאן כך הוא כבר נתתי עמהם במרית לוותר להם על שלשה פשעים .
ואם יש יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט . ועל ארבעה לא אשיבנו . על פשע
רביעי אין עלי עוד להשיבו ריקם מהשיב לו גמול וכל שכן שיש לו פשעים הרבה עתה
אתנה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד הסמוכים להם . בחרצות הברזל . תרג׳ יונת׳
במוריגי דפרזלא . והוא כעין שופי נת שקורין ליי״א שעשוי חריצים חריצים ודשים בהם
בני ארם ביישורים ובהם מתקנין את קשי התבואה לעשותן תבן :
ד חזאל ובן הדד . מלכי ארם וראש ארם דמשק :
ה בקעת און . מקום היה בארם . ותומך שבט . ועביד שולטן . כמו* לא יסור שבט . בראשית מט׳ י׳
על שם שהמושל רודה את העם במקלות . בבית עדן . מקום . קירה . מקום . ושם הגלם
סנחריב בימי אחז שנאמ׳ *ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה את ארם קירה . כל מלכים ב׳ טז׳ ט׳
הפורענ׳ שנתנבאו נביאי ישראל לבא חרב על האומו׳ נביאים שהיו קודם סנחריב כגון
ישעיה ועמוס נבאו על חרב סנחריב וירמיה ויחזקאל נבאו על חרב נבוכד נאצר :

אבן עזרא

איוב ל״ג כ״ט ג כה. אמר אליהוא *הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. וטעם כי יודיע
ואם לא ישמע יענישנו כמשפט הרביעית. ויש אומר על הדור הרביעי אם היו כל הדורות
רשעים. והנכון אמר שלשה עונות סלחתי לו וזאת הרביעית לא אסלח. והנה בדמשק
ועזה וצור ואדום ובני עמון לעולם הרביעית שהרעו ליעקב ובמואב שהרעו לעשו ושניהם
בני יצחק על כן הזכיר פשעים בנבואתו. ולא מצאנו כזה בספרי כל הנביאים הנמנים
מלכים ב׳ י״ג ז׳ על דושם. וזה הכתוב על חזאל שהרע לישראל *וישימם כעפר לדוש. וטעם את הגלעד.
מלכים ב׳ י׳ ל״ג יואביה או שבחנו ישראל ממנה. והוא היה חורש את הגלעד. וכתוב *ויכם חזאל וגו׳ את
כל ארץ הגלעד:
ד ושלחתי. בבית חזאל. בני בניו. אולי רצין היה מהם שהמיתו מלך אשור:
ה ושברתי. כי נלכדה בהלכד שומרון. והכרתי. בקעת און. שם עיר בארם.
יחזקאל י״ט י״ד ותומך שבט כמו *מטה עוז שבט למשול. קירה. אל קיר. שם עיר באשור וככה כתוב
מלכים ב׳ ט״ז ט׳ *ויגלה קירה:

רד״ק

ג כה אמר ה׳. התנבא תחלה על הגוים שהם שכנים לארץ ישראל והרעו ליש׳
בהיותם בארצם והאל יתברך ינקם מהם. ואחר כך. התנבא על ישראל שהאריכו
מעשיהם וגלו מארצם בעונש עונותם מלבד שלקו בארצם בחרב וברעב ובדבר. ועתה
החל בדמשק ואמר על שלשה פשעי דמשק. הנה רמז כי האל ית׳ לא יעניש האדם על
מיכה ז׳ י״ח עון ראשון שני ושלישי כי זו ממדותיו שהוא *נושא עון ועובר על פשע. ואמר אליהוא
איוב ל״ג כ״ט *הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. וברביעית יענישו. והנה לא ישגיח על
אומות העולם לטובה ולרעה כי אם בעבור ישר׳. אלא אם כן יהיה חמס גדול כדבר
דור המבול וסדום ועמור׳. כי החמס מפסיד הישוב והאל ית׳ רוצה בישוב העולם.
והנה דמשק הרע ליש׳ ג׳ פעמי׳ בימי בעשא מלך יש׳ ובימי אחאב ובימי יהורם בן
אחאב אע״פי שלשתם כישר׳ לא נחשב לו לפי שלקו אדם בימיו בבואם בהי׳. אבל השלישית
מלכים ב׳ י״ג ז׳ היא בימי יהואחז בן יהוא שנאמר *כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש. והרביעית
כשבא על יהודה בימי אחז. ואז נענש על כלם שבא עליו מלך אשור ותפש דמשק והגלה
את ארם קירה ואת רצין המית. וכל זה נבא עמוס שנאמ׳ ושברתי בריח וגו׳ וגלו עם ארם
ישעיה ז׳ ח׳ קירה. ונבואה זו נבא עמוס קודם שנה קודם בואה. כמו שאמר בנבואת ישעיה *ובעוד
ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם. כמו שפירשתי שם. ופי׳ לא אשיבנו. לא אשיבנו
אל סליחתי שסלחתי לו שלש פעמים והייתי משיב אותו בכל פעם אל סליחתי אם לא
היה שב אל פשעו. אבל אחר ששב עוד אל פשעו אענישנו על כלם. והזכיר הקשה שבהם
מלכים ב׳ י׳ ל״ג והוא על דושם בחרוצות הברזל את הגלעד. שנאמר *ויכם חזאל בכל גבול ישראל מן
הירדן מזרח השמש את כל ארץ הגלעד וגו׳. ופי׳ את הגלעד. בקרבנו ית׳ יתבי ארעא
גלעד. שהיו עושין דרך נקמה ובזיון. היו מעבירין חרוצות הברזל על גופם כמו שעשה
ד״ה א׳ כ׳ ג׳ בהם את התבואה כמו שעשה דוד בבני עמון. שנאמר *וישר במגרה ובחריצי הברזל:
ירמיה מ״ח מ״ה ד ושלחתי אש. זהו משל על האויב. כמו *כי אש יצאה מחשבון. חזאל ובן
הדד. הם מלכי ארם:
במדבר כ״א כ״ח ה ושברתי. שלא יגלו דלתותיה ובריחיה ולא תעמוד לפני האויב. בקעת
און. היא עיר גדולה בארם. וכן בית עדן. ופי׳ שדמשק היתה ירושה ממלכי יהודה
בית עדן נ״א היתה מושב המלכי׳. לפי׳ אמר ותומך שבט מבית עדן. כי תומך שבט הוא
המלך

המלך. כמו *לא יסור שבט מיהודה. כי מנהג המלך להיות שבט בידו תמיד. והוא סימן שהוא רודה בעם. וכן ראינו באחשורוש *ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו. קירה. אל קיר. והוא שם עיר בארץ אשור. וכן כתוב בספר מלכים *ויגלה קירה: בראשית מ״ט ט׳ / אסתר ה׳ ב׳ / מלכים ב׳ י״ו ט׳

ו כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי עַזָּה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַגְלוֹתָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לְהַסְגִּיר לֶאֱדוֹם׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי עַזָּה וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּאַגְלִיאוּנוּן גָּלוּ שְׁלֵמָא לְמִמְסַר לֶאֱדוֹם׃

ז וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת עַזָּה וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ׃ ד׳ חס׳ בנ״ך

וְאֶשַׁלַּח אֶישָׁתָא בְּשׁוּרֵי עַזָּה וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָתָהָא׃

ח וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מֵאַשְׁדּוֹד וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מֵאַשְׁקְלוֹן וַהֲשִׁיבוֹתִי יָדִי עַל־עֶקְרוֹן וְאָבְדוּ שְׁאֵרִית פְּלִשְׁתִּים אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה׃ ג׳ מלע׳ חד חס׳ והשיבותי את ידי

וְאֵשֵׁיצֵי יָתִיב מֵאַשְׁדּוֹד וַעֲבִיד שׁוּלְטָן כְּאַשְׁקְלוֹן וְאָתִיב מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל עֶקְרוֹן וְיֵיבְדוּן שְׁאָרָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃

פלשה ירחי

ו עזה. מפלשתים היתה. גלות שלמה. גלות ישראל שהיתה הגלות שלימה שלא ימלט איש. שהיו עומדי׳ על הדרכי׳ ותופשי׳ הנמלטי׳ ומסגירין אות׳. וכן עשו אנשי צור וכן לארבע רוחו׳ בחרבן בית שני כמו שמפורש באגדת החזית. עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח. ערביי׳ מן המערב שנאמ׳ *משא בערב ביער בערב תלינו: ישעיה כ״א י״ג

ח אשדוד. אשקלון. עקרון. ערי פלשתים הם. והשיבותי ידי. מכה ומשנה:

אבן עזרא

ו בה. שהגלו ישראל בדרך שלום והסגירום לאדום:

ז ושלחתי. האויב נמשל לאש *כי אש יצאה מחשבון: ירמיה מ״ח מ״ה

ח והכרתי. ותומך שבט. כמו *לא יסור שבט מיהודה בראשית מ״ט ט׳

רוד קמחי

ו כה אמר. על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום. אמרו כי זאת הנבוא׳ נבוא׳ על חורבן בית שני. כי הפלשתים מגלות טיטוס שהיו בורחים דרך ארץ פלשתים שהיא סמוכה לארץ ישרא׳ והפלשתים היו לוקחי׳ אותם ומסגירי׳ אותם ביד אדום. כי טיטוס ומחנהו אדומי׳ היו רובם. וזהו גלות שלמה. שלא נשאר פליטה להם שלא גלו. כי בחרבן בית ראשון לא ראינו זה. וזכר עזה ואשדוד ואשקלון ועקרון. ולא זכר גת כי

למלכי יהוד׳ היתה כמו שכתוב. ואמר כי רובם שבו לדת ישראל. ואשר לא שבו. עליהם נאמר ואבדו שארית פלשתים:

ז ושלחתי, מבואר הוא: ח והכרתי, והשיבותי ידי, כי אחר שיכלו עזה ואשדוד ואשקלון עד אשיב ידי על עקרון להשחיתה. וכה יאבדו שארית פלשתים. ואבדו שארית. ואבדו על הפרט שארית על הכלל:

ט כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי־צֹר וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַסְגִּירָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לֶאֱדוֹם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי צוֹר וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּמַסְרִינוּן גְּלוּ שְׁלֵמָא לֶאֱדוֹם וְלָא אִידְכַּרוּ קְיָים אַחִין׃

וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת צֹר וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ׃

וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי צוֹר וּתְשֵׁיצֵי בִּירָנְיָתְהָא׃

ע ולא זכרו ברית אחים, אשר היה בין חירם ובין שלמה שנאמר *ויכרתו ברית שניהם. והיו קורין זה לזה אחי שנאמר *מה הערים אשר נתתה לי אחי: שלמה ירחי

ע כה, יש אומרים כי ברית אחים על דבר שלמה שכרת ברית עם חירם מלך צר והוא קראו אחי. ואין זה פשט. רק דרש הדורש כי לא היו אחים כלל ואיננו שב רק על אדום שהוא אחי ישראל כאמת מאב ואם. והטעם שאחז צר כי אדום היה מבקש רעת ישראל יותר מכל הגוים ולא היה זוכר ברית אחים. על כן הסגיר ישראל לאדום להנקם מהם: אבן עזרא

ע כה אמר יי׳, לאדום, גם זה כגלות בית שני כי צור סמוכה גם כן לארץ ישרא׳ לפיכך אמר על הסגירם. ולא זכרו ברית אחים, הם ידעו כי אדום לא זכרו הברית לישראל הראויה להיות בין אחים. והיו אכזרים לישראל והם הסגירום בידם. וישראל ואדום אחים. וכן שלח משה למלך אדום *כה אמר אחיך ישראל. ויש מפרשים אחים, שלמה וחירם מלך צר שהיה ברית ביניהם: דוד קמחי

מלכים א׳ ה׳ י״ב
מלכים א׳ ט׳ י״ג
במדבר כ׳ י״ד
מלכים א׳ ט׳

יא כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי אֱדוֹם וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־רָדְפוֹ בַחֶרֶב אָחִיו וְשִׁחֵת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי אֱדוֹם וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דִּרְדַפֵיהּ בְּחַרְבָּא אֲחוּהִי וְחַבֵּיל רַחֲמוֹהִי וְקָטֵיל קְטַל עָלְמִין רוּגְזֵיהּ

ועברתו

מלעיל וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נֶצַח׃ | וְחֵימְתֵיהּ נְטַר לְאַפְרַשׁ׃

יב וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בָּצְרָה׃ | וְאֶשַׁלַּח אֶשָּׁתָא בְּדָרוֹמָא וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנִיַת בָּצְרָה׃

שלמה ירחי יא על רדפו בחרב אחיו. שנאמר* פן בחרב אצא לקראתך. וגם עודנו עושה אותו ושומר עברתו ולא יחזור בו. ויטרף לעד אפו. החזיק בה ולא הניחה׃ — במדבר כ׳ י״ח

יב ארמנות בצרה. בין מואב ובין אדום היא ומארץ מואב ומשפחה אחת אדום. והיא העמידה לו מלך במות מלך הראשון שנאמר* ויובב בן זרח מבצרה׃ — ד״ה א׳ א׳ מ״ד

אבן עזרא יא כה. ושחת רחמיו. שהיו כרחם אחד. והוא שמרה נצח. וכמוהו* ויקרא לה נבח. וכמוהו רבים׃ — במדבר ל״ב מ״ב

דוד קמחי יא כה אמר. על רדפו בחרב אחיו. יש מפרשים על עשו ויעקב שברח יעקב מפניו. וי״א כשעברו ישראל על אדום במדבר ואמר* ויצא אדום לקראתו בעם כבד. והנכון שהוא על חורבן בית שני כמו שפירשתי בפרשיות אשר לפני זאת. ושחת רחמיו. רחמי האח על אחיו שהוא דרך העולם והוא שחת הרחמים ובטלם. ויטרוף לעד אפו. האף שהיה לעשו על יעקב לעד היה כי עד הדורות האחרונים היה. וטרף ישראל בכל זמן שהיה הכח בידו. ואמר ענין הטורף או יתחבר בית השמונאי ר״ל באמו. וכפל הענין במלות שונות ואמר ועברתו שמרה. והוא נצח והכינוי על העבר. והמלה מלעיל מפני סמיכותה למלת נצח שהיא מלעיל׃ — במדבר כ׳ כ׳

יג כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בִּקְעָם הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־גְּבוּלָם׃ | כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי בְנֵי עַמּוֹן וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּבַזוּ מְעַדְיַית אַרְעָא גִּלְעָד בְּדִיל לְאַפְתָּאָה יָת תְּחוּמֵיהוֹן׃ — ל׳ ל׳

יד וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רַבָּה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בִּתְרוּעָה בְּיוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה׃ | וְאַדְלִיק אֶשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי רַבָּה וּתְשֵׁיצֵי בִּירָנְיָתְהָא בְּיַבָּבָא בְּיוֹמָא דִקְרָבָא בְּעַלְעוֹל בְּיוֹם רוּחַ׃ — ו״ל כשן

טו וְהָלַךְ מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו אָמַר יְהוָה׃

וִיהָךְ מַלְכְּהוֹן בְּגָלוּתָא הוּא וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא אֲמַר יְיָ׃

ב׳ קף כנגי׳

שלמה ירחי

יג בקעם הרות הגלעד · הצחיתו אותה וגם הרותיהם בקעו שלא ישאר יורש שיערער על הנחלה · וכן אומר בירמיה *לבני עמון כה אמר יי הבנים אין לישראל *אם יורש אין לו מדוע ירשו מלכם׃

ירמיה מט א

אבן עזרא

יג בה · הרות · כמו הרים כמו שני עניים · אולי מעתנה מלת הרות כמו אות חברון · ואחרי אמרו שמלת הרות כמשמעה שלא יולידו בני׳ ולא יאחרו להרחיב גבולם׃

יד ועם בתרועה · כי יתקע רכב כנח · ועם בסער · כרוח סערה כמבור שהזכיר והצתי אש׃

דוד קמחי

יג כה אמר · על בקעם הרות הגלעד · בני עמון היו שכנים לארץ הגלעד והיו בוקעים ההרים שהיו מגבול ארץ הגלעד ומרחיבים בהם גבולם והיו מציגים גבול הגלעד · והצבת גבול הוא עון גדול · שהרי הוא אחד מן הארורים הכתובים בתורה *ארור מסיג גבול רעהו · והרות כמו הרים · הקבוץ מן הר כלשון והרים הרים וכלשון נקבות הרות · ויש לפרש הרות הערים הבצורות · וכנה אותם כלשון הר · וכן *והרותיהם תבקע *העני אליך הר המשחית · וכן אמ׳ בנבואת ירמיהו *לבני עמון כה אמר ה׳ הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב · ושבט גד ארץ גד והיה וכד ארץ הגלעד וחסל מעבר הירדן מזרחה · ויש לפרש גם כן הרות הגלעד · הנשים ההרות · וכן *את כל ההריותיה בקע *ודרותיהם תבקע · כמו שאמר *והריותיו יבקעו · וזה על מיעוט החמלה בהם · כמו שאמר *ועלליהם ירטשו · והם העוללים היו הורגים וההרות מבקעים כל שכן האחרים · וזהו שאמר למען הרחיב את גבולם · שלא ישאר שריד בישראל · וזהו שאמר ירמיהו *הבנים אין לישראל אם יורש אין לו׃

דברים כז יז

מלכים ב׳ ח יב

ירמיה נא כה

ירמיה מט א

מלכים ב׳ טו טז

מלכים ב׳ ח יב

הושע יד א

ישעיה יג טז

יד והצתי · בתרועה ביום מלחמה · וכן אמר בנבואת ירמיהו *והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה · בסער ביום סופה · המשל חוזק המלחמה והלכדים מהרה לרוח סערה · וסופה הוא רוח סערה · והענין כפול במלות שונות׃

ירמיה מט ב

שם מט ב׳

טו והלך מלכם בגולה · כן אמר בנבואת ירמיהו *מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו׃

ירמיה מט ג

ב

א כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל שָׂרְפוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ־אֱדוֹם לַשִּׂיד׃

ל׳ ל׳

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי מוֹאָב וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּאוֹקִירוּ גַּרְמֵי מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְסָרִינוּן בְּגִירָא בְּבֵיתָא׃

נ״א דאוקיד

נ״א כגירא בביתא

ושלחתי

ב וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמוֹאָב
וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת
וּמֵת בְּשָׁאוֹן מוֹאָב ב
בִּתְרוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃

וְאַשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּמוֹאָב וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנִית כְּרַכַּיָּא וִימוּת בְּאִתְרְגוּשָׁא מוֹאָב בְּיַבָּבָא בְּקָל שׁוֹפָרָא׃

ו' מל ג וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ
כ' חד חס וְכָל־שָׂרֶיהָ אֶהֱרוֹג עִמּוֹ
כ' קי אָמַר יְהוָה׃

וְאֲשֵׁיצֵי דַּיָּינָהָא כְּגַוַּהּ וְכָל רַבְרְבָהָא אֶקְטוֹל עִמֵּיהּ אֲמַר יְיָ׃

שלמה ירחי א על שרפו עצמות וגו'. פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו ועשום כסיד. ותרגם יונתן על דחוקידו גרמי מלכא דאדום וסדינון כגירא בביתיה. ויש מפרשים שהיו אוכלים את עצמותיו. ...
עצמותיו ושחום בקירות הבית. ותרג' הקב"ה את המלך שנהגו כו כוין׃
ב קריות. שם מקום כמ"ש על קריות ועל בצרה. בשאון. קול המון מלחמה׃ ירמיה מח' כד'
אבן עזרא א כה. עצמות מלך אדום לשיד. דרך בזיון והוא מבני יצחק. ויש אומרי'
על דבר ויעלהו עולה ואחר כי שרפו או או שרפו׃ מלכים ב' ג' כז'
ב ושלחתי. הקריות. שם מקום׃
ג והכרתי. שופט הוא מלך והעד וכל שריה אהרוג עמו׃
דוד קמחי א כה אמר יהוה על שרפו עצמות מלך אדום לשיד. הוא מה שנאמר בספר
מלכים ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול מלכים ב' ג' כז'
על ישראל. והקצף היה ממלך אדום על ישראל מהיום ההוא והלאה מפני שמלך מואב
שרף את בן מלך אדום במלחמה שאותו היה עם עמהם כמו שפירשתי שם. לפיכך
הענישו האל יתברך על זה. ופירוש לשיד. שרפם במורח עד שהיו אפילו העצמות
אפר כמו השיד. וכן וחיו עמים משרפות שיד. ויונתן תרג' על דחוקיד גרמי מלכא ישעיה לג' יב'
דאדום ושריאן כגירא בביתיה. פי' אשר כיתו באותו אשר דרך נקמה וכדין׃
ב ושלחתי. הקריות. שם עיר בערי מואב׃
ג והכרתי. מקרבה. מקרב הקריות כי היתה עיר המלוכה שלו. עמו. ר"ל
עם מלך מואב׃

ד כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־
שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יְהוּדָה וְעַל־
אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־
לד מָאֳסָם אֶת־תּוֹרַת יְהוָה

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי יְהוּדָה וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּקַצּוּ בְּאוֹרָיְתָא דַיְיָ

וְחֻקָּיו לֹא שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבֵיהֶם אֲשֶׁר־הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם׃

וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃

וּקְיָמוֹהִי לָא נְטַרוּ וְאַטְעִיאוּנוּן כַּדְבֵיהוֹן דַּהֲלִיכוּ אֲבָהַתְהוֹן בָּתְרֵיהוֹן׃

וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּדְבֵית יְהוּדָה וְתֵשֵׁיצֵי בִּרְנִית יְרוּשְׁלֵם׃

אבן עזרא

ר כה · על מאסם · והנה הכהנים מורי התורה עמהם :

ה ושלחתי · זה נבוכד נצר · והזכיר ירושלם בית מלכות יהודה :

דוד קמחי

ר · כה אמר יי · עתה התנבא על יהודה וישראל שהרעו מעלליהם והקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעט מעט · ובימי מלכי יהודה הרעים היו חוטאים והקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעט מעט לא להחריב ירושלם · אבל אחר חזקיהו שהיה טוב אמר האל יתברך *וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני · ואחריו מנשה שעשה הרע בעיני יי מכל אשר הי' לפניו · והיה נשא האל ולא רצ' להחריב ירושלי' · וכן אמון הרבה אשמ' ונשא האל ית' · יהואחז ויהויכין לא מלכו אלא ג' חדשי' · והנה יהויקים הי' שלישי ונשא האל והנה הם ג' ונשא האל ית' · וצדקיהו עשה הרע בעיני יי ועליו נאמר ועל ארבעה לא אשיבנו ולא אבה עוד לסלוח וחרב הבית בימיו · ועליו אמר *כי על אף יי היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותה מעל פניו · על מאסם את תורת יי · לא אמר כי זה העון הוא הרביעי אלא אמ' כי ברביעי הענישם השם ית' על מה שעשו הם ואבותיהם שמאסו את תורת יהוה · וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל את תורת יי המצות המעשיות · וחקיו המצות השכליות · ויתעום כזביהם · הם דברי נביאי השקר · מאסם · האל"ף נקרא בקמץ חטף · ואמר ביהודה על מאסם תורת יי · וישראל ג"כ מאסו את תורת יי בכל הרע אשר עשו · אלא אמר ביהוד' כן לפי שעמהם היית' כתוב' בבי' המקדש ומאסו אותה ולא פנו אליה עד אשר נשכחה מפיהם · כי חדוש היתה אצלם כשמצאוה בימי חלקיה הכהן :

ה ושלחתי אש · הוא נבוכד נצר :

ישעיה ל"ז ל"ה

מלכי' ב' כ"א א'

נ"א כי לא

מלכים ב' כ"ד ד'

שם כ"ד כ'

מלכים ב' כ"ב ח'

ו כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּזַבִּינוּ בְּכַסְפָּא זַכָּאִין וְחַשִׁיכַיָּא בְּדִיל דְּיַחְסְנוּן׃

ב' ומעל כר נשכיר

חשואפים

ז הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־
אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ
ק' סבי' עניים ע' עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו
יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן
חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי :

דְשַׁיְיטִין בְּעַפְרָא דְאַרְעָא
דְרֵישׁ מִסְכְּנַיָא וְדִין חֲשִׁיכַיָ
מַסְטָן וּגְבַר וְאָבוּהִי אָזְלִין
עַל עוּלֵימְתָא בְּדִיל לְאַחָלָא
יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי :

ל' וסני' כן ח וְעַל בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ
י' כלי' אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין ע
ל' ומל' עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית א
אֱלֹהֵיהֶם :

וְעַל שַׁוְיָין דְמַשְׁכּוֹן מ
מְסַחֲרִין בִּסְטַר כָּל אי
אִינְגוּרֵיהוֹן וַחֲמַר אוֹנְסָא
שָׁתַן בֵּית טַעֲוָתְהוֹן :

שלמה ירחי ו על מכרם בכסף צדיק. הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל ריבו. ואביון בעבור נעלים. תרגם יונתן בשני מקומות בדיל ריתסנון. ואומר אני שכך פי' מענין משפט האביון שהיה צריך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין, והן עוקפין עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם :

ז השואפים על עפר ארץ. על עפר הארץ שהם הולכי' עליה כל שאפם וכל מחשבותם בראש דלים הוא איך יטלו אותם ויטלו את שלה' שאיפה בלשון כלעז. ודרך ענוים יטו וגו'. החלשים נוטים מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר אביונים מדרך יטו. אל הנערה. המאורסה :

ח ועל בגדים חבולי' יטו. תרגם יונתן על מטות שיויין דמשכון מתחרי' זוקפין מלוה על העניים וממשכני' אותם ועושים בגדיהם מצעות ומסכין עליהם בהטייה בעת סעודתם. יטו. לשון מסיבה שכל מסיב' סועד בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו. ויין ענושים. שעונשים אותם ממון ושותים בו יין. בית אלהיהם. בבית עבודת זרה אצל מזבח :

אבן עזרא ו כה. על מכרם. על השופטים ידבר. והטעם צדיק בריבו במשפטו והוא נחשב כאילו מכרוהו :

ז השואפים. הטעם תשאפו מתי תסתכלו ראש דלים על עפר ארץ ודי להם שפלותם. ודרך ענוים יטו. מגי ארח יאד שהוא ארחם עד שתסירו התעות מישראל. עד שלא יבוש ללכת א"ש עם אביו עם נערה ידועה :

ח ועל. ולקחת חבול מהאביון יטו משפט. וזה יעשו בפרהסיא במקום התחברם למזבח הבעל. וככה יין ענושים ישתו. שיענשו מי שאין עליו עונש והם שותים :

דוד קמחי ו כה אמר ה'. על מכרם בכסף. אעפ"י שעברו על ג' עבירות חמורות והם

ע״י גלוי עריות ושפיכות דמים לא נתחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם ע״י
מלך אשור אלא על החמס והיות הרביעי ועליו הענש על כל מה שעשו · וכן בדור
בראשית ו׳ י״ג המבול אף על פי שהיו בידם כמה עבירות לא הענש אלא על החמס · שנאמר *כי
מלאה הארץ חמס מפניהם וכל שכן כשהחמס בא על ידי השופטים שהיה להם להעמיד
הצדק וזה על ידי השוחד מטים הדין · וזהו שאמר על מכרם בכסף צדיק · ופי׳ צדיק ·
דברים ט״ז י״ט שהוא צדיק בדינו · וכן *ויסלף דברי צדיקים · וגם הם צדיקים בדבריהם אחרים · כי ברוב
טועני האמת הם צדיקים ברוב דבריהם · וכן העניים ברוב לא יטענו אלא האמת ·
בעבור נעלים · אפילו בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו ·
ויתן השוחד הוא זכאי במשפטיהם · ויונתן תרגם בדיל דיחסנון · ולא תכנתי דעתו ·
ורצ״ל ז״ל פי׳ דעתו כן · מפני משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות
נ״א ונעלה הדיין והוא עומק עליו ונעלו כרמים קלים כדי לגזול ולגדור כל שדותיו ולא יפסיק זה
ביניהם וזהו בעבור נעלים · לשון נעילה · דבר אחר מתייבין את הזכאי כדי שיצטרך העני
רות ד׳ ז׳ למכור שדהו בקנין גמור שהוא כנעל שנאמר *שלף איש נעלו :

ז השואפים על עפר ארץ בראש דלים · השופטים הם השואפים ומכיתי׳ ומכוונים
שיהיה עפר ארץ בראש דלים שמשימים שוטרי׳ תחתיהם אם לא יתנו העניים על פיהם
יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום ונתן עפר הארץ בראש הדלים · וענין זה
מיכה ג׳ ה׳ הפסוק כענין מה שאמר מיכה *ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה · וענין
בק״ל סימ׳ ח ד׳ השואפים · כמו *השואפים אביון · ודרך ענוים יטו · שיטו דינם במשפטיהם בשוחד
שמות י״ח כ׳ שיתנו בעלי דינם העשירים · ודרך · פירוש משפט ועסק האדם · כמו *את הדרך
איוב י״ז ט׳ ילכו בה *ויאחז צדיק דרכו · והקדומים לקם · וכן תרגם יונתן ודין חשיכי׳ מסטן · ואיש
ואביו ילכו אל הנערה · ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי ·
ויקרא י״ט ב׳ שאמרתי להם *קדושים תהיו כי קדוש אני יי׳ אלהיכם · וכיון שאתם מחללים קדושתכם
דברים ז׳ ו׳ הרי אתם מחללי׳ את שם קדשי · שקדשתי אתכם ואתם נקראים בשמי *כי עם קדוש אתה
ליי׳ אלהיך :

ח ועל בגדים חבולים יטו · שהם חובלי׳ הבגדים מאשר לא יתנו על פיהם ויאכלו
נ״א ואל וישתו עליהם בבית עבודה זרה · ופי׳ יטו · יטו עצמם לשכב אצל כל מזבח על המאכל ועל
המשתה · והמקרב׳ בקריאת הטייה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב · וכן כמשמעה יטו וקראתי
והשיתי לקרות · ענושים · שהם עונשים אותם כסף וזהב ויתנו בו בית אלהיהם :

ט וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר
ג׳ רעצבטכה לקח׳ כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו ם
מִתָּחַת׃

וַאֲנָא שֵׁיצֵיתִי יָת אֱמוֹרָאָה מִן קֳדָמֵיהוֹן דִּבְרוּם אַרְזִין רוּמֵיהּ וְחָסִין הוּא כְּבַלוּטִין וְשֵׁיצֵיתִי אִיבֵּיהּ מִלְּעֵילָא וְשָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרַע׃

שלמה ירחי ט אלונים, קיישנ"א בלע"ז. ואשמיד פריו ממעל, שרים העליונים. ושרשיו מתחת, שרים התחתונים. ר"א הנרצה היתה מקמת עצירים מלמעלה ומסרכתן מלמטה:

אבן עזרא ט ואנכי, סתכל כי ה' פוקד עון הארץ על כן גור לחסח ירס כי חקותיהם ללכת אחר אלהיו לזנות. והזכיר האמורי, כי הוא חזק מהשבעה. וככה *כי לא שלם עון האמרי כראשית טו י"ו עד הנה. והנה משה הרג שני מלכי האמורי הגוריים. ויהושע אמר *לתת אותנו ביד יהושע ז' האמורי המערבי. והנה ממנו יפחד:

דוד קמחי ט ואנכי השמדתי את האמרי, מפני חקותם הרעה צויו לחם השמדתי אותם מפניכם ואתם עשיתם את חקותי הטובים ולקחתם חקות האמורי. וכבר הזהרתי אתכם בתורה *ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. וזכר האמרי ויקרא יח כח כי הוא חזק שבשבעה האומות כמו שאמר אשר כגובה ארזים גבהו. ואעפי כן השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכם ולא בקשתכם אלא אני השמדתיו מארצו. וחסון, תקיף. כמו *והיה החסון לנעורת. ואלונים תרגומו בלוטין קשניירא בלעז: ישעיה א' לא

י ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת את־ארץ האמרי:

ואנא אסיקית יתכון מארעא דמצרים ודברית יתכון במדברא ארבעין שנין למירת ית ארעא דאימוראה:

יא ואקים מבניכם לנבאים ומבחוריכם לנזרים האף אין־זאת בני ישראל נאם־יהוה:

יא ואקמית מבניכון לנביאין ומעולמכון למלפין האף לית דא בני ישראל אמר יי:

יב ותשקו את־הנזרים יין ועל־הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו:

יב ואטעיתון ית מלפיכון בחמרא ועל נבייא פקדתון למימר לא תתנבון נבואה:

ד' ומ' | ל' | ל' ומל' | קרי

שלמה ירחי יא לנזרים, תרגם יונתן למלפין, שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקין בתורה. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה. האף אין זאת, בתמיה, כלומר בלום אתם יכולים להכחיש זאת:

יב ותשקו את הנזירים יין, שלא יורו אתכם שהשיכור אסור להורות:

ותשקו את הנזירים יין ׃ ת׳ ופרנס יותן ומשקיתון ית מלפיבון כחמר ׃ לא תנבאו ׃
בקב׳ קימ׳ ו׳ ל׳ לנמום עד כן אמניה כהן כיתאל׳ חוזה ברח לך אל ארץ יהודה ׃
אבן עזרא ואנכי ׃ הטעם שהולכתי אתכם אדבעים שנה עד שלמדו חוקותי ואחר כן ירשו האמורי ׃
יא ואקים ׃ גם שמתי רוחי על בניכם והתנבאו ללמדכם חוקותי ׃ והזכיר הבנים כי אם יתנבא הזקן החכם אין לתמוה ׃ ומבחוריכם ׃ שהפרשתי לאחוב התענוג והשמחה קדשתים להוסיפכם ולקדשכם ׃ האף אין זאת ׃ תוכלו לכחש כי לא עשיתי זאת׃ וכינבור כי האלים כדברי הנזירים אקל מהם כמשפט הלשון ׃
יב ותשקו ׃ הכרחתם אותם עד שנטמאו ושתו יין ׃
דוד קמחי ואנכי העליתי ׃ וקודם שהביא אתכם אל הארץ הולכתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים ׃ ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לא חסרתם דבר והנחלתי אתכם בחקותי שלא תלמדו מחקות ארץ האמורי כשתבאו לרשת אותה ׃ או טעם לרשת ׃ דכן עם העליתי אתכם מארץ מצרים ׃
שמות ל״ג י״ז יא ואקים ׃ עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כי שמתי נבואי מכל עם והיו דבקים כי שאצלתי רוח נבואתי בכם ׃ ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה ׃ וטעם מבניכם ׃ אפי׳ הנערים כשמואל וירמיה כל שכן הזקן שיש בהם חכמה ׃ ומבחוריכם לנזירים ׃ אפילו הבחורים שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שיפרשו מן היין ויהיו קדושים לי ׃ כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר ׃ וכל זה הפרשתי אתכם מכל עם שיהיו קדושים ולא תטמאו כטומאת עמי הארץ ׃ האף אין זאת בני ישראל נאם ה׳ ׃ פירוש כל זה שאמרתי לכם התוכלו לכחש שאינו כן ׃
יב ותשקו ׃ לא די שאתם לא עשיתם כמה שהזהרתי אתכ׳ ולא פקחתם עיניכם למה שעשיתי עמכם אלא שהנביאים והנזירים שהיו לכם לאות לקדושתכם בטלתם אותם ומנעתם אותם מקדושתם שהיו לכם ללמד מהם והשקיתם הנזירים יין ׃ כלומר פתיתם אותם בדברים עד ששתו לכם לתאות יין ולבטל קדושתם ׃ וכן על הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו ׃ וטעם צויתם ׃ דרצה לומר בהכרח מנעתם אותם מלהנבא לכם ומלהוכיחכם באמי ׃

ל׳ יג הנה אנכי מעיק ת׳ | הא אנא מייתי עליכון עקא ומעיק לכון ב
ל׳ תחתיכם כאשר תעיק | כאתריכון כמא דעייקא
העגלה המלאה לה | עגלתא דטעינא עמירא ׃
עמיר ׃
ל׳ כ׳ יד ואבד מנוס מקל וחזק | ויבד בית עירוקי מדקליל
לא יאמץ כחו וגבור לא | ודתקיף לא יחסין חיליה וגיבר לא

ישלט

ח׳ יִמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃　　יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ׃

טו וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יִמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא ח׳ יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ ח׳　　וְאָחִיד קַשְׁתָּא לָא יְקוּם וּדְקַלִּיל בְּרַגְלֵיהּ לָא יִשְׁתֵּיזֵיב וּרְכִיב סוּסְיָא לָא יְשֵׁזֵיב נַפְשֵׁיהּ׃

ר״ג מל׳ וחד חס׳ טז וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃　　וּדְתַקִּיף לִבֵּיהּ בְּגִבָּרַיָּא עַרְטִילָאָה דְּלָא זֵין יְעֵרוֹק בְּיוֹמָא הַהוּא אֲמַר יְיָ׃

שלמה ירחי
יג מעיק. תרגום של מציק. תחתיכם. את חניתכם. תעיק העגלה. מכובד מאת עליה: טו וקל ברגליו לא ימלט. את נפשו:
יו ערום ינוס וגו׳. ערטילאי בלא כלי זיין:

אבן עורא
יג הנה. הגאון אמר כי מלת מעיק מן הפועלים העומדים וזה דרך משל שאין כח לסבול. וחכמי ספרד אומרים כי הוא פועל יוצא והנה מעיק מגזרת *עקת רשע. (תהלים נ״ה ד׳) והנו כמו מציק. תחתיכם. במקומכם. והטעם שאני כבד כי לא תוכלו לברוח על כן אחריו:
יד ואבד מנוס מקל. יאמץ כחו. במחשבתו ומחכלו כלי המלחמה:
טו ותפש. טעם לא יעמוד. כי הקל יפחד לנגעת אליו. וקל ברגליו. ורוכב. לאות כי הקל הוא הסוס וכתוב *על קל נרכב: (ישעיה ל׳ ט״ז)
יו ואמיץ לבו. והוא שמחשבתו שלמה ולא יוכל איש להזיקו. והפך זה *הירא ורך הלבב. (דברים כ׳ ח׳) ירא מהקל ורך לב להשחית. ערום שיכבדו עליו בגדיו בברחו:

דוד קמחי
יג הנה אנכי מעיק תחתיכם. במקומכם אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל. מעיק ענין צוקה וצרה וכן *ממני עקת רשע. (תהלים נ״ה ד׳) ותרגום מרב עקתא. ואמר כאשר תעיק העגלה. על דרך משל כי העגלה היא בעלת חיים שתעיק ותגור. ואמר עמיר ולא אמר (נ״א תכיר) מאת אחר. כי מפני התפח הוא מוגר והנה עושה העמיר מעשה מאת תחב. ואמר עמיר (נ״א מי כר) אם כלל לעמרים רבים:
יד ואבד מנוס. לא יאמץ כחו. לא יהיה בו יכולת להתאמץ כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו:
טו ותופש הקשת לא יעמד. לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו. וקל ברגליו לא ימלט. פירוש לא ימלט נפשו. כמו שאמר ואבד מנוס מקל. כי לא יוכל לברוח. ושנה הענין במלות שונות לחזק. נ״א רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ. כי *שקר הסוס לתשועה. כשלא ירנה חיל: (תהלים ל״ג י״ז)
טז ואמיץ לבו בגבורים. כי הגבורה בלב. ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד

באוי כל אלא ינוס ערום ׃ תאמס ערום׳ שישאוט כבריו אלא יכבית עליו ויעס קלמחתן ׃

ג שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר ׃ א

קַבִּילוּ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי גְזַר יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל כָּל זַרְעִיתָא דְאַסֵּיקִית מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימַר ׃

סימן

ב רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם ׃ ג

לְחוֹד בְּכוֹן אִתְרְעֵיתִי מִכָּל זַרְעֲיָת אַרְעָא עַל כֵּן אַסְעַר עֲלֵיכוֹן יָת כָּל חוֹבֵיכוֹן ׃

ב רק אתכם ידעתי׳ אהבתי ואתם פשעתם כי׳ על כן וגו׳ ורבותינו דרשוהו לגר אחר במסכת ע״ז ׃ שלמה ירחי

א שמעו׳ ב רק אתכם׳ כלומר ידעתי מכאוביכם וחבלתי אתכם׳ והנה אבן עזרא שיתעברוני מרדתם כי׳ על כן אפקוד׳ והנכון סירך ״בקרובי אקדש׳ וככה דרך המלכים לכעוס על עבדיהם העומדים לפניהם שידעו מנהגם יותר מן הספריים ׃ ויקרא י׳ ג׳

א שמעו׳ המשפחה׳ קנוי כולו נקרא משפחה׳ וכן ״ואם משפחת מצרים לא תעלה׳ אשר העליתי׳ העליתי אבותיכם ׃ דוד קמחי זכריה י״ד י״ח

ב רק אתכם׳ לפי שידעתי אתכם ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכם שאתם ראיתם וידעתם את כל אותותי ומופתי שעשיתי לכם והיטבתי לכם׳ לפיכך חרון הוא שאפקוד עליכם עונותיכם׳ כי המלך יכעס על עבדיו העומדים לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרים הרחוקים ממנו׳ כי משפחת הגוים אינני חושש עליהם אם ייטיבו או ירעו אלא אם יהיה חמס גדול סדור המבול כמו שפירשנו למעלה׳ אבל ישראל כמו שהם קרובים אלי אענישם על עונם׳ כמו שאמר ״בקרובי אקדש׳ וכמו שפירשו רז״ל בפסוק ״וסביביו נשערה מאד׳ וכן אמרו רז״ל שאני טיים דלא מפקיד דינא עליכו׳ ובספר יחזקאל בפסוק ״והעולה על רוחכם היו לא תהיה׳ אמרנו כזה הענין ׃ ויקרא י׳ ג׳ תלים נ׳ ג׳ יחזקאל כ׳ ל״ב נ״א מפקיד

ג הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ ׃ ג

הַיְהָכוּן תְּרֵין כַּחֲדָא אֱלָהֵן אִם אִזְדַּמַּנוּ ׃

ד הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ ל׳

ה הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד׃ למל ל׳ ל׳ למ׳

הֲיִנְהוֹם אַרְיָא בְּחוּרְשָׁא וְצֵידָא לֵית לֵיהּ הֲיָרִים בַּר אַרְיָון קָלֵיהּ מִמְּרְבּוּעֲתֵיהּ אֱילָהֵין אִם אֲחַד׃

הֲתִפּוֹל צִיפְּרָא בְּקוֹלָא עַל אַרְעָא וְצַיָּד לֵית לֵיהּ הֲיִשּׁוֹר קוֹלָא מִן אַרְעָא וּמִחַד לָא אֲחַד׃

סלמה ירחי

ג הילכו שנים יחדיו. שאתם אומרים לנביאים לא תנבאו כלום, הנביאים מתנבאים מלבם אלא אם כן נועדו. כלום דברים נעשים אלא על פי דרכם. בלתי אם נועדו, אלא אם כן קבע מועד ללכת יחדיו למקום פלוני. השאגה אותו טרף דרכו לשאוג, ואינו שואג אלא אם כן טורף, וכן הוא אומר *ושאג ככפירים וינהום ויאחז טרף, וכן *כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו: ישעיה ה׳ כט ושם ל״א ד׳

ה התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה, בפח שנפלה עליו אין לה. היעלה פח מן הארמה, ממקום שהוטל שם אלא אם כן נאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מיטו ואותה שעה בכר נלכד:

אבן עזרא

ג הילכו. הזכיר למעלה * ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו. והנה אמר עליכם אודיעכם ואת כל נביאי אולי תאמרו אלי ולולי שידעתי לנביא ובלי שידועי לו להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו, כי איך ידעתם שאני עתיד לעשות, וככה אין דבר דרך מקרה. והוא דימה להיות שילכו שני אנשים בדרך אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועדו זה עם זה. וכאשר תראו שהיה את דברי הנביא, דעו כי אני שלחתיו. ודרך יכול לחוות את פי שלא יבא כי אתם אומרים להם לא תנבאו: בספ׳ קימ״ב יב׳ נ״א תחר הנה ערם שיתקוד נ״א נועדו נ״א יוכל נ״א לו

ד הישאג. משל אחר, הוא מנהג כאריה שישאג רק על טרפו, ואני שאגתי הנה. ועוד הכפיר אריה שעלה מסובכו כיתן קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו, כי פחדו ימית ידוע. אם כן איך תוכלו להמלט משאגתי:

ה התפול. והנה משל אחר, עוף השמים שאין ממשלה לאדם לעוף ליתפשו הנפול הצפור על פח שהוא בארץ אם אינו למוקש. והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו וערמותיו להפיל הצפור שהיא למעלה ממנו. והנה אני למעלה מכם ואתם למטה כידי ואין לכם חכמה ועזר איך תוכלו להנצל מהמוקש שעריכי שתתפשו בו. והמוקש הוא האויב שאשלח לבוא עליכם. ואל תחשבו כי אחרי בואו יעלה מעליכם עד הנקמו מכם, וזהו היעלה פח. והטעם אני אעמידנו להעיר לכם:

ג הילכו שנים, כלומר אחר שמשמעתם כי ראו מה קרה אתכם, כי לא יוכל אדם לצאת מן העיר מפחד האויב, ולא אפילו שנים אם לא נועדו יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד נגד האויב אם יפגעבהם. ודרכי אברהם ולפירוש הזכיר למעלה ועל הנביאים שציויתם לאמר לא תנבאו, אמר הנה טרם שאפקוד עליכם אודיעכם ואזכיר נביאי אולי תשובו אלי, לולי שהודעתי לנביא וגליתי לו סודי להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו, כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות, וככה אין דבר דרך מקרה. ראו אם יתכן שילכו שני אנשים כרגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועדו זה עם זה, וכאשר תראו שיהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרים לו לא תנבא:

דוד קמחי | עיין כח״ע | נא יכול נא להם לא | בקצ' קי״ל כ״ב

ד הישאג אריה ביער, לפירושנו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל. כמו שהאריה לא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף, כי כשמוע החיות קולו יעמדו במקומם מפחדם לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה, כן האויב כבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא יכה מכם. היתן כפיר, הענין כפול במלות שונות. והחכם רבי אברהם פירש, כי מנהג לאריה שישאג רק על טרפו, ואני שאגתי אתכם. ועוד הראיתים אריה שיעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו, אם כן איך תוכלו להמלט מטרפי:

תנבא

ה התפול, והנה משל אחר ולפירושנו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכם ריקם. ולפירוש החכם עוף השמים שאין ממשלה לאדם לתפשו הוא נופל עוד על פח שהוא בארץ אם אינו למוקש. והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו, והנה אני למעלה מכם, ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שנתתי לכם שתתפשו בו. והמוקש, הוא האויב שהנה לבא עליכם. ואל תחשבו כי אחרי בואו יעלה מעליכם עד הנקמו מכם וזה היעלה פח, והטעם אני העמידנו להצר לכם:

כנא לא מנוח | שהוא כארץ

ו אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָ־ה לֹא עָשָׂה׃ נ֗

אִם יִתְקַע שׁוֹפָרָא בְּקַרְתָּא בְּלָא זִמְנֵיהּ וְעַמָּא דִי בַהּ לָא יְזוּעוּן אִם תְּהֵי בִישְׁתָא בְּקַרְתָּא וּמִן קֳדָם יְיָ לָא אִתְעֲבִדַת׃

ז כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יְהוִֹה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָ־ה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃

אֲרֵי לָא אִם כַּשְׁרִין פִּתְגָּמִין דְּמִתְעַבְדִין מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהֵן גְּלָא רָזֵיהּ לְעַבְדוֹהִי נְבִיַּיא׃

ח אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא ל֗

אַרְיֵה נָהֵים מַן לָא יִדְחַל

אֲדֹנָי יֱהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא׃

יי אלהים מליל מן לא יקביל נבואתא׃

שלמה ירחי

ו אם יתקע שופר. שהצופה רואה גייסות באים בעיר והוא תוקע בשופר להזהיר את העם. אין אלו אלא דברי משל ודמיון. השאג אריה. הוא נבוכד נצר. ולא הנביאים מדמין את רוח הקדש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאמור למטה אריה שאג מי לא יירא. וכאן זה פירוש הדוגמא. הבא רוח הקדש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקדוש ברוך הוא להרע אלא אם כן הטריעו גלה מלפניו. והוא העירם. היתן הקב״ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון. התפול צפור על פח. ואין הפח מכשילה כלומר וכי תאמר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש. היעלה פח וגו׳. כך היעלו עונתיכם לימעלת ולא ילכדו אתכם. אם יתקע שופר בעיר. כך היה לכם להיותכם חרדים אל דברי הנביאים שהם נועדים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא. וכשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב״ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו:

ז כי לא יעשה דבר. אלא אם כן גלה סודו. ואותו סוד אל עבדיו הנביאים:

ח אריה שאג מי לא יירא. כך הקב״ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא:

אבן עזרא

ו אם. כבר הזכיר יחזקאל דבר הטעם. כי הנביא דומה לצופה והטעם איך לא יחרדו מדברי הנביא או יתחשבו כי יש רעה באה לעיר אם אני לא גזרתי להיותה. והנה יי׳ לא עשה. כי גם הקסם לא יעשה רעה עד שיגלה סודו להודיעכם על יד הנביא. אולי תשובו מדרכיכם הרעים. על דרך "רגע אדבר על גוי ועל ממלכה. והנה משאגת האריה יחרד כל שומע. ואף כי כאשר אתן קולי ואדבר אל הנביא איך לא יפחד ממני למלאות אשר צויתיו: יחזקאל לג׳ ב׳ ירמיה יח׳ ו׳

דוד קמחי

ו אם יתקע. פירושו אם יתקע שופר בקריאה בלא זמניה. כלומר כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם. כמו לשמחה ולצרים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר. לפיכך אמר בלא זמניה שאם אין בעיר אחת מאלה ידוע כי להזהיר העם מאויב הוא. ואיך לא יחרדו העם כשומעם. כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם. אם תהיה רעה בעיר ויי׳ לא עשה. פירוש ואיך תחשבו שיפול רעה בעיריכם שלא עשה אותה האל יתב׳ אחרי שהנביא אומר לכם טרם בואה. וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא איך לא תשובו אלי:

ז כי לא. וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להודיעכם ותראו שבא כמו שאמרו לכם. תדעו כי מהשם באה לכם הרעה. ולמה לא תשובו מדרכיכם הרעים ותנצלו מהרעה. וטעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל יתב׳ על ידי עבדיו הנביאים:

ח אריה שאג. מי לא ינבא. ואיך תתנו עליהם שלא ינבאו. והלא משאגת האריה יחרד כל שומע. ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי. ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו:

בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל־אַרְמְנוֹת
ו' בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאִמְרוּ
ג' בליש' הֵאָסְפוּ עַל־הָרֵי שֹׁמְרוֹן
וּרְאוּ מְהוּמֹת רַבּוֹת
ל' בְּתוֹכָהּ וַעֲשׁוּקִים בְּקִרְבָּהּ׃
ג' ל' וְלֹא־יָדְעוּ עֲשׂוֹת־נְכֹחָה
נְאֻם־יְהוָה הָאוֹצְרִים חָמָס
וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם׃

בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל בִּירָנְיָת בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאִמְרוּ אִתְכַּנְשׁוּ עַל טוּרֵי שֹׁמְרוֹן וַחֲזוּ שִׁגּוּשַׁיָּא סַגִּיאָן בְּגַוַּהּ וַאֲנוּסִין בְּגַוַּהּ׃

וְלָא יָדְעִין לְמֶעְבַּד א אוֹרָיְתָא אֲמַר יְיָ דִּי מְכַנְּשִׁין אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִיזָא בְּבִירָנְיָתְהוֹן׃

שלמה ירחי ט השמיעו. אתם בני פלשתים ובני מצרים והשריזו זאת ואמרו בארמנותיכם שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההרים בתוך העיר את דרכם הרעה:

י נכוחה. ישרה. חמס ושוד. ממון של גזל:

אבן עזרא ט השמיעו. זהו המופת שיתחברו אויביכם עליכם. וטעם ארמנות מקום המלכים. על כן מלת ואמרו. דברי המלכים. והנה השם הנכבד נתן להם רשות לבוא לארץ. וטעם וראו לקחת הדין מהם כאשר עשו. כן יעשו להם:

י ולא ידעו. נכוחה. הפך לדרך. האוצרים. הון שנלקח בחמס ושוד:

דוד קמחי ט השמיעו על ארמנות. רוצה לומר אל מלכיהם ורוזניהם השוכנים בארמנות. וזה כענין *וישמח עליך אויב והוא הפך מה שאמר *אל תגידו בגת. כי הוא מאמר דוד איכה ב' י"ז
וזה מאמר האל יתברך. על הרי שמרון. כי שומרון הר הוא כמו שנאמר *ויקן את שמואל ב' א' כ'
ההר שומרון. ואמר הרי לשון רבים. כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו. מלכי' א' ט"ז כ"ד
וארמנות באשדוד ומצרים לממלכות. כי יבא הממלכות על אות השמוע. כמו *הרי בגלבוע. שמואל ב' א' כ"א
והרומים לו. וראו מהומות רבות. ותדעו כי בעונותם הם לוקים מפני החמס אשר בקרבם:

י ולא ידעו עשות נכוחה. ולא תאמרו יעשו מעט רעה ויעשו מעט טובה. לא ידעו לעשות אפילו נכוחה אחת. ונכחה פירושו ישרה. ומי הם אלו. האוצרים חמס ושד בארמנותיהם. ומה יהיה סופם שיקיף לבוא אויב האוצרות וזהו מה שאמר:

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
ל' יֱהוִה צַר וּסְבִיב הָאָרֶץ
ל' וְהוֹרִד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבֹזּוּ
אַרְמְנוֹתָיִךְ׃

יא בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עָקָא תַקִּיפָא לְאַרְעָא וִיבַטֵּיל מִינִיךְ תוּקְפִּיךְ וְיִבְזוֹן ב בִּירָנְיָתִיךְ׃

שלמה ירחי יא צר וסביב הארץ, הצר מוכן לבא וסביב לארץ הוא יבא:

אבן עזרא יא לכן, צר, שיעור על שמרון וסביב הארץ יהיה שלא ימלט כל היוצא ממנה. והוריד, הצר ויפול המגדל עוז. ונבזו תמצא הצר כל הארמונות הנזכרות שהם מלאות מהומות:

דוד קמחי יא לכן, צר וסבוב הארץ, הנה הצר יבא וסביב הארץ יחנה שלא יהיה לכם מנוס ממנו. והוריד ממך עוזך, הארמונות שאמרתי בארמנותיהן הגבוהות שחשבת אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידו ממך. ופירש ואמר ונבזו ארמנותיך:

ה׳ כתו׳ כס״פ

יב כֹּה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בְדַל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בִּפְאַת מִטָּה וּבִדְמֶשֶׁק עָרֶשׂ׃ ל׳ ל׳

יב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָא דִמְשֵׁזֵיב רַעְיָא מִפּוּמָא דְאַרְיָא תַּרְתֵּין כְּרָעִין אוֹ חַסְחוּס דְאוּדְנָא כֵּן יִשְׁתֵּזְבוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְיָתְבִין בְּשֹׁמְרוֹן בְּתָקוֹף שׁוּלְטָן וְעַל דַּמֶּשֶׂק רְחִיצִין׃

שלמה ירחי יב כאשר יציל הרועה, דבר מועט. בדל אוזן, חסחוס דאודנא. כן ינצלו בני ישראל, מתי מעט. בפאת מטה ובדמשק ערש, תרגם יונתן בתקוף שלטן ובדמשק רחיצין. ואומר אני שפתרון המקרא לפי שבימי יהואחז בן יהוא כתיב כי אבדם מלך ארם. וירבעם בן יואש הושיעם במקצת, שנאמר ולא דבר יי׳ למחות את שם ישראל וגו׳ ויושיעם ביד ירבעם וגו׳, הוא השיב את גבול ישראל. וזהו בפאת מטה, שנתחזקה היא חזקו של בית לבן תרגם בתקוף שולטן של ירבעם. ועמוס נתנבא בימי ירבעם, ועוד נבא שסופן להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין. וזהו ובדמשק ערש, עקר מטותם ומבטחם יהי׳ על דמשק. ורבותי׳ אמרו בסדר עולם רבי יהודה אומר משום רבי יהושע אלו עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ועלו עמהם. בפאת מטה, מלמד שלא נשתייר מהם אלא אחד משמנה שבהם. ושאר ערש היכן הוא בדמשק, לקיים מה שנאמר והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ״ל שהיה מפרש זו אחד משמנה שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה. שהרי ארבע טפחים שתי רוחו׳ לפאה. ול״א מצאתי בדברי רבי מאי׳ זצ״ל בפאת מטה כעון אחזי׳ בן אחאב שהלך לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון, האתקיה מחלי זה. ובדמשק ערש כבן הדד מלך ארם שהלך לדרוש באלהי ישראל:

מלכים ב׳ י״ג ו׳
מלכים ב׳ י״ג ה׳
מלכי׳ ב׳ י״ד כ״ח
בספ׳ סימ׳ כ״ח
מלכים ב׳ א׳ ב׳

אבן עזרא יב כה, משל לאשר כתוב בתורה ואם טרוף יטרף יביאהו עד וגו׳. בדל אוזן, אין ריע לו. וחכמי ספרד אמרו. אזן אחת והטעם לא ימלט רק מי שהוא חולה שלא הלך במלחמה, וזהו השוכב בפאת מטה. וטעם בפאת כי מנהג האדם לשום המטה בבית בצד אחד שישימו מסך שלא יראה והחולה צריך לשכב במקום שאין שם אור גדול כי

שמות כ״ב י״ב

לא יוכל לסובלו · ודע כי הדלת אינה מהאותיו' שהם לשרש על כן לא תהיה נעשית לא
בראשית מלה ולא באחריתה · וידענו כי בדמשק ערש כמו בפאת מטה · כי ערש כמו
מטה · והנה הטעם כפול על כן היה בדמשק כמו בפאת · או המלה מורכבת משתים כמו
*לפלמוני · אגר עדן לא היה · וככה פירושו ובדמשק כמו *ובן משק ביתי · שהוא שוקד רניאל ח' יג
ואינו זז : בראשית טו' ב'

דוד קמחי

יב כה אמר יהוה · שתי כרעים או בדל אוזן · רב או מעט מה שיוכל להציל יציל ·
שתי כרעים או תפילי בדל אוזן · שהוא דבר מועט · אם יוכל להציל יציל · וזכר שתי
כרעים כי אותם יאכל הארי באחרונה · וזכר בדל אוזן · והוא הקשה שבאזן כתרגומו
חסחוס דאודן · לפי שאין בו בשר ויניחנו הארי · כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון
אלא מעט · אותם שלא יחוש להם האויב שיהיו חולים שוכבים במטה ·
וזכר שומרון כי היא ראש הממלכה והיא נכבשת באחרונה · והצדיקים שבה ינצלו
גם כן מן הדבר ומן החרב · שהרי נאמר *והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים מלכים א' יט' יח
אשר לא כרעו לבעל · אבל מן השבי לא ינצלו · ומה שאמר בפאת מטה · כי החולה
שהוא שוכב במטה כשיבא האויב ידחיק עצמו באחת מפאות המטה כדי שלא יראהו ·
ובדמשק ערש · כפל הענין במלות שונות כי דמשק · כמו פאה · ואם לא נמצא לו חבר
במקרא · וערש · כמו מטה · כמו *הנה ערשו ערש ברזל · ויש אומרים כי דמשק דברים ג' יא
הדלת נוספת והוא שוק · כמו *בן משק ביתי : ושוק המטה הוא הפאה · ויונתן תרגם בתקוף בראשית טו' ב'
שולטן ועל דמשק רחיצין · תרגם דמשק כשין כמו דמשק בשין · וכן בסדר עולם רבי
נהוראי אומר בשם רבי יהושע · הרי הוא אומר באשר יציל הרועה ונומר · בפאת
מטה · אלו קנת עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ופלטו עמהם · בפאת
מטה · מלמד שלא פלטו מישראל אלא אחד משמונה שבהם · ואחר ערש היכן הוא ·
בדמשק שנאמר *והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · ומה שאמר אחד משמונה כתב רש"י בספר סימן ה' מ'
ז"ל בשם רבי מנחם שלא נאמר פאת מטה אלא בפאת מטה · באחת משתי רוחות של
פאה · והיא שמינית של מטה · שהרי ארבע פאות יש למטה ושתי רוחות יש לפאה ·
ומה שאמ' בפאת מטה · בתקוף שולטן פירש רש"י ז"ל · לפי שבאותו הדור בימי יואחז בן
יהוא כתוב *כי אבדם מלך ארם · וירבעם בן בנו הושיעם · שנאמר *הוא השיב את
גבול ישראל · וזהו בפאת מטה · פנת הבית הוא חוזקו של בית · וכן פאת מטה הוא מלכי' ב' יד' כה
חוזקו של מטה · לכן תרגם בתקוף שולטן · רוצה לומר שולטן של ירבעם · ועוד נבא
כי עתידין להסמך על מלכי ארם בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין מלך ארם ·
וזהו שתרגם ובדמשק ערש ועל דמשק רחיצין · מעותדם ומבטחם יהיה על דמשק :

שִׁמְעוּ וְהָעִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת׃ נ' ר'

יג קַבִּילוּ וְאַסְהִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהֵי צְבָאוֹת׃

כִּי בְּיוֹם פָּקְדִי פִשְׁעֵי־

יד אֲרֵי בְּיוֹם אַסְעָרוּתִי חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל

יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפָקַדְתִּי עַל־
מִזְבְּחוֹת בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ
קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְנָפְלוּ
לָאָרֶץ׃

טו וְהִכֵּיתִי בֵית־הַחֹרֶף עַל־
בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ בָּתֵּי הַשֵּׁן
וְסָפוּ בָּתִּים רַבִּים נְאֻם־
יְהוָה׃

יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי וְאֶסְעַר עַל
דְפָלְחִין לְאִיגוֹרַיָא בְּבֵית
אֵל וְיִתְקַצְצָן קַרְנַת אֱגוֹרָא
וְיִפְּלוּן לְאַרְעָא׃

טו וְאֶמְחֵי בֵית סִתְוָא עַל
בֵּית קַיְטָא וְיֵבְדוּן בָּתִּין
דִמְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְפִיל
וִיסוּפוּן בָּתִּין סַגִּיאִין אֲמַר
יְיָ׃

נא דפיליא

שלמה ירחי
טו בית החורף על בית הקיץ. מתוך שהיו מעונגים היו בונים להם העשירים שתי בתים אחד לחורף ואחד לקיץ. בתי השן. דמכבשים בשן דפילא׃

אבן עזרא
יג שמעו. דברי השם לנביאים. והטעם כי רעה יהיה. או האויב יגדע הקרנות׃

טו והכיתי בית החרף. ככה מנהג הגדולים בארץ ישמעאל וכמוהו בעליית המקרה. אמר רבי מרינס כי בית השן היה אחד שעשה אחאב וקרא לו בתים נכבדים. כמו וכסיליהם. שאחד הוא כסיל בשמים. ואני אומר אם כסיל אחד בשמים רבים הם בארץ והוא אחד מהם. וכמו עושה כימה וכסיל. אפרש זה. ואם עשה אחאב בית שן אחד. עשו אחרים אחריו בתים רבים׃

שופטים ג׳ כ׳
ישעיה יג׳ י׳
בבא סי׳ ה׳

דוד קמחי
יג שמעו. דברי האל יתברך. אמר כנגד הנביאים שישמעו ואת התורה ויעידו בבית יעקב טרם בואה׃

יד כי ביום. הוא יום הרעה שהיה בימי עזיהו. ופקדתי על מזבחות בית אל. על דרך ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים. קרנות המזבח. זכר הקרנות כי בנפול הקרנות יפול המזבח. כי הקרנות מעמידות הבנין כמו פנות הבית. ועוד זכר הקרנות כי עליהם היו מקריבים וזורקים הדם׃

במדבר לג׳ ד׳

טו והכיתי. מנהג המלכים לעשות להם בית לחורף ובית לקיץ. וכן אמר ביהויקים והמלך יושב בבית החורף בחדש התשיעי. וכן אמר בעגלון מלך מואב והוא יושב בעליית המקרה. שהיתה עשויה לימי הקיץ. ואמר כי הרעה יפיל ארמנות המלך בית החורף ובית הקיץ ובתי השן והם אשר בנה אחאב. כמו שכתוב ובית השן אשר בנה. והשן. הוא שן הפיל שעושין ממנו מלאכה. בתים רבים. רבים במספר. או פירושו גדולים בבנין. והם הארמנות׃

ירמיה לו׳ כב׳
שופטים ג׳ כ׳
מלכי׳ א׳ כב׳ לט׳

ד א שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת
הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן

א קַבִּילוּ פִּתְגָמָא הָדֵין
עַתִּירֵי נִכְסַיָא דִבְטוּרָא
דְשֹׁמְרוֹן

לֹ׳ וחס׳ את׳ ל׳

ל̇ וכת' כן · ל̇ הָעֹשְׁקוֹת דַּלִּים הָרֹצְצוֹת
ל̇ אֶבְיוֹנִים הָאֹמְרֹת ל
ו' מפק' א' בליצ' · ב' לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה וְנִשְׁתֶּה׃
ב נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהוִה
בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים
י̇ב̇ עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם
ל̇ · ל̇ בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת
ל̇ דּוּגָה׃
ג ל̇ וּפְרָצִים תֵּצֶאנָה אִשָּׁה
ל̇ נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה ה
ל̇ ומל הַהַרְמוֹנָה נְאֻם־יְהוָה׃

דְּעַשְׁקִין מִסְכֵּינַיָּא וְאָנְסִין
חֲשִׁיכַיָּא דְּאָמְרִין לְרִבּוֹנֵיהוֹן
אַשְׁלְטוּנָא וְנֵיכוּל׃

ב קַיֵּים יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ
בְּקוּדְשֵׁיהּ אֲרֵי הָא יוֹמַיָּא
אָתַן עֲלֵיכוֹן וְיִטְלוּן יַתְכוֹן
עַמְמַיָּא עַל תְּרֵיסֵיהוֹן נ"א תריסיהן
וּבְנָתְכוֹן בִּרְטוֹנִית צַיָּידִין׃ נ"א ובנתכון נ"א כרונית

ג וְיִתְרְעוּן עֲלֵיכוֹן שׁוּרָא
וְיִפְּקוּן יַתְכוֹן כְּנִישִׁין גְּבַר
לְקִיבְלֵיהּ וְיִגְלוּן יַתְהוֹן ל נ"א יתכון
לְהַלְאָה מִן טוּרֵי הַרְמִינֵי
אֲמַר יְיָ׃

שלמה ירחי
א פרות הבשן · נשי השרים והסגנים · ויונתן תרגם עתירי נכסיא׃
ב ונשא אתכם בצנות · ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון · ואחריתכן
בסירות דוגה · ובנתיכון ברטונית ציידין · היא ספינה קטנה של ציידי דגים · ולפי שקטנה
היא קורא לה סיר · וקורא לה בלשון משנה דוגית כבבא בתרא · ואחריתכן פי'
דניאל י"א ד' דוגא כן לבריו מיני זרעו של אדם נקראים אחריתו כמו *וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ
לד' רוחות השמים ולא לאחריתו · כלומר ולא יהיה מלכותו לבנו׃
ג ופרצים תצאנה אשה נגדה · ובפרצי החומה תצאנה לגוס · אשה נגדה ·
יהושע ו' ה' כפרצה שתמצא נגדה · כמו *ועלו כל העם איש נגדו · שירבו פרצות בחומה ולא יהו
צריכות לבקש פתחים · והשלכתנה ההרמונה · והשלכתן מעליכן הגאוה והשררה
שנטלתם · ולשון ארמי הוא כתלמוד הרמונא דמלכא הוא בית המלך · וי"ת ויגלון
יתכון להלאה מן טורי הורמיני · הם הרי חשך לשון חרם וחרבה׃

אבן עזרא
א שמעו · פרות · הם נשי השרים דימה אותן לפרות הבשן · העושקות ·
שמואל א' י"ב ג' הרוצצות כמו *את מי עשקתי ואת מי רצותי · כמו *סכותי אני · והטעם *מקנה רצץ ·
קהלת ב' ב' (ישעיה מ"ב ג') · והנה פי' איך הם עושקות באומרם לבעליהם׃
דברים ל"ב מ' ב נשבע · בקדשו · בשמים כמו *כי אשא אל שמים ידי · בצנות · כמו *ולצנינים
במדבר ל"ג נ"ה *בעיניכם · ואחריתכן · הבן שיעמוד אחריכן כמו *ולא לאחריתו · שהוא בנו ·
משלי כ"ב ה' בסירות · כמו *סירים סבוכים · (נחום א' י') · דוגה · כמו דג · ונשא · שינוה האויב
דניאל י"א ד' הוא חצר

הוא הנר הנזכר לפני שיצא אתכם :

ג ופרצים · הנשים תצאנה פרצים בחומה אשה נגדה · והשלכתנה · אחריתכם שהוא הבן אל החד שלא תראינה עוד ידעם כדרך *ותשלך את הילד · או מרוב הרעב והצמא כאשר הוא כתוב אחריו · אולי ההרמונה שם מקום אחרי חומת שומרון · — בראשית כ״א ט״ו

דוד קמחי — א שמעו · פרות הבשן · בשן הוא מקום מרעה שמן · והבהמות הרועות בו שמנות וטובות · ודמה נשי המלכים והשרים הגדולים לפרות הבשן לפי שהן בעלות התענוג והן שמנות וטובות · העושקות דלים · שהן מסבבות העשק והמרמה · שאומרות לאדוניהן שהם בעליהן הביאה ונשתה · ואם אין לבעליהן הכסף מצלהם בהומנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם · גם רוצצים אותם אם לא יתנו מיד על פיהם · רוצצות · ענין שבירה · כמו *קנה רצוץ · כלומר מכים אותם · לאדוניהם · — ישעיה מ״ב ג׳
האלף נעה כתוף עלה והוא אחד משבעה שהם מפיק כלשון ארמית :

ב נשבע · בקדשו · הוא השמים · והוא על דרך *כי אשא אל שמים ידי · וכן — דברים ל״ב מ׳
אמר *למען קדשו לשמים · ונשא אתכם בצנות · נשא · מבנין פיעל הדגש והמנשא — ד״ה ב׳ ל׳ כ״ז
הוא האויב · וכן תרגם יונתן ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון ית בנכם צנות · כמו *צנה — תהלים צ״א ד׳ — נ״א תריסיהון
וסוחרה · וכן תרגם ואחריתכן בסירות דוגה וכנתכון בדונית ניידין · והוא ספינה — נ״א ברונית
קטנה · וכן במשנה קומכוס אומר המוכר את הספינה מוכר את הדוגית · ואמר
קומכוס דתנא ואראה דישראל קרי ליה דוגית דכתיב ואחריתכן בסירות דוגה · ועוד
פירשו כמלות צנות וסירות שמיני קוצים הם · ואמר דרך משל כן ישאו אותם וימשכו
אותם כמו שמושכים את הדגים בקוץ · כמו שאמר *ובחוח תקוב לחיו · ואחריתכן · — איוב מ׳ כ״ו
כמו בניכן ובנותיכן · וכן *ותחץ לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו · כלומר לא — דניאל י״א ד׳
תשאר המלכות לבנו :

ג ופרצים · כי האויבים יפרצו בחומת שומרון פרצים רבים עד שתצאנה אשה
נגדה דרך הפרצים שלא יצטרכו לבקש שערים · על דרך שאמר *ויעל העם העירה איש — יהושע ו׳ כ׳
נגדו · והשלכתנה ההרמונה · ההרמונה · כמו והארמונה ההיא תמורת אלף · ופי׳
אחז״ל כי תשלכנה אל ארמון המלך שבעבר החומה ותנחנה · כמו שעשה צדקיהו כשברח
מירושלם · ויונתן תרגם ויגלון יתכון להלאה מן טורי הרמיני : — נ״א יתהון

ד בֹּאוּ בֵית־אֵל וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לִפְשֹׁעַ — כ׳ כ׳ חד מל׳
ו וְהָבִיאוּ לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם — ו׳
לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים מַעְשְׂרֹתֵיכֶם:

איתו לְבֵית אֵל וּסְרַחוּ בְּגִלְגָּלָא אַסְגִּיאוּ לְמֶחֱטֵי וּמַיְתָן לְצַפְרָא דִּבְחֵיכוֹן לִתְלָתָא יוֹמִין מַעְסְרָתְכוֹן :

ה וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי כֵן אֲהַבְתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל — סימן

וּמַגְּבַן מִן אוֹנֵס תּוֹרָתָא וּמַיְתָן לֵיהּ בִּזְמַר וְאַמְרִין דֵּין לְרַעֲוָא אֲרֵי כֵּן רְחֶמְתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל

נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ — אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃

ו וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נִקְיוֹן שִׁנַּיִם בְּכָל־עָרֵיכֶם וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכֹל מְקוֹמֹתֵיכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ ב' מחלב

וְאַף אֲנָא יְהָבִית לְכוֹן אַקְהָיוּת שִׁינַיִן בְּכָל קִרְוֵיכוֹן וַחֲסֵרוֹן מְזוֹן בְּכָל אַתְרֵיכוֹן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃

שלמה ירחי

ד באו ביתאל וגו'. כאדם האומר לבן בליעל עשה עשה עד שתתמלא סאתך. והביאו לבקר זבחיכם. ואת האומרים להם כומרי הבעל עכו"ם שתהיה היא ואינה מתמרת עליכם התורה אמרה "לא ילין לבקר, אבל לעבודה זרה והביאו לבקר. תורה אמרה בקדשים קלים "ביום זבחכם יאכל וממחרת, ועכו"ם לג' ימים מעשר בהמותכם. תורה אמרה "שאור לא תקטירו. ועכו"ם וקטר מחמץ תודה. תורה אמרה "לא תאחר לשלמו, ועכו"ם וקראו נדבות השמיעו. הוכירו כל מי שמתנדב ושכח יתן אל לבו ויזכור.

ה ויקטר מחמץ, מן חומץ כמו "אשרו חמוץ "מכף מעול וחומץ. וקראו נדבות השמיעו, בקול ושיר ואמרו שקרבן זה מרוצה ומקובל בעבודה כן הם:

ו נקיון שנים, אקהיות שנים. ר"א נקיון שנים, זהו חוסר אכילת בשר שהוא נקוש בין השנים כמו שאמר "הבשר עודנו בין שניהם:

שמות לד' כה / ויקרא יט ו' / עם ב' יח / דברים כג כא / ישעיה א' י"ז / תלים עא ד' / במדבר יא לג

אבן עזרא

ד והנה הודעתי אתכם ואת הרעה העתיד לבא עליכם על כן לכו עבדו הבעל אולי יושיעכם כדרך שאמר אליהו בעובדיו. ואל תביאו המעשר המקנה ב' שני רק לשלשת ימי':

ה וקטר מחמץ, שתהפכו מה שציויתי לכם שתעשו לי:

ו וגם, הטעם לא הבאתם זבחים לי ולא מעשרותיכם, והנה מוכחי נקי אין עולה ואין מעשר למקריביה. על כן טעם וגם אני, אם אתם עשיתם כן גם אני שלמתי גמולכם בראשכם:

דוד קמחי

ד באו בית אל ופשעו, זה הטור אינו על דרך מצוה רשות אלא על דרך גזוס, כמו "שמח בחור בילדותך. וזכר ביתאל, כי שם היה העגל. וזכר הגלגל, כמו שאמ' "כל רעתם בגלגל. ואמ' "בגלגל שורי' זבחו. ולפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר שעברו הירדן והיה המקום ההוא נבחר. והיו אומרים להם נביאי הבעל שיעברו שם הבעל לפי שהוא מקום נבחר. לפיכך אמר הרבו לפשוע. כי לא די לכם שקבעתם עכו"ם בביתאל כי גם בגלגל הרביתם לפשוע. והביאו לבקר זבחיכם, הפכתם עבודתי לאלהים אחרים. כמו שהיה לכם להביא זבחיכם בביתי כן אתם מביאים אותם לבית עבודה זרה. ופי' לבקר, בכל בקר ובקר, כלו' יום יום תביאו שם זבחיכם. לשלשת ימים מעשרותכם, ימים, רוצה לומר שנה, כמו "ימים תהיה גאולתו. כמו שאמר בתורה "מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך, כלו' כל דברי הקרבנות והמעשרות תביאו לבית עבודה זרה כמו שהיה לכם להביא אלי. וכן מה שאמר וקטר מחמץ תודה, כמו שאמר בתורה

קהלת יא ט' / הושע ט' טו / עם יב' יח

ויקרא כה כט / דברים יד כח

בתורה *על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו · והם עושים זה לעבודה זרה · ואף על פי שלא ויקרא ז׳ י״ג
היו מקטירים מהחמץ מהקרבן שהוא בא על חמץ והוא התודה היו מקטירים מהקרבן
ההוא האמורים · ויש כל זה הפך מה שאמרה תורה · התורה אמרה *ולא ילין חלב חגי שמות כ״ג י״ח
עד בקר · והם מביאים לבקר זבחיהם · כלומר מלינים אותם ומקריבים אותם לבקר·
ועוד מפרש׳ והביאו לבקר זבחיכם · שמקדימים זבחי שלמים לעולה · והתורה אמרה
כי העולה קודמת לכל קרבן · לשלשת ימים מעשרותיכם · מעשר בהמה שהיא
קדשים קלים · והתורה אמרה בקדשים קלים *ביום זבחכם יאכל וממחרת · והם ויקרא י״ט ו׳
אוכלים אותו לג׳ ימים · וכן וקטר מחמץ תודה · הפך מה שאמרה תורה *כי כל שאור ויקרא ב׳ י״א
ונומר · כי אעפ״י שאמרה תורה להקריב על חלות לחם חמץ קרבן תודה לא אמרה
שיקטרו מהחמץ :

ה · וקטר מחמץ תודה · כבר פירשתיו · ויש חמץ מן *אשרו חמוץ שפרש׳ ומנבן ישעיה א׳ י״ז
מן אנים יתירתא · וקראו נדבות השמיעו · אותם עושים כמו מקרא קדש לעבודה זרה
שאתם קוראים ומשמיעים שיביאו אותם נדבות ליום החג · כי כן אהבתם · עבודת אלהי׳
אחרים אהבתם ולא עבודתי :

ו · וגם אני · כמו שאהבתם הקרבנות והמעשרות הביאותי כן חסרתי מכם לחם
ובשר בכל עריכם ומקומותיכם שאתם יושבים בהם · מדה כנגד מדה ועם כל זה לא
שבתם עדי · נקיון שנים · זהו חוסר לחם · והענין כפול כמ״ש כי עם המאכל השנים
מלאות · כלומר בין השנים · על דרך שאמר *הבשר עודנו בין שניהם · ובחוסר המאכל במדבר י״א ל״ג
השנים נקיות · ויונתן תרגם אקהיות שנין · כי השנים קהות כשלא ימצאו האכילה :

ז וְגַם֩ אָנֹכִ֨י מָנַ֜עְתִּי מִכֶּ֣ם ׀
אֶת־הַגֶּ֗שֶׁם בְּעוֹד֙ שְׁלֹשָׁ֤ה
חֳדָשִׁים֙ לַקָּצִ֔יר וְהִמְטַרְתִּי֙
ב׳ ב׳ עַל־עִ֣יר אֶחָ֔ת וְעַל־עִ֥יר
אַחַ֖ת לֹ֣א אַמְטִ֑יר חֶלְקָ֤ה
אַחַת֙ תִּמָּטֵ֔ר וְחֶלְקָ֛ה
אֲשֶׁר־לֹֽא־תַמְטִ֥יר עָלֶ֖יהָ
תִּיבָֽשׁ׃

וְאַף אֲנָא מְנָעִית מִנְכוֹן יָת מִטְרָא בְּסוֹף תְּלָתָא יַרְחִין לִזְמַן חֲצָדָא וְאַחֵית מִטְרָא עַל קַרְתָּא חֲדָא וְעַל קַרְתָּא חֲדָא לָא אַחֵית מִטְרָא אַחְסַנְתָּא חֲדָא יְחוֹת עֲלַהּ מִטְרָא וְאַחְסַנְתָּא דְלָא יְחוֹת עֲלַהּ מִטְרָא תִּיבַשׁ׃

וְנָע֡וּ שְׁתַּיִם֩ שָׁלֹ֨שׁ עָרִ֜ים ח
אֶל־עִ֥יר אַחַ֛ת לִשְׁתּ֥וֹת

וִישְׁתַּלְהוֹן תַּרְתֵּין תְּלָת קִרְוִין לְקַרְתָּא חֲדָא לְמִשְׁתֵּי

ט̇ פסו̇ בסיפ̇ ולא ולא

מַיִם וְלֹא יִשְׂבָּעוּ וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

מַיָא וְלָא יִסְבְּעוּן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃

שלמה ירחי ז בעוד שלשה חדשים לקציר · עד הקציר כלומר שלשה חדשים לפני הקציר · חלקה · בקעה שדה בלעז״א כלע״ן׃

אבן עזרא ז וגם · טעם בעוד שלשה חדשים לקציר · כי אז זמן צורך הגשם ולא תצמחנה לטוב אלי אולי לא תמותו ברעב׃ ח ונעו · ישבעו · כמו ארץ לא שבעה מים׃

מאלי ל׳ ז̇ן

דוד קמחי ז וגם אנכי · בעוד שלשה חדשים לקציר · כי שלשה חדשים טרם הקציר צריכה הארץ מטר · והמטרתי · להיות לאות ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מטרותיה בעתם ועיר אחרת אפילו סמוכה לה לא אמטיר עליה · שאם לא אעשה כן יאמרו מקרה הוא והשנה שנת מניעת גשמים כפי מערכת הככבים אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם ידעו כי מאתי נהיה הדבר ענש מעשיהם הרעים · ומופת יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר והחלקה אחת לנגדה שלא ירד בה מטר והיא תיבש · תמטר · מבנין נפעל · תמטיר מבנין הפעיל · ופירוש אשר לא תמטיר הענן עליה · ויהיה והמטרתי עם אמטיר בעל יותר לשלישי · ויהיה תמטיר יותר לשני׃

ח ונעו · אל עיר אחת לשתות מים · אל אותה העיר שאמטיר עליה והנה תהיה להם ומים ואף על פי כן לא שבתם עדי׃

ט הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

ל̇ ומל̇

מְחֵיתִי יַתְכוֹן בְּשִׁדְפָנָא וּבְיֵרָקָנָא סַגִּיאַת גַּנֵּיכוֹן וְכַרְמֵיכוֹן וְתֵינֵיכוֹן וְזֵיתֵיכוֹן אָכְלָא זַחֲלָא וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃

שלמה ירחי ט יאכל הגזם · אכל קטנים׃

אבן עזרא ט הכיתי · השדפון בשבלים כמו שדופות קדים · מכה כהה שמוריקות השבלים׃

בראשית מ̇א כ̇ג

דוד קמחי ט הכיתי · עוד שנה אחרת שירדו מטר אבל אתכם במכה אחרת שיחסר לחמכם והיא השדפון והירקון · ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירות · ועם כל זה לא שבתם אלי · הרבות גנותיכם · מה יועיל לכם שהרבו לטעת גנות כרמי׳ ותאנים וזית׳ כי הגזם יאכל אותו ואף על פי כן לא שבתם עדי׃

י שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב

ל̇ק̇

שְׁלַחִית בְּכוֹן מוֹתָא כְּבְאוֹרַח מִצְרַיִם קְטָלִית בְּחַרְבָּא

ג׳ לוחס בַּחוּרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם וָאַעֲלֶה בְּאֹשׁ מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

עולימכון עם שבי סוסותכון ואסקית סרות משיריכון ובאפיכון ולא תבתון לפולחני אמר יי׃

שלמה ירחי · בדרך מצרים, כדרך ששלחתי עליכם במדבר כשיצאתם ממצרים · עם שבי סוסיכם, שיהרגו גם הסוסים · ואעלה באש מחניכם, ריח פגריכם מבאיש וכשאתם העליתי אותו׃

אבן עזרא · שלחתי, הרגתי בחוריכם ונשבו סוסיכם · באש מחניכם, באף הנעברים · ובאפכם, הנשארים חיים׃

דוד קמחי · שלחתי, בדרך מצרים, שהיו הולכים שם מפני הרעב להביא משם תבואה ולא חשבתם כי אני הוא המביא עליכם הרעב שתשובו אלי, אלא לא פניתם אלי והלכתם למצרים ואני שלחתי בכם דבר וחרב האויב בדרך, ואעפ״י כן לא שבתם אלי · בחוריכם, כי הבחורים היו שולחים להביא התבואה · עם שבי סוסיכם, האויבים שהיו יוצאים עליכם בדרך היו הורגים הבחורים הרוכבים על הסוסים ההולכים למצרים או השבים משם, והיו שובים הסוסים שלהם · ואעלה באש מחניכם ובאפכם, המחנים שלכם שהיו הולכים למצרים היו נהרגים בדרך ופגריהם היו באש והריחו לעוברים · ומה שאמר באפכם, כלומר כי גם באפכם היה עולה הבאוש כי היו הולכים מחנה אחר מחנה למצרים והאחרונים היו מוצאים הראשונים הרוגים ועלה באשם באפם ואף על פי כן לא שבתם עדי׃

ו׳ יא הָפַכְתִּי בָכֶם כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוּד מֻצָּל מִשְּׂרֵפָה וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ ב׳ מלא

יא רחיק מיקרי יתהון כמא דרחיק יי ית סדום וית עמורה והויתון כאוד משיזב מיקדא ולא תבתון לפולחני אמר יי׃

שלמה ירחי יא כאוד, טיזון בלע״ז, כלומר שחורים ומצומקים וקדרים׃

אבן עזרא יא הפכתי, אש הורדתי עליכם מהשמים · כאוד, כמו *זנבות האודים׃ ישעיה ז׳ ד׳

דוד קמחי יא הפכתי בכם · מקצת ארצכם כערכם כך היא שממה כסדום ועמורה · ואתם שנשארתם מעט הרי אתם כאוד מוצל משרפה · ובכל זה אתם רואים ואינכם שבים עדי׃

ד׳ מהו׳ לך לך יב לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ

יב בכן מרה אעביד לך

יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי זֹאת
ג' אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת־
אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃
יג כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים
כ' וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם
ל' מַה־שֵּׂחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה
וְדֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ יְהוָה
כ' אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

יִשְׂרָאֵל חֲלַף דְּלָא תְּבַרְתְּ
לְאוֹרַיְתָא דָא אַעֲבֵיד לָךְ
אִתְקַשַּׁט לְקַבָּלָא אוּלְפַּן
אוֹרַיְתָא דֶּאֱלָהָךְ יִשְׂרָאֵל׃
אֲרֵי הָא מִתְגְּלֵי דְּצָר
טוּרַיָּא וּבְרָא רוּחָא לְחַוָּאָה
לֶאֱנָשָׁא מַה עוֹבָדוֹהִי
לְאַתְקָנָא נְהוֹר לְצַדִּיקַיָּא
כִּנְהוֹר צַפְרָא דְּאָזֵיל וְתָקֵין
לְאַיְתָאָה חֲשׁוֹךְ לְרַשִּׁיעַיָּא
לְמִתְבַּר רַשִּׁיעֵי אַרְעָא יְיָ
אֱלָהֵי צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃

שלמה ירחי

יב לכן. יען אשר לא שבתם עדי. כה אעשה לך. ככל הרעות האלה. עקב. כי אתה צומת מפני נביאי אשר זאת אעשה לך הכון לקראתי לשוב מרעתך׃

יג מה שיחו. כל מעשיו טורחין לפניו כשעת מיתתו. עושה שחר. לצדיקים כאור נגה. עיפה. חושך נותן על רשעים לחשך אפלה כמו *והנה צרה וחשכה מעוף (ישעיה ח' כב) צוקה. וכן *ארץ עיפתה *תעופה כבקר תהיה. חשכה כבקר יהי מאיר. ודורך על (איוב י' כב; איוב יא' יז) במותי ארץ. משפיל גבוהים ובני הרות׃

אבן עורא

יב לכן. דעת המפרשים רבים כי הכון לשוב אל השם. ולפי דעתי כי הוא כדרך *כוחו כיתאל (בסמ' סימ' ל' ד'). והטעם הנה הבאתי עליך רעה אחר רעה. ועתה הכון והכן לך שתלך לקראת אלהיך להלחם. והטעם לקראתי שהייתי אלהיך על כן אחריו׃

יג כי הטעם הוא יוצר הרים שהם עומדים לנצח והטעם שהוא יכול. ובורא רוח. שאינו עומד על דרך אחד ומרוב תוקף השם ירעש ויגבו הרוח שהוא אינה נראה כמו ההרים ועומדים. ומגיד הטעם הנה הגיד לכם. מה שיחו. מה רצונו לעשות: והוא יהפך השחר עליכם ושוב תאשך כמו *ארץ עיפתה כמו אופל (איוב י' כב) וידרוך על במותי הרגב' ולא תראוהו. ויש אומר יוצר הרים שהם נראים. ובורא הרוחות כנויות ומגיד לאדם מה שיחו מה שיש בלבו. ועל דרך המפרשים כי השם יעשה כרצונו דבר והפכו על כן אם תשובו אליו יהפך הגזירות הרעות לטובות׃

דוד קמחי

יב לכן כה אעשה לך ישראל. כל אלה הרעות אני עושה לך ישראל. עקב כי זאת אעשה לך. ובעבור שאני עושה לך כל זאת בעונך. הכון לקראת אלהיך ישראל. הכון לבא לקראתו בתשובה ובמעשים טובים וייטיב לך. ויהפוך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומשגיח עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ולא יניחך כשאר הגוים׃

יג כי הנה יוצר הרים ובורא רוח. אלהיך הוא יוצר הרים ובורא רוח ועושה הכל כרצונו. וזכר הרים שהם קיימים וחזקים ביסוד העולם. וזכר רוח שהוא דבר חזק כנבראים ואינו נראה. והנה הוא יוצר הדברים החזקים הנראים לעין, ובורא הרוח שאינו

שאינו רואה שמפיל אותם · כמו שאמר *הסך מארש הרים · וזהו שאמר ודורך על איוב כ"ח ט'
במתי ארץ · וההרים הם במתי ארץ · והנה הוא דורך עליהם ומפילם על ידי הרוח
הנכנס בבטן הארץ ובצאתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפילו יהיה מקום נאתו הרים
גבוהים · וזהו הרעש למיבך זכר הרים ורוח · וכן הוא מגיד לאדם מה שחו · מה עניינו
ומעשיו שלא יחשב שאינו רואה אותם כמו שהיו אומרים הכופרים אין ה' רואה אותנו ·
כי הנה הוא מגיד להם מעשיהם על ידי נביאיו · שחו כנר"י · כמו *אתם ידעתם את מלכי' ב' ט' יא
האיש ואת שיחו · בחיר"ק · ושניהם ענינם ענין האדם ומעשיו · עשה שחר עיפה · וכן
הוא עושה השחר שהוא עבה וכשירצה ישימנו חשך והוא קדרות השמש · עיפה · חשך ·
כמו *ארץ עפתה · הנה הוא עושה כדברים כרצונו · וכן יעשה בכם אם תרעו ירע איוב י' כ"ב
לכם ואם תטיבו ייטיב לכם כי הוא יודע מעשיכם · ושמו ה' אלהי הצבאות · שהוא
שופט צבאות מעלה ומטה ועושה בהם כרצונו · לכן טוב לך ישראל שתכון לקראתו
במעשים טובים והוא ייטיב לך · אם הרע לך עד כה בגלל מעשים הרעים שעשית
מה שעשית :

ה א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם
קִינָה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין
דִּי אֲנָא נָטֵיל עֲלֵיכוֹן אִילְיָא
בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

ב נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם ל' ומטעים בתחיקון ל'
בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה
עַל־אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָהּ׃ יתה · ל'

נְפַלַת לָא תוֹסִיף לְמִקַם
שַׁתָּא הָדָא כְּנִישְׁתָּא יש קוראי' כנת
דְיִשְׂרָאֵל אִתְרְטִישַׁת עַל
אַרְעָא לֵית דִּי קַיְימִינַהּ׃

ג כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
הָעִיר הַיֹּצֵאת אֶלֶף
תַּשְׁאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאת כ' חד מל' וחד חס'
מֵאָה תַּשְׁאִיר עֲשָׂרָה לְבֵית
יִשְׂרָאֵל׃

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
קַרְתָּא דְּיִפְּקוּן מִינַהּ אַלְפָּא
יִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ מְאָה וּדְיִפְּקוּן
מִינַהּ מְאָה יִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ
עַד עַסְרָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃

שלמה ירחי ב בתולת ישראל · משנגלו בימי הושע בן אלה לא יעמוד עוד מלך מעשרת
השבטים · נטשה על ארמתה · כל דבר המושלך ומוטל ונפוץ על הארץ קורהו נטישה :
ג היוצאת אלף · המוציאה אלף איש :

אבן עזרא א שמעו את הדבר הזה · וקינה אותו :

ב נפלה · בתולת ישראל · מלכות בית יהוא כמות ירבעם בן יואש :

ישעיה י׳ כ׳ ג כי חוצאת · פועל עומד ואל תתמה על *כי ישאוני ואינם · כי פירושו ישאו
ממנו · או יהיה ואתחלה כמלת שב שהיא במקומות עומדת ובמקומות יוצאת ·
והוצרכתי לומר כבה בעבור מלת תשאיר · והטעם כי אין תקוה המלוכה ולא נשארו
מאנשי החלות העשירית :

רוד קמחי א שמעו · כיון שאין אתם רוצים לשוב אלי שמעו הקינה שאני נשא :

ב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל · לא תוסיף קום לזמן ארוך · וזה אמר
על עשרת השבטים שגלו בימי הושע בן אלה על ידי מלך אשור שלא שבו עדיין לארצם ·
כי בשוב גלות בבל לא שבו הם · אבל עוד עתידין לחזור כי כמה נביאים נבאו עליהם
שישובו · וזה מנהגנו כמו לא תוסיף וזה שאינו רוצה לומר לעולם · ואע״פ שכתוב בו

מלכים ב׳ ו׳ כ״ג עוד · והוא מה שאמר* ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל · ואחריו כתיב ויהי
מלכים ב׳ כ״ד ז׳ אחרי כן ויקבוץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ונאמר · וכן *ולא הוסיף עוד מלך
ירמיה ל״ז ה׳ מצרים לצאת מארצו · ונאמר *וחיל פרעה יצא ממצרים · בתולת ישראל · כי מלכות
היתה עד שלא גלתה אדונים ורים · נטשה על ארמתה · כנערה על אדמתה נטשה
בארץ שהולכת וגלה ביד אויביה אין מקימה · שאין מלכיה ושריה מחזירים אותה
לשוב אל ה׳ · כי התשובה היתה לה תקומה :

ג כי כה אמר ארני יהוה היוצאת · שיוצאים ממנה אלף אנשים לצבא תשאיר
מאה כי לא ישארו בה אלא אחד מעשרה · כי כולם יפלו בחרב ברעב ובדבר והנשארי
יגלו · היוצאת אינו פועל יוצא כמו התוציאה אלא פועל עומד הוא כמשפטו · וכן דרך

מלכים ב׳ כ״ה׳ הלשון לומר ענין אנשי העיר בלשון העיר · כמו *ותצא העיר במטר* ואם לא תשלים
דברים כ׳ י״ב עמך ועשתה עמך מלחמה · מאה תשאיר · כיון שנשארים בה כאלו העיר תשאיר אותם :

ד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְבֵית
ד׳ ח׳ יִשְׂרָאֵל דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ :
ה וְאַל־תִּדְרְשׁוּ בֵּית־אֵל
כ׳ ד׳ וְהַגִּלְגָּל לֹא תָבֹאוּ וּבְאֵר
שֶׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ כִּי הַגִּלְגָּל
גָּלֹה יִגְלֶה וּבֵית אֵל יִהְיֶה
לְאָוֶן :

ארי כדנן אמר יי לבית
ישראל תבעו דחלתי ו
ואתקיימו :
ולא תתבעון למהך
לבית אל ולגילגלא לא
תיתון ולבאר שבע לא
תעברון ארי דבגלגלא
מיגלא יגלון ודפלחין ל נ״א ילפון
לטעותא בבית אל יהון נ״א רכיתאל
ללמא :

שלמה ירחי ד דרשוני וחיו · עלו לרגל לשלש נדריכם בירושלם :

ה ואל תדרשו בית אל · ובאר שבע לא תעברו · לא נאמר כאן אל תבואו ואל
תדרשו אלא אל תעברו למדינו שלא היתה שם ע״ז · אלא בזמן שהיה אחר מעשי עשרת
השבטים יוצא לדרוש ולא עבר את כדר שבשעודנו יבול למנות לבית המקדש לירוש׳

ומשעבר את באר שבע הוא הדרך לעגל בית אל או לעגל שבדן · וכן הוא במקום אחר* חי בספ׳ סימ׳ ח׳ י׳ד
אלהיך דן וחי וגו׳ · ותדע שעמד הכהן נוירית שרעיות על גלגל ובית אל ולא נדר על באר
שבע· הגלגל גלה יגלה · לפי שמו קללתו · וכן בית אל יש עיר שסמוכה לו ששמה יהושע י״ח י״ב
בית און כספר יהושע · יהיה לאון · יהיה ללמא · והוא תרגום של הבל · וזה דומה
להם* נלעג און אך שוא היו : הושע י״ב י״א

אבן עזרא
ו כי · הטעם דרשוני וחיו · ולא ימותו הרבים הנזכרים :
ה ואל תדרשו בית אל · שם העגל · והוא מקום ממלכ׳ ירבעם · יהיה לאון · וי״ו
תחת י״וד כמו* ואתה הוה להם למלך הנה יד יי׳ הויה · או הוא כמשמע שסופו נחמיה ו׳ ו׳
להקרא כן :

רוד קמחי
ד כי כה · אף על פי שאנגיד עליכם גזרה עוד תחיו בארצכם אם תדרשוני :
ה ואל תדרשו · כבר פירשנו למה זכר ביתאל והגלגל · וזכר גם כן באר שבע ·
לפי שהיתה סוף קצות ארץ ישראל כמו שאמר *מדן ועד באר שבע · היו מורים אותם שמואל ב׳ י׳ ו׳ ה׳
נביאי השקר לבנות שם מזבחות לעבודה זרה · וכן אמר *חי אלהיך דן וחי דרך באר ומלכי׳ א׳ ד׳ כ׳ה
שבע · כי הגלגל גלה יגלה · דרך צחות כמו *עקרון תעקר · ובית אל יהיה לאון · בספ׳ סימ׳ ח׳ י״ד
כמו שהיו קוראים אותו לגנאי בית און כי לאון ולאין תהיה · ואון זה כמו* והרבם צפניה ב׳ ד׳
עמל ואון · ובת׳ ודפלחין לטעותא דבית אל יהון ללמא · ולמא הוא לאון הבל כי כן תהלים נ׳ י׳
תרגם הבל :

לא כביתאל

ו דִּרְשׁוּ אֶת־יְהוָה וִחְיוּ	תְּבַעוּ יַת דַּחַלְתָּא דַיְיָ
פֶּן־יִצְלַח כָּאֵשׁ בֵּית יוֹסֵף	וְאִתְקַיְּימוּ דִילְמָא יִדְלַק
וְאָכְלָה וְאֵין־מְכַבֶּה לְבֵית־	כְּאֶשָּׁתָא רוּגְזֵיהּ בְּבֵית יוֹסֵף
אֵל :	וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חַיִּים בְּחוֹבִין
	דַּהֲוֵיתוֹן פָּלְחִין לְטַעֲוָתָא
	בְּבֵית אֵל :
ז הַהֹפְכִים לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט	דְּהַפְכִין לְגִירָא דִינָא
וּצְדָקָה לָאָרֶץ הִנִּיחוּ :	וְזַכוּתָא לְאַרְעָא רְמַשׁוּ :
ח עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ	שְׁבַקוּ לְמִדְחַל מִן קֳדָם
לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה	דַּעֲבַד כִּימָה וּכְסִילָא וְהוֹפֵךְ
הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם	לִנְהוֹר קְבַל וְיִמָמָא לְלֵילְיָא
וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ	מַקְבֵּיל דְּאָמַר לְכַנָּשָׁא
יְהוָה שְׁמוֹ :	מַשִׁירְיָן סַגִּיאָן כְּמֵי יַמָּא
	מְבַדַּר לְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא
	יְיָ שְׁמֵיהּ :

ל׳ ב׳ וסרי
ב׳ עכברי חחב
י׳ מל׳ כליא׳
ב׳
ד׳

ל הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל־עָז וָשֹׁד עַל־מִבְצָר יָבוֹא׃ ט דִּמְגַבַּר חַלָּשִׁין עַל תַּקִּיפִין וּבִזּוּזִין עַל כְּרַכֵּיהוֹן ד דְּתַקִּיפַיָּא מְשַׁלִּיט׃

ו בית יוסף, כמו לבית יוסף · פן יצלח באש, פן תעלה חמתו כאש לבית יוסף׃ שלמה ירחי

ז ההופכים ללענה משפט, ולינה זוכרין הפיכותי שאני

ח הופך לבקר צלמות, יש שרויין עקה כחשך ואני מאיר להם · ויום ללילה החשיך, ויש שעתן עומדת לו כאור היום ואני מחשיכה ללילה · הקורא למי הים, יונתן תירגם׳ דאמר לכנשת משריין סגיאין כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא· והכונה פירשו על דור אנוש שהציף עליהם את מי אוקיינוס · יי׳ שמו, לו היה לכם לעבוד והוא היה מגביר אתכם על שונאיכם׃

איוב י׳ כ׳ ט המבליג, המגביר כמו* ואבליגה מעט* מבליגיתי עלי יגון · שד, אדם שדוד וחלש דמגבר חלשין על תקיפין ובזוזין על כרכי תקיפין משליט׃

ירמיה ח׳ יח׳

שמואל ב׳ יט׳ יז׳ ו דרשו, יצלח, יבקע כמו* וצלחו את הירדן · ובית יוסף פעול והוא ירבעם שהוא מאפרים כאשר אפרש עוד׃ אבן עזרא

ז ההופכים, המלכים הם השופטים · וצדקה לארץ הניחו, לעשותה · ויפת אמר הניחוה לאנשי הארץ, ואיך שכחו השם שהוא עושה כימה׃

ח נאם אברהם המחבר, דע כי שנים מקומות יש בגלגל והם הקרנים, ומשם שהוא העגלה הוא הנקרא הדוב, הוא קרוב מהקרן הצפוני על כן יראה עש לעולם בקיץ ובחורף בכל הישוב הצפוני · ויש סמוך לקרן הדרומי כוכב גדול אדום יקרא ובלשון ישמעאל סהיל ויש כוכבים קטנים קרובים אליו ואלה יראו פעמים לכל מי שידור קרוב מקו השוה · והצפונים לא יראו אחד מאלה על כן קראם הכתוב* חדרי תימן · ונקראו

איוב ט׳ ט׳ אלה חדרי תימן בעבור שהם ביישוב אינן נראין · ונקרא עש מגזר* עששו, שהם שכינם

יואל ב׳ יח׳ שאינם מתפרדים · והנה נשאר לפרש כסיל וכימה, ודעת קדמונינו שכימה הוא זנב טלה ודאש שור והם ששה כוכבים נראים אף על פי שהם קטנים · וידוע בראיות גמורות שגלגל המזלות מתחבר עם הגלגל העליון בשנים מקומות, ושניהם יקראו נקודת ההשתנות · ומשם נוטה גלגל המזלות לצד צפון עשרים ושלש מעלות וחצי מעלה וחצי שעיתה וככה לצד דרום · והנה הם שלשה נקודות והאמצע הולכת בדרך גלגל המזלות על כן יתהפך הבקר לצלמות ויום ללילה יתחשך בכל הישוב · וטעם לקרוא הנקודה בימה כי אם היתה כימה בימים קדמונים כי בכל מאה שנה יתגלגל גלגל המזלות ממערב למזרח קרוב ממעלה וחצי והנה בימי בלטמיוס החכם ואין לו רק אלף שנים מנה לב האריה על שתים מעלות, והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הוא לב האריה על תשע מעלות כנגד הנקודה רק לא כנגד נקוד׳ המחברת: והנה בסיל הוא לנוכח בימה ואינו אחד רק רבים ולב העקרב מהם ולאלה הדברים נריך פי׳ · וטעם הקורא למי הים, הם העבים העולים ואחר כך ישפכם על הארץ · והמפרש כי על טביעת פרעה איננו פשט, ולא ידע כי פרעה לא טבע בים · וטעם להזכיר אלה הדברים שהיה ראוי למלך שהוא שופט לדעת חכמת השם וגבורתו ואיך יהפוך היום ללילה ויעלה בכחו המים מהים שהן למטה וישפכם על הארץ · ואיך לא יפחדו כי השם יהפך מלכות השופט ויבא עד בגיווי השם וגדודו עליו להשחית ממלכתו·

בעבור שאינם נראים לאשר יושבים בצד צפון

עלכן

ט על כן אחריו המבליג שוד על עז ולא יועיל המבצר. על כן ושוד על מבצר יבוא:

דוד קמחי ו דרשו. פן יצלח כאש בית יוסף. יצלח יבקע. כענין *ויבקע עצי עולה. בראשית כ״ב ג׳
ואכלה. כמו האש הגדולה שבוקעת כל דבר שעובר בו ומכלה אותו. ובית יוסף. הוא מלכות אפרים:

ז ההופכים ללענה משפט. כי המלכים והשופטים מטים הדין ועושים פני הגדולים במשפט. והנה משפט לעשוקים כמו הלענה שהוא דבר מר. והנה הוא הפך כי המשפט בעצמו הוא על כן תחת דבר ערב וטוב ובשבילם מעוות הוא מר. וצדקה לארץ הניחו. שלא יעשו צדקה אלא יניחוה מוטלת לארץ. לא יחושו עליה ולא זכרו עושה כימה וכסיל שהוא עושה בהם משפט וצדקה בארץ ולמד לבני אדם שיעשו גם הם כן כמו שאמר *אני ה׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה׳: ירמיה ט׳ כ״ג

ח עושה כימה וכסיל. זכר אלה הכוכבים כי בהם קיום התבואות כשמניהם. וזה הפך זה ושניהם קיום העולם. ולא זכר שמש וירח ושאר המאורות שבהם קיום העולם. לפי שהם מושלים כל השנה ואלה שני הכוכבים מושלים בזמנים ידועים בשנה. וזהו צורך העולם ומשפטו. וכן אמר *התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח. ואמרו רבותינו ז״ל כי כימה יש בה עת גדולה ומקררת לפירי. וכסיל יש בה חמימות גדולה ומבשלת לפירי. ואמרו כי כימה הוא זנב טלה. והנה הם שופטים המשפט לגדולת זכרו מי שהופך הדברים במשפט לטוב העולם ולקיומו. וכן היום והלילה בתקופות עושה אותם הפכים לטוב. והופך לבקר צלמות. כימי הקיץ הופך החושך לאור שהימים ארוכים והלילות קצרים וכימי החורף בהפך כי החשיך היום ושמו לילה. שהלילות ארוכים והימים קצרים. וכל זה ההפך הוא קיום העולם ותקונו. וכן קורא למי הים שהם מלוחים ומעלה אותם בעבים ושופכם על פני הארץ להשקותה והם מתוקים. הנה הוא הופך הדברים לטוב העולם ולא כדיינים אותן. ואתם הופכים משפטיו הטובים לרעה. ה׳ שמו. הוא מה שאמר למעלה *אלהי צבאות שמו. כמו שפירשנו: איוב ל״ח ל״א / בסמ׳ פ׳ ד׳ י״ג

ט המבליג שד על עז. ואם תאמרו שתבטחו על מבצריכם האל יתברך הוא המחזיק האויב השודד על עם עז. וכן יבא השודד על מבצר חזק כרצונו וילכדנו. וכן יבא עליכם מי שילכד מבצריכם. שד. תאר במשקל *לחם חום. המבליג. פועל יוצא מן *ואבליגה מעט. והוא פועל עומד: שמואל א׳ כ״א ו׳ / איוב י׳ ב׳

ק׳ חס׳ שַׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ. וְדֹבֵר תָּמִים יְתָעֵבוּ:

סְנַן לְדְמוֹכַח לְהוֹן בְּבֵית דִּינָא פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וְלִדְמְמַלֵּיל כִּיוּוּנְתָּא מְעַקְמִין:

שלמה ירחי י שנאו בשער מוכיח. אתם לא יראתם מפניו ומפני נביאיו ושנאתם את המוכיח אתכם בשערי בתי דינא:

אבן עזרא י ואם נביא יוכיח השופט ישנאהו הוא וצריו. על כן כתוב שנאו בשער מוכיח:

דוד קמחי י שנאו. מי שמוכיחם בשער כלומר ברבים ישנאו אותו. והמוכיחים הם נביאי האמת והחסידים שבהם ומוכיחים אותם ברבים לפי שהם רבים והם יושבי שער המורית השופטים הישרים. ודובר תמים. דבר תמים וישר. כי הוא תאר לו והוא שם. כמו *אם באמת ובתמים. ויונתן תרג׳ ולדממלל כיוונתא מעקמין: שופטים ט׳ י״ט

ב׳ בטע׳ בסי׳ יא לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל־
דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר תִּקְחוּ
מִמֶּנּוּ בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתֶם
ל׳ וְלֹא־תֵשְׁבוּ בָם כַּרְמֵי־
יו׳ פתח׳ בסי׳ ולא ולא חֶמֶד נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ
אֶת־יֵינָם׃
יב כִּי יָדַעְתִּי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם
ג׳ חס׳ וכל אורי׳ דכו׳ כות׳ וַעֲצֻמִים חַטֹּאתֵיכֶם צֹרְרֵי
צַדִּיק לֹקְחֵי כֹפֶר וְאֶבְיוֹנִים
בַּשַּׁעַר הִטּוּ׃

יא בְּכֵן חֲלָף דְּמִיבְזַכוֹן מִסְכֵּינַיָּא וּמִנְסַבְכוֹן חֲשִׁיבַיָּא בָּתֵּי גְזִית בְּנֵיתוֹן וְלָא תִתְבוּן בְּהוֹן כַּרְמֵי חֶמְדְּתָא נְצִיבְתוּן וְלָא תִשְׁתּוּן יָת חַמְרֵהוֹן׃

יב אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דִּסְגִיאִין מִרְדֵיכוֹן וְתַקִּיפִין חוֹבַתְכוֹן מְעִיקִין לֵיהּ לְזַכָּאָה בְּדִיל לְקַבָּלָא מָמוֹן דִּשְׁקַר וְדִין חֲשִׁיבַיָּא בְּבֵית כְּנִישַׁתְהוֹן מַסְטַן׃

שלמה ירחי

ירמיה י״ב י׳ יא בושסכם, כמו בוססכם על דל אתם רומסים ודופקים על ראשו כמו *בוססו את נחלתי. ומשאת בר תקחו, וקיבת מלוות שהפקיעתם עליהם השערים למכור להם תבואה בריבית פי׳ לגזול נחלתם מהם למיבך ביתם וכרמים אשר בניתם ונטעתם על אותן הנחלות לא יתקיימו בידכם. כרמי חמד, כרמי חמדה. ומשאת לשון משא שמכבידין עליהם׃

יב צררי צדיק, מעיקין ליה לזכאה. בשער הטו, בשערי בתי דיניכם הטו משפט אביונים׃

אבן עזרא

יא לבן, בושסכם, אין ריע לו, כי הבי״ת שורש, כי לא יתכן היותו משרת עם שם הפועל, כי אם היה משקלו וטעמו לעשות חמס לדל. ומשאת בר, שמשל בה תקחו ממנו בחוזקה וזה הגמולכם בתי גזית בניתם׃

יב כי ידעתי, אם תכסו זה בסתר אני ידעתיו. צוררי צדיק, כמשפט. בשער, כפרהסיא׃

דוד קמחי

יא לבן יען בושסכם על דל, אין למלה הזאת חברה וענינה לפי מקומה עשקכם והטרחתכם. ואמר זה כנגד השרים והשופטים. וא״ת הבי״ת שמוש ולא יתכן זה
שמואל א׳ כ״ג א׳ לפי דרך הדקדוק. ופירש ששסכם ענין בוז, כמו *שוסים את הגרנות *שוסי נחלתי.
ירמיה נ׳ י״א והתי׳ כמבוזיכון ית מסכינא. ואחרים פי׳ כי השי״ן במקום סמ״ך, כמו *ובולס שקמים,
בקל סימן י״ד שהוא כמו בולס מקרוס *ויחפש, ובלס. והמלה מקור מבנין פועל מרובע. בושסכם
בראשית ל״א ל״ה כמלת פונכם. וענין המלה ענין רמיסה, כמו *ועל הרי אבוססנו. ומשאת בר תקחו
ישעיה י״ד כ״ה ממנו, מה שיטע ונשא על כתפו מהתבואה לביתו לחיות בה אתם יקחו אותה ממנו לפי שהוא עני ואין לו כח להנצל מידכם. ומה יהיה ענשכם על זה שתבנו בית מעשי
בתי

בתי גזית בניתם ולא תשבו בם · בתיכם שבניתם אותם מן המעושק וחמס לא תשבו בם
לזמן ארוך כי בקרוב יבא האויב ויוציא אתכם מהם ויחריבם · וכן לא תשתו יין הכרמ'
שנטעתם כי גם כי תגלו בקרוב מארצכם · כרמי חמד · שהם נחמדים וטובים · כמ"ש
בתי גזית · שהוא בנין נאה וטוב · או יהיה פירושו כרמי חמד שחמדתם אותם ונטלתם
אותם מן העניים · על דרך שאמר *וחמדו שדות וגזלו : מיכה ב' ב'

יב כי ידעתי · לא תחשבו כי אינני רואה ויודע מעשיכם הרעים כי הכל אני יודע
והשוחד שתקחו בשער לצרור הצדיק בדינו ולהרע לו בעבור השוחד שלקחתם בשער
והוא הכופר שתקחו להציל הרשע מיד בעל דינו שהוא צדיק במשפטו · ואביונים בשער
הטו · כפל הענין במלות שונות כי האביונים הם צדיקים בדינם ברוב כי הם עשוקים
ואינם עושקים כי אין להם כח לעשוק · ומה שאמר בשער · כי שם ישבו למשפט · כמו
*השערה אל הזקנים : דברים כ"ה ז'

יג לָכֵן הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא יִדֹּם כִּי עֵת רָעָה הִיא ׃ (כ' וחס' למען יזמרך כבוד)

בְּכֵן מַלְפַיָא בְּעִידָנָא הַהִיא מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָא שְׁתִיקוּ אֲרֵי עִידָן בִּישׁ הוּא ׃

שלמה ירחי — יג המשכיל · מי שהוא חכם ידום בבא הרעה ואל יתהרהר אחר מדת הדין שאחרי כל אלה עשו · כי עת רעה היא · עת המזומנת לקבל רעתם :

אבן עזרא — יג לכן · יש מהמשכילים שידום ולא יוכיח בעבור פחד המלך :

דוד קמחי — יג לכן המשכיל בעת ההיא ידום · לפי שהם שונאים המוכיח אותם אמר שמי שהוא משכיל פי' מן הטובים יהיה רואה ולא יוכיחם שלא ישמע חרפתו שהם משיבים · כי עת רעה היא · שיד הרעים תקפה :

יד דִּרְשׁוּ־טוֹב וְאַל־רָע לְמַעַן תִּחְיוּ וִיהִי־כֵן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם ׃ (לב)

תְּבָעוּ לְאוֹטָבָא וְלָא לְאַבְאָשָׁא בְּדִיל דְּתִתְקַיְּמוּן וִיהֵי כְּעַן מֵימְרָא דַייָ אֱלָהִים צְבָאוֹת בְּסַעְדְּכוֹן כְּמָא דַאֲמַרְתּוּן ׃

טו שִׂנְאוּ־רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב וְהַצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט אוּלַי יֶחֱנַן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף ׃ (ל' · ל' יב)

סְנוּ לְאַבְאָשָׁא וְרַחֲמוּ לְאוֹטָבָא וְאַתְקִינוּ בְּבֵית כְּנִישַׁתְכוֹן דִּינָא מָאִים יִתְרַחֵם מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת עַל שְׁאָרָא דְיוֹסֵף ׃

שלמה ירחי — יד ויהי כן וגו' · אם זאת תעשו אז יהי המקום עמכם כאשר אמרתם בלבבכם

שהתקיים לכם גדולתכם :

טו שארית יוסף, כל ישראל נקראין על שמו לפי שכלכל אותם :

יד דרשו, טוב עם דבר או תואר הטובה דרך הטוב או החק או הדבר · כאשר אבן עזרא

אמרתם, כלבבכם :

טו שנאו רע, תואר והוא אדם רע, וככה אהבו טוב, שהוא המוכיח ודובר

תמים · שארית יוסף, כי המלך מבני יוסף :

יד דרשו טוב, עוד שב הנביא להוכיחם אולי ישמעו · ויהי כן, אם תדרשו הטוב דוד קמחי

ותרחיקו הרע יהיה ה' אתכם כאשר אמרתם, כלומר בכל ענין שחשבתם שהצלחה

והטובה תהיה לכם כן תהיה · כי ה' אלהי צבאות אתכם, וכפל הענין עוד ואמר

טו שנאו רע, והציגו בשער משפט, לא העמידו המשפט בשער שהוא מקום

מושב השופטים והזקנים · אולי יחנן ה', אף על פי שחטאתם אליו והרבה אולי יחנן ה'

על השארית הנשארת אם תשובו אליו כי חנון ורחום הוא · שארית יוסף, הוא מלכות

אפרים · ואמר שארית כי רובם גלו קודם מלכות ירבעם בן יואש וכלו בחרב וברעב

וברבר, כמו שאמר *כי ראה ה' את עני ישר' מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב וגו' : מלכים ב' י"ד כ'ו

טז לכן כה אמר יהוה אלהי צבאות אדני בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו וקראו אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי : כ' כטע בקיע' · קל' · ל' · נ' כליש' · ד' מל'

בכן כדנן אמר יי אלהי צבאות יי בכל רחוביא מספדא ובכל שוקיא יימרון ווי ווי ויערעון איכר לאבל ועביד מספדיא לדידע איליא : נא לידיע

יז ובכל כרמים מספד כי אעבר בקרבך אמר יהוה : כ' קף כגכי'

ובכל כרמיא מספדא ארי אתגלי למעבר פ פורענות דין בגויך אמר יי :

טז הו הו, לשון צעקה · וקראו איכר אל אבל, ישמעו שורות האיכרים שלמה ירחי

החורשים בשדות בקול מספד האבלים הצועקים בחוצות · ומספד אל יודעי נהי,

ועביד מספדא ידעי ברעביד איליא · ואינו אלא לשון כפול כמו *משפטי ודיני : תלים ע' ח'

טז לכן, אם לא תשמעו תבוא עליכם הרעה בכל רחובות מספד יהיה · הו הו, אבן עזרא

חסר יו"ד כמו הוי · וקראו אכר אל אבל, כי לא יקצרו מה שזרעו כאשר לו ישתו יין

כרמיהם יז על כי ובכל כרמים מספד · טעם כי אעבר, דרך משל על הרעה ואשה

והם הצירות שיעברו עליהם ·

טז לכן, אם לא תשובו אלי רעת יבואו עליכם עד שיהיה מספד בכל רחובות· דוד קמחי

הו הו,

הו הו ׳ הוא קול המספד כמו הוי הוי ׳ וקראו אכר אל אבל ׳ אכר הוא עובד האדמה ויקראו לו לבא אל האבל ׳ כי עבודתו וטרחו לבוא כי לקו הזרעים והנטעים וזרע ולא יקצרו ׳ ומספד אל יודעי נהי ׳ כמו קינה ונהי ׳ אל המספד ׳ וכן *ידעת כי אז תולד ׳ כמו ידעת אז כי תולד * מקום שם קבר ׳ כמו מקום קבר שם ׳ והדומים להם ׳ ויונתן תרגם כתרגום ועביד מספדא לידעי אליא ׃ איוב לח כא / יחזקאל לט יא

יז ובכל כרמים מספד ׳ שלא יהיו בהם ענבים ׳ כי אעבור בקרבך ׳ להרע לך ׳ כמו *ועברתי בארץ מצרים ׃ שמות יב יב

יח הֹוי הַמִּתְאַוִּים אֶת־יוֹם יְהוָה לָמָּה־זֶּה לָכֶם יוֹם יְהוָה הוּא־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר ׃

יח וַיי לְמַחְמְדִין לְיוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ לְמָא דְנָן לְכוֹן יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ הוּא חֲשׁוֹךְ וְלָא נְהוֹר ׃

יט כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ הַנָּחָשׁ ׃

יט כְּמָא דִי יַעֲרוֹק גַּבְרָא מִן קֳדָם אַרְיָא וְיַעְרְעִינֵיהּ דוּבָּא וְיֵיעוֹל לְבֵיתָא וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל כָּתְלָא וְיִנְכְתִינֵיהּ חִיוְיָא ׃

כ הֲלֹא־חֹשֶׁךְ יוֹם יְהוָה וְלֹא־אוֹר וְאָפֵל וְלֹא־נֹגַהּ לוֹ ׃

כ הֲלָא חֲשׁוֹךְ יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וְלָא נְהוֹר וְקֶבֶל וְלָא זֵיהוֹר לֵית ׃

שלמה ירחי

יח הוי המתאוים וגו׳ ׳ האומרים *ימהר יחישה מעשהו ׳ למה זה לכם וגו׳ ׳ משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה כדאיתא בחלק ׃ ישעיה ה יט

אבן עזרא

יח הוי ׳ על דרך האומרים *ימהר יחישה ׳ יום יי׳ ׳ להנקם מהם ׃ ישעיה ה יט

יט כאשר ׳ הטעם אם ימלט מרעה אחת לא ימלט מרעה אחרת ׳ באשר ינוס ׳ כי הוא על הזה תבוא והנמלט מהארי יפגענו הדוב ׳ ואם עוד ימלט ובא הבית ובא כי נמלט ישכנו נחש ׃

כ הלא ׳ הטעם איך תתאוו לבוא היום והנה חשך ׳ והאור הוא תמות לעינים לא האפילה ׃

דוד קמחי

יח הוי המתאוים ׳ כמו שאמר בישעיה האומרים *ימהר יחישה מעשהו למען נראה וגו׳ ׃ ישעיה ה יט

יט באשר ינוס איש ׳ כלומר תבאו מצרה אל צרה ׃

כ הלא חשך ׳ ולא אור ׳ אפילו קצת אור אין בו כי כלו חשך ׳ והחשך הוא משל לצרה ׃

כא שָׂנֵאתִי מָאַסְתִּי חַגֵּיכֶם
וְלֹא אָרִיחַ בְּעַצְּרֹתֵיכֶם׃ כ׳.ל׳ וחס׳

כא סָנֵיתִי רְחֵיקִית חַגֵּיכוֹן
וְלָא אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן
כְּנִישַׁתְכוֹן׃

כב כִּי אִם־תַּעֲלוּ־לִי עֹלוֹת
וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה
וְשֶׁלֶם מְרִיאֵיכֶם לֹא אַבִּיט׃ ל׳.ל׳ ומל׳

כב אֲרֵי אִם תַּסְּקוּן קֳדָמַי
עֲלָוָן וְקוּרְבָּנֵיכוֹן לָא לְרַעֲוָא
וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן לָא
יִתְקַבְּלוּן קֳדָמַי׃

שלמה ירחי
כא בעצרותיכם, קרבן כנישתכון כאשר קוראים עצרת׃
כב ושלם מריאיכם, ושלמי פטומיכון בהמות מפוטמות׃

אבן עזרא
כא שנאתי, אם תאמרו כל הימים שאנחנו מקריבי׳ עולות לא נראה רע על כן אמ׳ שנאתי. חגיכם, כטעם *אסרו חג בעבותים *חגים ינקופו. ולא אריח, ריח כיום עצרת שלכם׃ תלים קי״ח כ״ז ישעיה כ״ט א׳
כב כי אם תעלו עולות שאין אתם חייבים ומנחות לרצות אותי לא ארצה. ושלם, יחיד כי משלמים שהם לשון רבים יאמר שלם לשון יחיד. ומריאכם כדברי רבי הקדו׳ ז״ל מלשון משנה דחלבו אסור. ואינו מין כפני עצמו כדברי הגאון רבי סעדיה ז״ל שאמר שחלבו מותר ופירש בו כלשון ישמעאל גאמוס ואינו במקומות אלה והוא גדול מהשור ורומה לו׃

דוד קמחי
כא שנאתי, אמר כנגד מלכות בית יהודה. כי בימי עזיהו מלך יהודה נתקבא כמו שכתוב. וכן יאמר בסמוך *הוי השאננים בציון, והם היו מקריבים בבית המקדש אף על פי כן האל ית׳ מאס אותם הקרבנות כיון שמעשיהם רעים. חגיכם, קרבנות חגיכם, וכן בעצרותיכם, בקרבנות עצרותיכם. והענין כפול במלות שונות כי החג הוא עצרת, כמו שאמר *עצרת תהיה לכם. ומן עצרת לרבות עצרות: כמו מן עטרת עטרות. ובסמוך עטרות וכן עצרות. ודגש קד״ש בעצרותיכם לתפארת הקריאה כדגש קו״ף *מקדש, ונו״ן *ענביהם ינטשו, והדומים להם׃ במדבר כ״ט ל״ה שמות ט״ו י״ז ישעיה נ״ח ב׳ ישעיה א׳ י״א ישעיה א׳ י״א
כב כי אם תעלו, כמו שאמר בנבואת ישעיה *למה לי רוב זבחיכם, וכל הענין. ושלם מריאיכם, אחד מן שלמי מריאיכ׳ כמו שאמר שם *וחלב מריאים והם המפוטמי׳׃

כג הָסֵר מֵעָלַי הֲמוֹן שִׁרֶיךָ
וְזִמְרַת נְבָלֶיךָ לֹא אֶשְׁמָע׃ ל׳ וחס׳ ומ׳ חס׳ בליש׳ ל׳

כג אַעְדֵּי מִן קֳדָמַי אִתְרְגוּשַׁת
זִמְרָךְ וְנִיגּוּן כִּנְרָךְ לָא
אֶשְׁמַע׃

כד וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט
וּצְדָקָה כְּנַחַל אֵיתָן׃

כד וְיִתְגְּלֵי כְּמַיָּא דִינָא
וּזְכוּתָא כְּנַחַל מְגַבַּר׃

שלמה ירחי
כג הסר מעלי המון שיריך, שהלוים משוררים על הדוכן אחרי שאתם ממסכים ומעותי משפט׃
כד ויגל כמים משפט, ואת יעשו ואראה לכם המשפט אשר כבשתם והסתרתם יגלה

יעלה וישטוף כיניכם כמים נובעים · וצדקה, תגלה כנחל איתן :

אבן עזרא כד חסר, שירות הלוים · ומלת הסון, כעבודת כאילו אמר הסר הסיפת הלוים המשוררים · או היא מגזרת המית יםההמית הצירים :

כד ויגל, מגזרת *גלות עליו · והוא מפעלי הכפל כמו ימס · ככה דעת כל יהושע טו יט מדקדקי ספרד · והטעם עשו משפט ולא זבח ושיר, כי אין לי חפץ בהם רק במשפט · והנה טעם ויגל כמים שלא יפסק כדרך *ויהי כנהר שלומך : ישעיה מח יח

דוד קמחי כג הסר מעלי המון שיריך · דכור שירי שהלוים היו משוררים על הקרבן בשמחה ובכלי ואיני רוצה לא בקרבנות ולא בשירי כי אינם לרצון כי מעשיכם רעים · ומה יועילו הקרבנות אם יתעברו על מצוה אחת ויתמרדו בי מצוה אחרת :

כד ויגל כמים משפט, מענין *גלות מים · כי הגימ"ל פתוחה ויורה שהוא משרש יהושע טו יט גלל · כלומר ילך המשפט כמים · וצדקה כנחל איתן, כנחל חזק שהוא נגר במרוצה. בזה ארצה אני שילכו המשפט והצדקה לא שתעברו ותעכבו אותם לארץ ותקריבו לפני זבחים איני רוצה בזה :

ל כה הַזְּבָחִים וּמִנְחָה הִגַּשְׁתֶּם־לִי בַמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל:

כה הֲנִכְסַת קוּדְשִׁין וְקוּרְבָּנִין קָרֶבְתּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין בֵּית יִשְׂרָאֵל :

שלמה ירחי כה הזבחים ומנחה, וכי לזבחים ומנחות רעני, והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחים אני אמרתי *אדם כי יקריב, כשירצה להקריב · ואומר ויקרא א׳ ב׳ *ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו, מגיד שלא עשו ישראל במדבר אלא אותו במדבר ט׳ ב׳ פסח לבדו :

אבן עזרא כה הזבחים, ירא' כדרך המפרש כי הא' הזבחים הא' התימה · והנה הטעם שלא הגישו · והקדמונים ז"ל אמרו כי הלוים הקריבו · ואם היא קבלה קבלנו כי על דרך הפשט לא הקריבו · והמפרש כי כבש אחד בבקר ואחד בערב לא יגיע לאחד מכם שזה פרושה אין לו טעם, כי השם לא צוה להקריב יותר · והנה עולת תמיד עשו ישראל בהר סיני חמשים יום והיו ישראל בישוב, כי באחד בניסן בשנה השנית הוקם המשכן ובחדש השני בעשרים לחדש נסעו מסיני הרי חמשים יום וכל זמן שהיו בסיני היו בישוב ויין היה להם בעמדם במדבר סיני כמו שנה והיה להם יין נסך ואחר כך נסעו הוליכו יין עמהם עד שנעבר יום הכפורים, כי כן כתוב בפרשת *אחרי מות *ויעש ויקרא טז א׳ כאשר צוה יי' את משה · ובאו לארץ ערבה ושוחה ואין מרעה לבהמות ואין להם יין שם ט׳ לד רק בשנת הארבעים שללו האמוריים והמדיינים · וככה כבואם אל קדש בישוב בשנת הארבעים שללו המדיינים וקנו בהמות · והנה על דרך סברה לא הקריבו ואין טענה מהשבון ארבעים יום · כי יום אחד בשנה חשוב שנה · והנה הטעם כאשר הולכתי אתכם במדבר שנים רבות לא הגשתם לי עולות, רק צויתי אתכם לעשות משפט וכן *כי הושע ו׳ ו׳ חסד חפצתי ולא זבח, וכן בירמיה הוא אומר *כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ירמיה ז׳ כב וגו' על דברי עולה וזבח :

דוד קמחי כה הזבחים, הה"א הא השאלה · אמר אם זבחים ומנחה הגשתם לי במדבר

ירמיה ז׳ כ״ב ארבעים שנה בית ישראל · כמו שאמר בנבואת ירמיהו *כי לא דברתי את אבותיכם
ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח · ושם פירשנו הענין ·
ואמרו רבותינו ז״ל העשויה בהר סיני · רבי אליעזר אומר מעשה עולה נאמ׳ בסיני והיא
עצמה לא קרבה · רבי עקיבא אומ׳ קרבה ושוב לא פסקה · אלא מה אני מקיים הזבחים
ומנחה הגשתם לי במדבר מ׳ שנה בית ישראל · שבטו של לוי שלא עבד עבודה זרה הם
במדבר ט׳ ב׳ הקריבוה · ועוד במדבר *ויעשו בני ישר׳ את הפסח במועדו · בגנות ישראל הכתוב
מדבר שלא עשו במדבר אלא פסח זה בלבד · וכלא הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר
ארבעים שנה · ר׳ שמעון בן יוחאי אומר ישראל לא היו מקריבים · ומי היה מקריב
דברים ל״ג י׳ שבטו של לוי שנ׳ *ישימו קטורה באפך וכליל · ואמר *מי לה׳ אלי ויאספו אליו כל בני
שמות ל״ב כ״ו לוי · ישראל שעברו ע״ז לא הקריבו · שבטו של לוי שלא עבד ע״ז הקריבו :

ב׳ את אלהיכם כו וּנְשָׂאתֶ֗ם אֵ֚ת סִכּ֣וּת — וּנְטַלְתּוּן יָת סִיכּוּת
ל׳ מַלְכְּכֶ֔ם וְאֵ֖ת כִּיּ֣וּן צַלְמֵיכֶ֑ם — פָּתַּכְרְכוֹן וְיָת כִּיוּן צַלְמֵיכוֹן — נ״א פתכריכון
ל׳ פת׳ וא׳ קמץ דין כבב — כּוֹכַב֙ אֱלֹ֣הֵיכֶ֔ם אֲשֶׁ֥ר עֲשִׂיתֶ֖ם לָכֶֽם׃ — כּוֹכַב טַעֲוָתְכוֹן דִּי עֲבַדְתּוּן לְכוֹן׃ — נ״א פתכומריכ׳

ל׳ חס׳ כז וְהִגְלֵיתִ֥י אֶתְכֶ֖ם מֵהָ֣לְאָה — וְאַגְלֵי יַתְכוֹן מֵהָלְאָה
י״ג לְדַמָּ֑שֶׂק אָמַ֛ר יְהוָ֥ה אֱלֹהֵֽי־צְבָא֖וֹת שְׁמֽוֹ׃ — לְדַמֶּשֶׂק אֲמַר יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃

סלמה ירחי כו ונשאתם את סכות מלכבם · חוזר לענין הפורענות שלמעלה תאך לכם יום יי׳
ולא אור · ונשאתם בגולה עמכם את גילוליכם ירכיבום האויבים על שכמכם לשאתם
עמכם בגולה · סכות · כיון · כוכב · שמות ע״ז הן :

דברים ל״ז צ׳ אבן עזרא כו ונשאתם · סכות · מגזרת *הסכת ושמע · ושרשו סכת והטעם סכלות רצון ·
וכן בלשון ישמעאל אומר אדם לחבירו סכלתי והוא שיאמר לו סבול דברי וקבל ברצון ·
ואל כיון · ידוע בלשון ישמעאל גם פרס כי הוא כיואן והוא שבתי כי עשו לו צלם ·
אשר עשיתם · שב אל צלמיכם · וכוכב סמוך כוכב של אלהיכם עשיתם דמותו לעובדו :
כז והגליתי · זה יום החשך הבא עליהם : דמשק · מורח ארץ ישראל :

רוד קמחי כו ונשאתם · אמר מעת הגלית לא קבלתם ותקבלו ותסבלו עבודת סכות
מלככם · וסכות שמה · ומלככם · אמר על כוכב שעשה ע״ז על שמו · וקורא אותו
מלך לפי שהם חושבי אותו למלך עליהם · או שהו׳ כוכב גדול בצבא השמים שהוא
ירמיה מ״ד י״ז כמלך על כלו · וכן *לקטר למלכת השמים כמו שפי׳ בספר ירמיהו · ולא סכות ענין
דברים ב״ט ט׳ *הסכת ושמע · כלומר שאזנים לעבודת עבודה זרה · ויו״ל ונטלתון ית סיכות פת
שעיה מ״ד כוותריכון · ל״א פתכריכון · וכן *וקלל במלכו · ויכוי שזה פתכריה · וכן תרגם *תשכיני
צפניה א׳ ה׳ במלכם · וענין עבודה זרה הוא · ואת כיון צלמיכם · ולא כיון כמו *לעשות כונים · וכבר
ירמיה ז׳ י״ח פי׳ בספר

X. 26 כיון

I. Basin imaginis sue, et deducitur a radice כן.

II. Saturnum. Sic Aben Esra, inter stellas Saturni (quae Hebraeis nunc Sabathai) Persis et Arabibus dici ~~[illegible]~~ כיואן. Nota Quam interpretationem etiam refert Kimchi.

כיון Chald. significant, certus, justus, firmus, verus; item prosequens, quandoque etiam, similis. a radice כן à pisoc

III. Libum, sive placentam effigiatam, et idem sit quod כונים Jerem. 7.18. (Sicut notat) ista R. D. Kimchi

IV. Obscurationem, ἀμαύρωσιν. Theodotio.

V. Ῥαιφάν, ut sic 70 interp. (quod alii scribunt Ῥεφάν et Ῥεμφάν, et Actor. 7.43. vide notas et varias lectiones.
Putant a. Drusius et Bezdorfius pro כיואן lectum fuisse a graecis ריואן Ῥεφάν quod Evangelista Lucas retinuit

VI. Κιύν, ut sic retinuit Gentes. Aquila et Symmachus.
et כיון paraphr. Chald.

ע׳ בספר ירמיהו שהם מיני מאכלים שמכינ׳ לעבודה זרה לפיכך נקראו כונים · ועוד פירשנו כיון שהוא כוכב שבתי · וכן נקרא בלשון ישמעאל ופרס כיון · ועשו דמותו לעבדו · כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם · כוכב כמו כי הוא פתוח · כלומר עשיתם צלם כוכב של אלהיכם והכוכב הוא שמו אותו עליהם לאלוה ועשו צלם כוכב לו :

כז והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · רחוק מדמשק והוא *חלח וחבור שגלו שם י׳ השבטים · וזכר דמשק לפי שמלך ד׳ משק היה ליצחק ליצ״ה מאחר כמו שכתו׳ · ואמר אל תחשבו כי תגלו לדמשק שהיא קרובה לארצכם אלא רחוק מדמשק · אלהי צבאות · צבאות מעלה ומטה · ואותם שאתם עובדים שלוחיו הם : מלכים ב׳ י״ז

נ׳ ו א הוי השאננים בציון
והבטחים בהר שמרון
ל׳ ותס׳ · כת׳ · ל׳ נקבי ראשית הגוים ובאו
להם בית ישראל :
ל׳ ב עברו כלנה וראו ולכו
ל׳ פתח וכל לשון רוצח דל׳ משם חמת רבה ורדו
כ׳ גת־פלשתים הטובים
מן־הממלכות האלה
אם־רב גבולם מגבולכם :

א ווי דשלן שליוא בציון ומתרחצין על כרכא דשומרון מקיימין שום בניהון כשום בני עממיא וכל דמן דיסתכון עליהון בית ישראל :
ב עברו לכלנה וחזו ואזילו מתמן לחמת רבה ותותו לגת דפלשתאי דטבין מן מלכותא האילין אם סגי תחומהון מתחומיכון :

שלמה ירחי א נקובי ראשית הגוים · לכם היו קוראים בני המשובח שבטים · ובאו להם בית ישראל · הם בחרו כמשפטי הגוים ובאו לכללם :

ב עברו כלנה וראו · למה אחזתם בתרתי לדבק בחוקות הגוים · עברו וראו באומות החשובות אם טובים הם מן הממלכות האלה שבשומרון ושבירושלם · אם רב גבולם מגבולכם · ומה מצאתם כי עול · כלנה · כבל · חמת · אנטוכיא · גת פלשתים · חשובה שבחמשת סרניהם שהיא קרויה *מתג האמה · על שם שרודה את שמואל ב׳ ח׳ א כולם נקיא אם המלכות :

אבן עזרא א הוי · זה לאות על גלות עבודי עגל · נקובי · ראשית הגוים · הם ישראל ונקראו גוים בעבור היותם רבים · ובאו להם בית ישראל · כי הם ברצונם :

ב עברו כלנה · שם עיר · הטובים · הם בלשון תימה והטעם כי הטיבותי להם · יותר מכם · וכולכם מעשה ידי :

דוד קמחי א הוי השאננים בציון · שמרון היתה ראש הממלכה לישראל · וציון ראש ממלכת יהודה · ואומר הוי להם לעשירים אשר בהם שאננים ובוטחי׳ שלא תבא עליהם רעה ואינם חולי׳ ובוכים על אשר גלו בני ישר׳ כמו שאמר בסוף הענין ולא נחלו על שבר

יוסף. כי שמרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישר' וציון מערי יהודה · ושני הקדים האלה ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוים · שישבו שם מתחלה · והם ז' אמות. וקרא' ראשית הגוים · לפי שהיו ראשית הגוי' שישבו שם וארצותם מבחר שבארצות · ואלה הקדים היו נקובים בשם לטובה ובאו להם בית ישראל בעזרת ה' לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אותם ישר' אלא ברצון האל ית' · והם עברו על רצונו ועזבו משפטיו ולקחו משפטי הגוי' הראשונים היושבי' בארצות האלה · ולמה עשו זה · יראו סביבותיהם אם יש ארץ טובה מארצם · וכי אם נתן להם האל יתברך ארץ טובה למה כחשו בו ובטובתו:

ב עברו כלנה · ואלה השאננים ומתענגים בטובה שנתן להם ה' כופרים בו ובתורתו ואינם יראים מרעה שתבא עליהם · וכשהנביאים מוכיחים אותם ואומרים להם כך וכך רעה תבא עליכם אינם יראים ובוטחים בעזרה ומבצריהם החזקים שהם שמרון וציון · ואומרים לא תבא עלינו רעה · עברו כלנה · כלנה עיר גדולה בארץ
בראשית י' שנער · כמו שאמ' בתורה *ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה · ולכו משם · כלומר אחר שתראו אותה כראשונה כי היא טובה ותראו כי אינה טובה מארצכם לכו משם לחמת רבה · ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת חמת צובה ·
שמואל ב' ח' א' גת פלשתים · אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתים ונקראת *מתג האמה ולקחה דוד מיד פלשתים:

ל̇ ג הַמְנַדִּים לְיוֹם רָע
ל̇ וַתַּגִּישׁוּן שֶׁבֶת חָמָס:

אִינוּן רַחֲקִין יוֹם בִּישׁ וְאַתּוּן מְקָרְבִין בְּבִירַת כְּנִישְׁתְּכוֹן חֲטוֹף:

ב' ד הַשֹּׁכְבִים עַל־מִטּוֹת
ל̇ וחד סרוחים שֵׁן וּסְרֻחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם
וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן
ד' וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ מַרְבֵּק:

דְּשָׁכְבִין עַל עַרְסָן דִּמְכַבְּשָׁן בְּשֵׁן דְּפִיל וְעוּמְקִין עַל עַרְסֵיהוֹן וְאָכְלִין פַּטִּימִין מֵעָנָא וְעִיגְלִין מִגּוֹ רַבְקָא:

ה הַפֹּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל
ג' חד חס' ל̇ כתיב' כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר:

דִּמְנַגַּן עַל פּוּם נִיבְלָא כְּדָוִיד אַתְקִינוּ לְהוֹן מָנֵי זְמָרָא:

ו הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן
וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ
ל̇ · ג' וסימ' · בלא דיוסף וְלֹא נֶחְלוּ עַל־שֵׁבֶר יוֹסֵף:
רוחת

דְּשָׁתַן בְּפִילְוָון דִּי כְסַף חֲמַר וְרֵישׁ מִשְׁחִין טָבִין מִתְמַשְׁחִין וְלָא כָאֵב לְהוֹן עַל תְּבָרֵיהּ דְיוֹסֵף:

חסנדרים

שלמה ירחי

ג המנדים ליום רע. אתם מנדים עצמיכם ליום רע. ותגישון. עצמיכם לשבת
בגלות עשו אחיך אשר יחמס אתכם שנא׳ כו *מחמס אחיך יעקב. זה מדרשו של רבי עובדיה י׳
שמעון ולשו. ורז המנדים ליום רע. המכזבים על נבואות ימי רעה שהנביאים מתנבאים
להם. ותגישון שבת חמס. והו כמו שאמר ישעיה *הוי מגיעי בית בבית. ותגישון ישעיה ה׳ ח׳
שבת בתיכם זו אצל זו על ידי חמס:

ד וסרוחים על ערשותם. משתטחים ומאריכין עצמם על ערסותם. ורבותינו
פירשו מחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחין ערסותיהן בשכבת זרע שאינה שלהם.
כרים. כבשים. מרבק. מקום כנוס העגלים ובלעז קופלא:

ה הפורטים על פי הנבל. מנעם חברו עם *ופרע כרמך. ורואה אני את דברו ויקרא יט׳ י׳
שהמשורר על פי כלי ומר מחלק את הדבור כפירורוע הכל לפי נעימות הכלי לקנגיה
ולהעמיך. כדויד חשבו להם וגו׳. חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דוד שהם לשמים
ואלו להתענג:

ו השותים במזרקי יין. יש מרבותינו שאומר׳ במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן
זה לזה. ויש על שם כלי שהיו לו שתי פיות והוא ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן הוא
נורק מפיו אל פיו. וראשית שמנים. מובחר שבשמנים והוא אפרסמון. ולא נחלו.
לשון חולי. על שבר יוסף. שמשמעו מפי הנביאים שעתיד לבא עליהם:

אבן עזרא

ג המנדים. הזכיר המתאוים *הוי המתאוים בעבור שהיו בהם אנשים שאומר כספ׳ ס׳ ה׳ יו׳
שהנביא מתנבא היה להם כספק אולי לא יקיים דברו. ויש מהם שאומרים לעתים
רחוקות הוא ניבא וזהו המנדים המרחיקים. ותקריבו לשפוט חמס כי שבת כמו מושב
וקנים יושבי שער. ולפי שאתם מנדים ומרחיקים בלבבכם יום הפורענות לאמר עוד לא
הגיע העת והזמן תגישו ירצים לחטוא ותגישון שבת בשער לשפוט חמס מרחיקים ליום
רע ומקריבים שבת חמס:

ד השוכבים. וסרוחים. מגזרת *וסרח העודף. והוא שם התואר כמו עצומים שמות כ״ו י״ב
כידון מתפשטים כמו שמיך:

ה הפרטים. הם שידעו לעשות שירים ולתכים בניגונים בלי תרון:

ו השותים. יין. הוא השעל וסמך ולא הזכיר הנסמך אלא במזרקי כסף או זהב.
ורבי מרינס אמר כי הבית נוסף כמו *לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. על שבר משלי ט׳ ה׳
יוסף. מלכות ירבעם:

דוד קמחי

ג המנדים ליום רע. מרחיקים יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו *אומרים יחזקאל י״ב כ״ז
ולעתים רחוקות הוא נבא. ותגישון שבת חמס. יום הפורענות אתם מרחיקים ושבת
חמס אתם מקריבים שתשבו בשער לשפוט חמס ועול:

ד השוכבים. זכר מה שהם מתענגים במאכל ובמשתה ובסיכה ובשכיבה על
מטות נאות ובשמוע כלי שיר ונגונים. אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגים ולא
זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא חשבו על אשר גלו. וסרוחים על ערשותם. מן *וסרח שמות כ״ו י״ב
העודף. שהיו נמים על ערשותם כגדים ארוכים ורחבים עודפים באורך וברוחב על גדי
המטה וכל זה מדרך התענוג. ורבותינו ז״ל פירשו וסרוחים על ערשותם ענין סרחון.
אמרו שהיו מחליפים נשותיהם זה לזה ומסריחים מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם.
ויש ועמקין על ערשותן. ואוכלים כרים מצאן. פי׳ כבשים שמנים. ונחסר התאר כי
הענין מובן. וכן *כנער ידיו. ר״ל כנער לבן *מלובשים כגדים. כגדים חמודות כגדי ישעיה ל״ג ט״ו
מלכים א׳ כ״ב י׳

מלאכי א' י"ד מלכות *ויש בעדרו זכר, וזכר הכבשים. ויונתן תרגם פטימי מענא. מתוך מרבק, מקום
שמואל א' כ"ח כ"ד שמרבקים שם העגלים לפטמם, וכן *ולאשה עגל מרבק. ובדברי רז"ל המכניסה לרבקה
ודשה:

ויקרא י"ט ה הפורטים על פי הנבל, מן *ופרט כרמך. ובדברי רז"ל פרט וכלל הוא ענין
היחידות וההבדל מן הכלל. רוצה לומר שאומרים שיריהם על פי הנבל כל מעלה
ומעלה בשיר על פי נגון הנבל שלא תדמה אחת לאחרת בנגונה. או פירושו פורטים
מיתרי הנבל כל אחד לפי הנגון. ויש מפרשים פורטים מענין פרוטה בדברי רבותינו
ז"ל, כלומר שנותני' כל אחד פרוטה למנגן. ויונתן תרגם על פום נבלא. כדויד חשבו להם כלי
שיר, כמו דוד שהיה יודע נגון ודיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר כן הם חושבים שהם
יודעי' כמוהו. ור"ל בכל הפסוק הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת ה' ית' לא זכרו:

ו השותים במזרקי יין, שהם גדולי' שותים יין ולא בגביעים וכוסות שהם קטני'
מלכי' א' ו' ד' שראוי לשתות בהם יין, אלא במזרקים שותים. ומזרקי כמו מזרקים, וכן *חלוני
ישעיה י"ז שקופים, כמו חלונים. וכן *נטעי נעמנים, כמו נטעים *מלאכי רעים *מי המרים,
תהלים ע"ח מ"ט והדומים להם. וי"ת, ופירשו סמוך כחסרון שהנם דישתן בפילון דיכסף חמר.
במדבר ה' י"ח וכן תרגם *בספל אדירים, בפיילי גבריא. וראשית שמני', מבחר שמנים המרוקחי'.
שופטים ה' כ"ה ולא נחלו, על דבר *ואין חולה מכם עלי. והפעל בזה אינו מקבל מקרה מן הקל כי
שמואל א' כ"ב ח' הקל הפעל עומד אלא מקבל מקרה מן הכבד. כי שבר יוסף היה ראוי שיהיה מחלה
ומכאיב אותם והם לא נחלו ממנו. ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם
מלך ירבעם בן יואש. ומלכות אפרים קורא בכלל אפרים או יוסף. כי משבט אפרים
היה ירבעם בן נבט שמלך על י' השבטי' תחלה כשנחלקה המלכות. גם היה רב במספר
בראשית מ"ח י"ט ובגדולה משאר שבטים זולתי יהודה. ועליו נבא יעקב אביו ואמר *ואולם אחיו הקטן
יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים. ואמר ויקרא בהם שמי, שיקראו ישראל בשם
אפרים. גם יוסף היה בכור במקום ראובן לפיכך נקרא ישראל על שמו. וכן אמר
תהלים פ' ב' במזמור *רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף:

ל. ל **לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים:** ז

בְּכֵן כְּעַן יִגְלוֹן בְּרֵישׁ גָּלָן וְיֶעְדֵּי מִנְּהוֹן מַרְזְחִין וּמַבִּיכִין: נ"א ומכיכין

שלמה ירחי ז וסר מרזח סרוחים, ויבטלו משתאות המתגדלים ונגדי הרוח. מרזחות לשון
במדבר כ"ה א' משתאות בספרי בפ' *וישב ישראל בשטים, מתחילין וחוזרין לעשות להם מרזחים והיו
קורין להם ואוכלים:

אבן עזרא ז לכן, הם בקשו ראשית הם יגלו בראש. מרזח, במלת דנה להשמיע קול כמו
ירמיה י"ו ה' *אל תבוא בית מרזח, והוא המרזח הוא השיר וכאילו התרועות או יסור השיר.
סרוחים, מן וסרוחים על ערשותם:

דוד קמחי ז לכן, השאירים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו עתה בקרוב יגלו
בראש גולים, תחלה לגלות יהודה. וסר מרזח סרוחים, יקרב ויבא אבל אותם שהיו
סרוחים על ערשותם ושמחים ומתענגים עתה יקרב אבלם. וסר לשון קריבה. כמו
רות ד' א' *סורה שבה פה *תסורנה ותראנה. וי"ת לשון הסרה, ויעדי מנהון מרזחין ומכבין.
שמות ג' ג' קראו' לה' והצניף בית וזה מדברי רז"ל תנינן כביעה לבתי'. וכת' *והרדידים,
ישעיה ג' כ"ג וכבעתא.

ובבעתיה · ויש נסחאות מככין כשני כסין · ופירושו מטעות שתרגם * וישבת על מטה יחזקאל כ״ג מ״א
כבודה · מככין דיקר · ומרזח רזל פי' אבל · וכן * אל תבא בית מרזח · וסמכו מזה ירמיה י״ו ה׳
המקרא שהאבל מוסב בראש · שנאמר וסר מרזח סרוחים · מרזח נעשה בשר לסרוחים ·
פי' לסרוחי' לנשאר' כלו' לשאר העם כמו * וסרח העודף שפירושו שאר היריעה העודפת: שמות כ״ו י״ב
ודעת יונתן כי מרזח הוא ענין שמחה והלולים שאמר תרגם ויעדי מנהון מרזחין · ולא
אמר כי האבל יסור מהם · אלא השמחה תסור מהם · ובספרי בפרשת * וישב ישראל במדבר כ״ה א׳
בשיטים באחרונה חזרו לעשות להם מרזחין והיו קוראות להם והוכלים שנאמר ותקראן
לעם ונמר · והרי אבי ז״ל פירש כי לשון מרזח הוא להרמת הקול בין לבכי בין לשמחה ·
וכן הוא בלשון ערבי :

ח נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהוִֹה בְּנַפְשׁוֹ
נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת
מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן
יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי ד׳ חס׳ בליש׳
וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלֹאָהּ :

קַיֵּים יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
מְנַבֵּל אֲנָא יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא
דְבֵיתֵיהּ דְיַעֲקֹב וּבִרְנְיָיתֵיהּ נ״א דבותיה
רְחִקִירַת וְאֶמְסַר קַרְתָּא
וּמְלָאָהּ :

ט וְהָיָה אִם־יִוָּתְרוּ עֲשָׂרָה
אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ : ו׳ רפין

וִיהִי אִם יִשְׁתַּאֲרוּן עַסְרָא
גַּבְרִין בְּבֵיתָא חַד וִימוּתוּן :

י וּנְשָׂאוֹ דּוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ ה׳ מל׳ ל׳
לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן־הַבַּיִת
וְאָמַר לַאֲשֶׁר בְּיַרְכְּתֵי
הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר
אֶפֶס וְאָמַר הָס כִּי לֹא ו׳ בקיע׳ · ל׳
לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה :

וִיטְלִינֵיהּ קְרִיבֵיהּ מִקִּירָא
לְאַפָּקָא גַרְמַיָּא מִן בֵּיתָא
וְיֵימַר לְדִי בְשִׁירָא דְבֵיתָא
הָעוֹד כְּעַן עִמָּךְ וְיֵימַר סָפוּ
וְיֵימַר סְלִיק אֲרֵי כַּד הֲווֹ
קַיָּימִין לָא הֲווֹ מְצַלַּן בִּשְׁמָא
דַיְיָ :

ח בנפשו · מרעות וכוונה · מתאב · כמו מתעב וכן תרגם יונתן מנבל אנא ית שלסח ירחי
בית מקדשא דביתיה דיעקב · שהמקדש נקרא גאון עוזם שנא' * הנני מחלל את מקדשי יחזקאל כ״ד כ״א
גאון עוזכם · עיר ומלאה · ירושלם ויושביה :
ט אם יותרו · מן הדבר הנזכר · בבית אחד ומתו · שישרפו האויבים את הבית
עליהם בלכדם את העיר :
י ונשאו דודו ומסרפו · קרובו ושורפו המטפל את עצמותיו מן השריפה כן תרגם

יונתן ויצליחנה קדיבה מיקידה · ואמר הס, השלך, וסלק הכל כי. ואת להם על אשר לא רצו להזכיר בשם יי כן לי:

אבן עזרא
בראשית כ"ב י"ו
תהלים קי"ט קע"ד
ח נשבע, בנפשו, כמו* כי נשבעתי · מתאב, מגזרת כמו* תאבתי, כליתי ונכספתי: ט והיה, וזה דרך הדבר או הדימוי: והזכיר עשרה והטעם רבים בעבור שהוא סך חשבון:

תהלים נ"ב ז'
ישעיה י' ל"ג
י ונשאו, מלת ומסרפו אין לו חבר · ורבי יהודה בן קריש אמר כי דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו · ואחר המכירו כלי רחיה והאומר כי פירושו המגדל אותו מהצרפה יחליף הסמך בצד"י · ולא ראינו מתחמשל על הבניין הכבד חדוש כי אם לנעמי כמו *ארצן, *מסעף פארה · והנה הטעם שיכנסו אנשים בבית לראות מי מתדבר · או שנפל הבית עליהם שהטעם הארץ כמשר הזכרתי · וכן אחריו והכה הבית הגדול · והנה יבוא דוד אחד מהאנשים שהיו בבית לו ויוציא המתים מהבית לקברם ולא ימצא אחד · וכאשר יכיר איש קרובו וישאלו · ויאמר לאשר בירכתי הבית העוד יש עם עמים, ישיב התשובה לומר הס אל תגיד זאת ולא תשמע קולך פן ירך לב השומעים ואין אחד מהם מעריך עם שמים להזכיר השם הנכבד:

דוד קמחי
בראשית כ"ב י"ו
תהלים כ"ד ד'
תהלים קי"ט קע"ד
איוב ל"א י"ב
איוב ה' ג'
תהלים מ"ז ה'
ח נשבע אדני יהוה בנפשו, בעצמו, כמו* כי נשבעתי, וכן *אשר לא נשא לשוא נפשו · מתאב אנכי, הפך *תאבתי לישועתך רישטלנטש בלעז · כמו *מתעב, עוקר השרשים, הפך *מתעב · ואת מנגל את · את גאון יעקב, זה בית המקדש, וכן *את גאון יעקב אשר אהב סלה · ות"י ית בית מקדשא דבית יעקב · והסגרתי, פי' ביד אויב הסגיר עיר עם אנשיה:

ט והיה אם יותרו, שימלטו מן החרב ויחבאו עשרה בבית אחד ימותו שם מן הדבר · ועשרה, אינו דוקא אלא רוצה לומר רבים:

י ונשאו דודו ומסרפו, דודו אחי אביו · ומסרפו אחי אמו · כן פירשוהו קצת המפרשים · ויש מפרשים ענין שרפה והסמך במקום שי"ן · ופירש אדוני אבי ז"ל ישא אותו ויוליכו הבא לשרוף בשר המת קרובו בעבור היות ולהוציא עצמי' מן הבית · ומרוב הדבר יאמר אחד לחברו העוד עמך מתים שתוציא שאעזור אותך, יענה חברו אפס כי כבר הוצאתים כלם · יאמר לו חברו הס ושתוק ולא תקונן כי בא להזכיר בשם ה' מה שלא היינו רגילים להזכיר בשם יהוה והיינו מזכירים בשמות הבעלים וזה גרם לנו הדבר הזה, נשים יד לפה נסבול ונשתוק · או שלא לשבר לב העם מתוך הדבר גם בעבור שלא ישמעו האויבים:

יא כִּֽי־הִנֵּ֤ה יְהוָה֙ מְצַוֶּ֔ה וְהִכָּ֛ה הַבַּ֥יִת הַגָּד֖וֹל רְסִיסִ֑ים וְהַבַּ֥יִת הַקָּטֹ֖ן בְּקִעִֽים׃ ל' ל'

אֲרֵי הָא יְיָ מְפַקִּיד וְיִמְחֵי מַלְכוּ רַבָּא מְחָא תַקִּיפָא וּמַלְכוּ זְעֵירָא מְחָא חַלָּא׃

שלמה ירחי
יא רסיסים, שיהא מרוסס לבקיעות דקות · בקיעים, גדולים מדקיקים לפי תשבותן יהד מכתן בן ירבעם יונתן ויתי מלכו רבא מחא תקיפ' ומלכו זעיר מחא חלשא:

אבן עזרא יא כי מצוה, גוזר, כמו *כי הוא צוה ונבראו · רסיסים, מדרך הענין שברים תהלים קמח ה
יותר מבקיעים · ור׳ משה הכהן אמר כי *רסיסי לילה, גשם רק ודעתי הגשם שהוא נוף שיר ה ב׳
נ״כ הסובר שהוא הרוח נוף הוא והוא רק מאד · וי״א כי הטעם הבית הגדול חצר ואנשיו :

דוד קמחי יא כי הנה יהוה מצוה, עוד דבר אחר הקל יה׳ מטה, כלומר גוזר שיהיה רעש·
והוא שזכר למעלה *והכיתי בית החרף, ונומר והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן עמוס ג׳ טו
בקעים, רסיסים כמו בקיעים כפלך כמו כפלי, כמו *קנה רצוץ, ענין שבירה· וכן ישעיה מב ג׳
במענה בסמך ואם היא עבה או מרוסס כדי לבטל כינה קלה שבבינים · ותרגם *וכתית ויקרא כב כב
נה״ם ורילסים · ויונתן פי׳ הענין דרך משל שתרגם אדי הא ה׳ מפקיד דמתי מלכו רבא מחא
תקיפא ומלכו זעירא מחא קלא :

לוכל יב הֲיְרֻצ֤וּן בַּסֶּ֙לַע֙ סוּסִ֔ים הֲיִרְהֲטוּן בְּכֵיפָא סוּסְוָון
ג׳ חד חס אִם־יַחֲר֖וֹשׁ בַּבְּקָרִ֑ים כִּֽי־ אִם יִתְרְדֵי בְּתוֹרַיָא אֲרֵי
הֲפַכְתֶּ֤ם לְרֹאשׁ֙ מִשְׁפָּ֔ט הֲפַכְתּוּן לְרֵישׁ חִוְיָין בִּישִׁין
דִּינָא וּפֵירֵי זְכוּתָא לְגִידִין :
כ׳ חסר וּפְרִ֥י צְדָקָ֖ה לְלַעֲנָֽה׃

יג הַשְּׂמֵחִ֖ים לְלֹ֣א דָבָ֑ר דַחֲדַן לְלָא מִידָעַם
ל הָאֹ֣מְרִ֔ים הֲל֣וֹא בְחָזְקֵ֔נוּ דְאָמְרִין הֲלָא בְּתוּקְפָנָא
לָקַ֥חְנוּ לָ֖נוּ קַרְנָֽיִם׃ קְנֵינָא לָנָא נִכְסִין :

שלמה ירחי יב הירוצון בסלע סוסים, כלום יעמדו כמרוצתם בשעתם סידורו של עולם · אם
יחרוש, אדם בבקרים בסלע שאתם סבורים לשנות דרך הטובה ותתקיימו והגליתו :
יג ללא דבר, על גדולתם ועושרם שאינו כלום שלא יתקיים · קרנים, חוזק
וגבורה לנגח בקרניו עניים ואביונים :

אבן עזרא יב הירוצון, רוכבי סוסים בסלע · אם יחרוש, החורש הסלע בבקרים · והטעם
כי תשע כמנהג · כי הפכתם, המשפט שהוא מתוק לרוש, ושוה הוא כו״ו או כאלף :
יג השמחים ללא דבר, שיקוץ · קרנים לנגח בהם :

דוד קמחי יב הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים, אם יחרוש החורש, וכן *כאשר ירמיה יט יא
ישבר את כלי היוצר, השוכר *מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה ליהוה, המקריב ויקרא ז׳ כה
*ויאמר ליוסף, האומר, והדומה׳ להם רבים · ורל׳ אם יחרוש בסלע כי בסלע שומר בראשית מח א׳
עומד במקום שנים · אמר אם דרך העולם שירוצו הסוסי׳ בסלע, זה אינו · וכן אם
יחרוש אדם בבקרים בסלע · זה אינו · ואם יהיה זה יהיה הפך דרך העולם ומנהגו · ואתם
עושי׳ הפך העולם כי המשפט והצדקה הוא קיום ישוב העולם ומעמדו, ומי שמעוות
המשפט הוא הורס יישוב העולם, כמו הראש והלענה שממיתין את האדם, והנה אתם
הופכים סדר העולם · וכן אמר למעלה *ההופכים ללענה משפט · ופרי צדקה ללענה כבפ׳ יסמ׳ ה׳ ז׳
כי מן הדין פרי הצדקה הוא שלום וטוב · וכן אמר *והיה מעשה הצדקה שלום, ואתם ישעיה לב יז

עושים אותו ללענה :

יג חשמחים ללא דבר · כי לא תתקיים שלותם ועוצתם · אם כן הם שמחים ללא דבר · קרנים · כמו הראם שמגנח בקרנו כן הם אומרים שעשו להם קרנים לנגח בהם

מלכי׳ ב׳ י״ד כ״ה העמים · כי ירבעם בן יואש התגבר על אויבי ישראל · כמו שאמר *הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה · ואמר ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל · והם אומרים כי בחזקם עשו זה ולא כן כי רחמי האל היו שריהם עליהם ונתן להם הכח להתגבר על אויביהם · כמו שאמר כי ראה ה׳ את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל ולא דבר ה׳ למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש :

יד כִּי הִנְנִי מֵקִים עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל הָעֲרָבָה׃

אֲרֵי הָא אֲנָא מָקִים עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַם וְיִרַחֲקוּן יָתְכוֹן מִמַּעֲלָנָא דַחֲמַת עַד נַחֲלָא דְמִישְׁרָא׃

יד מלבא חמת · שהוא במקצוע צפונית מערבית של ארץ ישראל · עד נחל הערבה · נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית : שלמה ירחי

יד כי · ולחצו אתכם · ואף כי שתנחו אותם כאשר חשבתם ואמרתם הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים לנגח בהם · והנה הדבר הפוך כאשר האויבים ילחצו אתכם : אבן עזרא

יד כי הנני מקים · אמר אתם אומרים כי בחזקכם עשיתם זה ולא הבטתם אלי כי בעזרתי עשיתם · הנני מקים עליכם גוי · והוא מלך אשור עם צבאו · מלבא חמת עד נחל הערבה · אמר מה שאתם אומרים שלקחתם בחזקכם כמו שאמר כי ירבעם בן דוד קמחי

מלכי׳ ב׳ י״ד כ״ה יואש *מלבא חמת עד ים הערבה · תראו כשאסתיר פני מכם יבוא הגוי הזה וילחץ אתכם בארץ הזאת ויוציאכם מתוכה · ונחל הערבה · והוא ים הערבה :

ז א כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה וְהִנֵּה יוֹצֵר גֹּבַי בִּתְחִלַּת עֲלוֹת הַלָּקֶשׁ וְהִנֵּה־לֶקֶשׁ אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ׃

ב׳ חד קמ׳ ומל׳ · י׳ ל׳

כְּדֵין אַחֲזִינִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא בִּירִירַת גּוֹבַאי בְּאַוַּל צִימוּחַ לְקִישׁ וְהָא צִימוּחַ דַּעֲדַק בָּתַר דְּאִתְגְּזִיזַת שִׁיחֲתָא דְמַלְכָּא׃

ב וְהָיָה אִם־כִּלָּה לֶאֱכוֹל אֶת־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וָאֹמַר

י״ג מל׳ · ה׳ כל״ג

וִיהִי כַּד שֵׁיצִיאוּ לְמֵיכַל יַת עִסְבָּא דְאַרְעָא וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי

אדני

אֲדֹנָ֤י יֱהֹוִה֙ סְלַֽח־נָ֔א מִ֥י יָק֖וּם יַעֲקֹ֑ב כִּ֥י קָטֹ֖ן הֽוּא׃
ג נִחַ֥ם יְהֹוָ֖ה עַל־זֹ֑את לֹ֥א תִהְיֶ֖ה אָמַ֥ר יְהֹוָֽה׃

יְיָ אֱלֹהִים שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי שְׁאָרָא דְיַעֲקֹב מַן יְקוּם וְיִבְעֵי עַל חֲטָאֵיהוֹן אֲרֵי מְטַלְטְלִין אִינוּן׃
ג אֲתִיב יְיָ רוּגְזֵיהּ עַל דָא לָא תִתְקַיֵים אֲמַר יְיָ׃

ו' מתחי' וכל ישעיה כ' קמ' בנבי'

שלמה ירחי

א כה הראני · פורענות שהיה רוצה להביא נובאי · בתחילת עלות הלקש ·
לשון מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה · והנה לקש היה אחר גזי המלך אחר
שגזזו תבואות המלך עד שלא עלית בקנה היו גוזזין אותה שחת להאכיל לבהמות · וכן
תירג' יונתן דאיתנזיזת ית אתא דמלכא · ולשון מגזה הוא קוצר לשחת ומאכיל לבהמה :
ב והיה אם כלה · כאשר כלה לאכול את עשב הארץ · כמו אם כלה · ואמר
אדני יי' · סלח נא ואל תשחית הארץ · מי יקום יעקב · מאן יקום ויבעי על חטאיהון ·
כי קטן · ארי מטלטלין : ג נחם על זאת · נתרצה בתפלתי ושמע לי :

אבן עזרא

א כה · אמר רבי משה כי יוצר כמו חבור וכמוהו לפי דעתו *יוצר עמל עלי חוק ·
והנכון שהוא כמשמעו · וגובי תרגום ארבה · והנה · ראה שהשם היה יוצר ארבה
הלקש · העשב העולה בדרך המלקוש והנה לקש כבר נגזז לצורך בהמות המלך קודם
עלות הקנה :
ב והיה אם כלה · זה הארבה לאכל את עשב הארץ נמות ברעב · וטעם כלה בעבור
גזי · כדרך *ירד כמטר על גז · שהוא לשון גזיזה · והיה סלח נא · עתה לעון יעקב ·
ומלת יקום מהפעלים העומדים בעצמם ולא מן היוצאים על אחר · והטעם מי יעמד ומי
יוכל לקום מפני הרעה הזאת · ומי יצרת בעבור אחר · וככה הוא מי יקום כי קטן הוא
מסבול זאת הרעה : ג נחם · פועל עבר על בנין התפעל והוא מבנין נפעל :

דוד קמחי

א כה הראני · יוצר גובי · אסיפת הארבה · כמו *ויצר ה' אלהים מן האדמה
כל חית השדה וגו' · ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו · שענינו ויאסוף · ויוצר · שם
כמו *ויהי כיוצר הקדמוני · או פי' יצירת הארבה כלומר שראה במראה הנבואה שהיה
יוצר הארבה בשעת שראהו · וכן אף בריאות נבואי · או יהיה יוצר פועל ולא שם :
רונה לו' שראה האל' שהיה יוצר ארבה · גובי · תרגום ארבה · גובי · נבא · ויהיה לרבים ·
וכא בסימן אחד מסימני הרבים שהם יו"ד מם נובי כמו גובים · וכן *וקרעלו חלוני ·
כמו חלוני *ויאושי שת · כמו קשופים · ובן בא הרבה בסימ' רבים אלא שהוא משקל
אחר *כמעק גבים · בתחלת עלות הלקש · העשב היוצא באחרונה יקרא לקש · כמו
המטר האחרון מלקוש · והנה לקש · הלקש הזה היה עולה אחר גזי המלך · כלו' אחר
שהיו גוזזים העשב למאכל בהמות המלך · אחר כן היה צומח העשב והוא נקרא לקש
והנה הארבה היה אוכלו · ויו"ת בתר צימוס לקיש והא צימוח דעסק בתר דאתגזיזת
שיחתא דמלכא :
ב והיה אם כלה · כאשר כלה כמו *והיה אם בא אל אשת אחיו · כאשר בא *והם
יהיה היובל לבני ישראל · כאשר יהיה · וכן *אם מוכח תבנים תעשה לי · כאשר · והדומים
להם · מי יקום יעקב כי קטן הוא · ואיך תהיה לו תקומה עם אלו הגזרות · כי קטן הוא

תלים ע"ג ב'
תלים ע"ב ו'
בראשית כ' יט
שמואל א' ט' ט'
ירמיה כ"ב י"ד
ישעיה כ' ד'
ישעיה ל"ג ד'
בראשית ל"ח ט'
במדבר ל"ו ד'
שמות כ' כה

ונשאר מעט מקדבה׃

צמות לב׳ ד׳ ג נחם. כמו וינחם ה׳ על הרעה. ינחם. שעל עם כי יחיה עולות׃

ד כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהִנֵּה קֹרֵא לָרִב בָּאֵשׁ אֲדֹנָי יֱהֹוִה וַתֹּאכַל אֶת־תְּהוֹם רַבָּה וְאָכְלָה אֶת־הַחֵלֶק׃

כִּדְנַן אַחְזְיַנִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא עָתִיד לְמִידַן בְּאִישָׁתָא יְיָ אֱלֹהִים וַאֲכָלַת יָת תְּהוֹם רַבָּא וְשֵׁיצִיאַת יָת אַחְסַנְתָּא׃

ה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה חֲדַל־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃

וַאֲמָרִית קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי שְׁאָרָא דְבֵית יַעֲקֹב מַן יְקוּם וְיִבְעֵי עַל חֶטְאֵיהוֹן אֲרֵי מְטַלְטְלִין אִינוּן׃

ו נִחַם יְהֹוָה עַל־זֹאת גַּם הִיא לֹא תִהְיֶה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

אָתִיב יְיָ רוּגְזֵיהּ עַל דָּא לָא תִתְקַיַּים אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃

ושתי׳ וסל יצנה

ק׳ לר׳

שלמה ירחי ד הראני. עד פורענות להביא עליכם. והנה. קורא את ממליא שלו. לריבי אתכם בפורענות דליקת אש. החלק. חלקת השדה׃

אבן עזרא ד בה. באש. כמשמעו לריב את העולם באש כדרך כי באש ה׳ נשפט. או שיתוק התהום כאילו הוא שורף באש ולא ירד מלקוש. ואכלה את החלק. חלקת השדה והו עם המין כמו ויהי לי שור וחמור׃

ישעיה סו׳ יו׳

בראשית לב׳ ו׳

ה ואמר. כל זה היה במראות הנבואה׃

ו נחם. הטעם שמע השם תחנתי פעמים׃

דוד קמחי ד כה הראני. הראני במראה הנבואה שהיה האל קורא למלאכיו לריב ישראל באש. וראיתי במראה הנבואה שהיתה האש גדולה עד שאכלה את תהום רבה. ופירושו על דרך ואת המים אשר בתעלה לחכה. ואכלה את החלק. פי׳ חלקת השדה. וכאמרו החלק כלה הודיעה כל חלקת השדה אשר למלך. כמו שאמר למעלה אחר גזי המלך. וזה להורות כי בעון המלך היה. כי בזמן שהיה המלך טוב היו העם הולכי בדרך טובה כמו שהיה מוכיחם ומדריכם בדרך ישרה. ובזמן שהיה המלך בדרך רעה היו העם גם כן רעים שהיו לומדים מעשיו. והאש הזה האמר שהיה רמיון לחום השמש החזק השורף. ומנע המטר ומיבש הצמחים וימעטו או מימי הנהרות. וביראותי במראות הנבואה שהאש מכלה הכל שעקתי לאל יתב׳ ואמרתי אדני ה׳ חדל נא מאת הרעה הגדולה

מלכים א׳ יח׳ לח׳

הגדולה · ולמעלה אמר סלח נא · והענין אחד · כי אם יסלח להם יחדל מלהרע להם · ואא"ז פי' באש כמשמעו שרבה לדון אותם כאש ונשרית בקדוש ועמורה לולי תפלת הנביא · וזהו שאמר בישעיה *כמעט כסדום היינו : ישעיה א' ט

ו ואמר · מכותר הוא : ו גם · גם זה מכותר :

ז כה הראני והנה אדני נצב על־חומת אנך ובידו אנך : ר' וכעינן

כדנן אחזיני והא יי קאים על שור דדין וקדמוהי דין :

ח ויאמר יהוה אלי מה־אתה ראה עמוס ואמר אנך ויאמר אדני הנני שם אנך בקרב עמי ישראל לא־אוסיף עוד עבור לו : ז' בסיפ' · י' מל' בליש'

ואמר יי לי מה את חזי עמוס ואמרית דין ואמר יי הא אנא עביד דין בגו עמי ישראל לא אוסיף עוד למישבק להון :

ט ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו וקמתי על־בית ירבעם בחרב : ד' כתי' לישחק

ויצדון במת ישחק ומקדשי ישראל יחרבון ואקים על בית ירבעם דקטלין בחרבא :

שלמה ירחי ז על חומת אנך · על שורא דדינא · וכן תרג' דונא · אנך לשון ערבי חוט קו המשקולת העופרת אשר בה יביט בונה החומה ליישר הדימוס אף כאן הוא לשון קו משקולת משפט : ח הנני שם אנך · הנני שופט אותם בקו שורת הדין · עבור לו · להמתין להם על פשעיהם :

ט ומקדשי ישראל · הוא ביתאל שנאמר *כי מקדש מלך הוא · על בית ירבעם · בן יואש : בית אל · י"ג

אבן עזרא ז בה · אנך · אין רע לו · ובלשון ישמעאל עופרת · ח וטעם כי אשים חומתו עופרת בקרב עמי ולא אעבר לו לראותו · דרך משל ; ויש אומרים כי עבור כמו *והפארתו עבור על פשע : ט ונשמו במות ישחק · במות ישראל ואדום : משלי י"ט י"א

דוד קמחי ז כה הראני · נצב · כבוד האל ית' היה נצב על חומת אנך : ובידו אנך · פירושו בדיל · וכן יקרא בלשון ערבי הבדיל אנך ברנאות הכה · ומשקולת הבנין עשוי מבדיל או עופרת · ר"ל חומה בנויה בקו הדין ובמשקולת המשפט · ובידו אנך ·

וכידו משקולת המשפט לשפטם על פי מעשיהם · וכאמרו ובידו · להורות כי לא יעשה
עמהם כלה כפי מעשיהם כי בידו הנקמה והרחמים והוא רב חסד מטה כלפי חסד
מעלה · וי"ת והא מימרא דה' מעתד על שור דדין וגו' · ובמדרש על חומת אנך · על שורא כנוסחאו' שלט
דאוריתא · ובידו אנך · כבעל חוב ושטרו בידו ועומד לגבותו מבעל חובו : וזאת ... קאים ·

ח מה אתה רואה עמוס ואמר אנך · זה סנהדרי גדולה שכן מנין אנך בגימטריא הוא כמנין
ע"א · רל"ל שהיו דנין באמונה · ויאמר ארוני · על זאת המראה לא שאל הנביא כי לא ראה מעתד כרלת
שהיה עושה כלה אלא שהיה שופטם בייסורין וכגלות · לפיכך אמר לו מה אתה רואה ·
שלא שאלת כמו בשתי המראות הראשונות · ואמר אנך · ראיתי שתשפטם במשקולת
המשפט · הנני שם אנך · אשים בקרבו משקולת המשפט · לא אוסיף עוד עבור
לו · רוצה לומר שאעבור לו על פשעיו שלא אענישנו · לא אסבול עוד זה · אלא אענישם לא אענישנו
כמשפטיהם · כמו במות ומקדשים להכעיסני ואני אחריבם ואשימם ועובדיהם יפלו לא הנה כנו
בחרב · והם בית ירבעם בן יואש שעבדו והחזיקו יד העובדים והיה בידם למחות כי
עון העם על המלך :

ט ונשמו במות ישחק · ישחק כתיב בשי"ן והוא כמו בצד"י כי שחק בשי"ן וצחק
בצד"י ענין אחד · והנה כל הנביאים לא כנו שבטי ישראל כי אם בשם ישראל אביהם או
בשם יעקב · לא כנו אותם בשם אברהם ולא בשם יצחק לפי שאברהם ויצחק היו להם
בנים אחרים · אבל יעקב אבינו נתיחד בורעו הקדוש לפיכך נקראו על שמו ישראל ויעקב:
וזה הנביא כנה שבטי ישראל בשם יצחק בשני מקומות בזה הספר · ואפשר כי רעהו
היה בוזכרו במות ישחק לפי שיצחק אבינו נעקד על גבי המזבח לעשות רצון האל
יתבר' ומתנתו והנה בניו מכעיסים האל יתב' בבמותיהם ובפסיליהם · ומקדשי ישראל לא והם
הם בית אל והגלגל ודן · כי בהם היו הבמות הגדולות להם ובהם שם בתים גדולים
לבמות · לכן נקראו האחרון · ואמר *כי מקדש מלך הוא *ובא אל מקדשו להתפלל · כזה סי' פסו' יב
וקמתי על בית ירבעם בחרב · כי שלום בן יבש הרג זכריה בן ירבעם וכן נעתקה ישעיה י"ו י"ב
מלכות יהוא : מלכים ב ט"ו

ט' וַיִּשְׁלַח אֲמַצְיָה כֹּהֵן בֵּית־אֵל אֶל־יָרָבְעָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קָשַׁר עָלֶיךָ עָמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא־תוּכַל הָאָרֶץ לְהָכִיל
כ' אֶת־כָּל־דְּבָרָיו׃

וּשְׁלַח אֲמַצְיָה רַבָּא דְבֵיתְאֵל לְוָת יָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מְרִיד עֲלָךְ עָמוֹס בְּגוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תֵיכוֹל אַרְעָא לְסוֹבָרָא יָת כָּל פִּתְגָמוֹהִי׃

יא כִּי כֹה אָמַר עָמוֹס בַּחֶרֶב יָמוּת יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר עָמוֹס בְּחַרְבָּא יִתְקְטִיל יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל מִיגְלָא י

יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃ | יִגְלוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן׃

שלמה ירחי — י כהן בית אל. כומר לע״ז: יא בחרב ימות ירבעם. והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש:

אבן עזרא — י וישלח. כהן בית אל. כהן הבעל היה. בקרב. בגלוי ידבר ולא יוכלו אנשי הארץ להכיל לסבול. והנה אם המיתוהו ישמעו הכל:
יא כי אמר שלא מצאנו כתוב כי ירבעם מת בחרב. ידענו כי דבר השם אמת הוא. או הנביא אמר בית ירבעם. וכה אמר אמציה בעבור שיחרה אף המלך עליו להמיתו. והנה ירבעם שתק ולא השיב תשובה לאמציה:

דוד קמחי — י וישלח. עמוס היה מתנבא בבית אל אלה הנבואות. ואמציה שהיה כהן ע״ז בבית אל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס. וירבעם לא היה אז בבית אל ושלח לו אמציה במקום שהיה שם. כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה. והוא מאנשי מלכותו כי תקועה היה מבני אשר וחייב מיתה שדבר על המלך שימות בחרב והנה הוא קושר ומורד עליך. בקרב בית ישראל. כי לא דבר דבריו בסתר אלא בגלוי ברבים. לא תוכל הארץ. לא יוכלו אנשי הארץ לסבול את כל דבריו שמדבר רעה על ישראל:
יא כי כה. ימות ירבעם. והוא לא אמר שירבעם ימות בחרב ולא ראינו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר. אלא שאמציה שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם. ושלא לומר על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קנאו עליו. וירבעם לא קבל לשונו הרע לעמוס על זה כמו שכתבנו בתחלת ספר הושע:

ט׳ יב וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָה אֶל־עָמוֹס חֹזֶה לֵךְ בְּרַח־לְךָ אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה וֶאֱכָל־שָׁם לֶחֶם וְשָׁם תִּנָּבֵא׃
יב וַאֲמַר אֲמַצְיָה לְעָמוֹס נְבִיָּא אִיתָא אִיזֵיל לָךְ לְאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וְאֵכוֹל תַּמָּן לַחְמָא וְתַמָּן תִּתְנַבֵּי׃

יג ור׳ מל׳ ומל׳ וחד ב״ת — יג וּבֵית־אֵל לֹא־תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי מִקְדַּשׁ־מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה הוּא׃
ל׳ פסו׳ מתח׳ כהן
יג וּבֵית אֵל לָא תוֹסִיף עוֹד לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי מַקְדַּשׁ מַלְכָּא הוּא וּבֵית מַלְכוּתָא הוּא׃

שלמה ירחי — יב חוזה. אתה שמתנבא עתידות: לך ברח לך אל ארץ יהודה. שאם מקדשה של הקב״ה שאתה מתנבא בשמו: ואכול שם לחם. בלשון בזיון. אמר לו שם יתנו לך פתות לחם בשכר שתנבא להם:
יג ובית אל לא תוסיף עוד להנבא. שאין מזכירין כאן אלא שם ע״ז:

אבן עזרא — יב ויאמר. לך ברח לך אל ארץ יהודה. כי המלך ירבעם יהרוג אותך. וטעם

ואכל שם לחם · שהיו נביאי ישראל מתנבאים בעבור פת לחם : יג וביתאל ·
הנה לאות כי יהוא היה מבית אל כי הוא בית מלכותו ומקדשו · כי הטעם כפול · ופי׳
השתבע בעבור שנמשח יהוא ברמות גלעד · והנה אמציהו ויורם נלחמו עם חזאל ברמות
גלעד והארמיים הכו יורם שהיה שומר הוא וכל ישראל ברמות גלעד כי כן כתו׳ וישב מלכי׳ ב׳ ח׳ כט
יורם אל יזרעאל בית מלכותו להתרפא · והניח כל השרים ברמות גלעד להיותם שומרי ·
ועמהם היה יהוא בן נמשי · וכאשר משחהו איש נער הנביא ונודע הדבר לשרי יורם שהיו
שומרים · אז קראו כולם עם יהוא · על כן לא יכלו שני המלכים לעמוד לפני יהוא :
רוד קמחי יב ויאמר אמציה · כיון שראה שלא קבל ירבעם דבריו להמית עמוס אמר
לו אמצי׳ שיברח לו אל ארץ יהודה שלא יבא עוד במלכות ירבעם שהיא ארץ עשרת
לא בבית השבטי׳ כל שכן ׳מלכותו שהוא בבית אל · ואף על פי ששמרון היתה עיר המלוכה למלכי
ישראל וגם ליהוא ולבניו כמו שכתוב ואמר כי בעבור שהיו דבקים בחטאות ירבעם
בן נבט שהם עבודת העגלים בבית אל וכן עשו מלכי ישראל ארמון מלך בבית אל לפי
שהיו תדירים לבא שם לעבוד · ובבית אל היו יותר רגילים לפי שהיה קרוב לשמרון יותר
מדן כי דן הוא בקצה ארץ ישראל . וכן ירבעם בבית אל היה עיקר עבודתו כמו שאמר
במלכים ׳כן עשה בבית אל · ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל · כמו שפי׳ בספ׳ מלכים מלכים א׳ יב׳
כי המקום ההוא היה נבחר מזמן יעקב אבינו וחשבו כי עבודתם בזה המקום תהיה לב ולג
מקובלת יותר מאחר מקומות ותהיה כמו בירושלם · שהרי אמר יעקב אבינו ׳יהיה בית בראשית כח כב
אלהים · . ואכל שם לחם · לפי שנביאי השקר היו מתנבאים להם בפרוסות לחם
ובכוסות של יין או שכר . אמר לו שיעשה הוא כן שילך ויבא בארץ יהודה כי שם
יאכילוהו לחם אם יבא רעת מלכי ישראל : יג וביתאל · מבואר הוא :

יד וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל־
אֲמַצְיָה לֹא־נָבִיא אָנֹכִי
וְלֹא בֶן־נָבִיא אָנֹכִי כִּי־
ל ומל׳ כמו בוֹקֵר אָנֹכִי וּבוֹלֵס שִׁקְמִים:
ל ומ׳ טו וַיִּקָּחֵנִי יְהֹוָה מֵאַחֲרֵי
הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהֹוָה
לֵךְ הִנָּבֵא אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל:
טז וְעַתָּה שְׁמַע דְּבַר־יְהֹוָה
אַתָּה אֹמֵר לֹא תִנָּבֵא עַל־
יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַטִּיף עַל־

יד וְאָתִיב עָמוֹס וַאֲמַר
לַאֲמַצְיָה לָא נְבִיָּא אֲנָא
וְלָא בַר נְבִיָּא אֲנָא אֲרֵי מָרֵי
גֵּיתֵי אֲנָא וְשִׁקְמִין לִי ב
בְּשְׁפֵלְתָּא מִן קֳדָם חוֹבֵי
עַמָּא יִשְׂרָאֵל אֲנָא מַסְגִּיף
נַפְשִׁי :
טו וְדַבְּרַנִי יְיָ מִן דִּירָא מִבָּתַר
עָנָא וַאֲמַר לִי יְיָ אִזֵיל
אִתְנַבֵּי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל :
טז וּכְעַן קַבִּיל פִּתְגָּמָא דַיְיָ
אַתְּ אָמְרַתְּ לָא תִתְנַבֵּי
בִּשְׁמָא דַיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא
תַלִּיף עַל

ר״סי לינין בֵּית יִשְׂחָק׃ | בֵּית יִשְׂחָק׃

יז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה וּבָנֶיךָ ג וּבְנֹתֶיךָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל תְּחֻלָּק א וְאַתָּה עַל־אֲדָמָה טְמֵאָה ל תָּמוּת וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃

יז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְּתָךְ בְּקַרְתָּא תִּטְעֵי וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְאַרְעָךְ בְּעַדְבָא תִּתְפְּלֵיג וְאַתְּ עַל אַרְעָא מְסָאֲבָא תְּמוּת וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן׃

שלמה ירחי יד לא נביא אנכי. אינני מנביאי שקר שלכם הנטלים שכרם להנבא, איני צריך לכל זאת, ולא ניהנתי כך אני שאני עשיר ובעל מקנה ונכסים כמו שתירגם יונתן ארי מרי גיתי אנא ושקמין אית לי בשפלתא. בקר אנכי. רועה בקר. ובולס שקמים. מחפש בשקמים לראות איזה עת לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקורות שכן דרך שקוצצין בתולת השקמה. ובולס כמו ובולש אלא שעמוס מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו וישראל קוראים אותו פסילוס כדאיתא בפסיקתא: טז ולא תטיף. לשון נבואה הוא והרבה יש במקרא *והטף אל דרום: יחזקאל כ׳ מ״ה

אבן עזרא יד ויען. אמר רבי משה הכהן לא הייתי נביא האם ולא בן נביא כי שומר בקר או חורש כבקר הייתי. ובעבור שהזכיר מאחרי הצאן יורה כי היה רועה כאשר הזכיר *בנוקדים: בספ׳ סימ׳ א׳ א׳

טו ויקחני. מאחרי הצאן. ועוד פירש טעם אחר בעבור שאמר לו ואכול שם לחם. אמר לו איני כמו נביאי השקר המתנבאים בעבור לחם, ולא בן נביא שקר כי אין לי צורך ללחם, כי בוקר אנכי. ומלת בולס אין לה חבר. ובלשון ישמעאל כמו מיכש. ושקמי׳ פרי דומה לתאנים ואינו במקומות האלה. ובלשון ישמעאל נמין גם שקם. והנה לא התנבאתי בעבור צורך ואיך אניח דבר השם שצוני להתנב׳ ואשמע אליך שתאמר לא תנבא: טז תטיף. כמו מדבר ברמז, וכמוהו *והיה מטיף לעם הזה: מיכה ב׳ י״א

יז לכן. בחבל. יחלקוה אויביו ונבואתי תקום עליך ועל ישראל:

רוד קמחי יד ויען עמוס, לא נביא אנכי, לא הייתי נביא מנעורי. וגם לא בן נביא אנכי שלמדני דרכי הנבואה. כי בוקר אנכי, לא היתה זאת מלאכתי כי בוקר הייתי הולך אחרי בקרי וצאני, כמו שאמ׳ *אשר היה בנוקדי׳. ועשיר אנכי ואיני צריך ללחם שיתנו לי כמו שאמרת. בולס יש כמו בולש בשין מתחלפים *ויחפש, ובלש. כלומר לוקט שקמים למאכל בקריו. או פירוש בולס, מערב השקמי׳ עם דברים אחרים לצורך בקריו. ובדברי רבותינו ז״ל דבר מעורב יקרא בלוס כמו שאמ׳ שכן עני אוכל פתו מעיסה בלוסה פירוש שלוש הקמח והסובין והמורסן ביחד לפיכך מצרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשיעור חלה. ושקמים הוא מין ממיני התאנים. אנכי, שלשתם מלעיל הטעם בזו: טו ויקחני יהוה, לא הנחתי מלאכתי ברצוני כי האל יתברך לקחני מאחרי פבפ׳ סימ׳ א׳ א׳ בראשית לח״

הנאן שהייתי הולך אחריהן ורועה אותן, והוא הערה רוח נבואתו עלי והכריחני
להנבא ואיך תאמר לי שלא אנבא, והוא אמר לי שאנבא על ירבעם ועל מלכותו :
יו ועתה שמע דבר יהוה, כי גם עליך כתוב אני מתנבא. ולא תטיף על
כוה סימנו ט בית ישחק, כמו שאמר *ונשמו במות ישחק. ועל מלכו׳ ירבעם נבואתי שהם עושים במות
לפסילים. ואתה אומר שלא אנבא עליהם כאחרים. האל יתברך שלחני ולא אמנע
בעבור דבריך. ואתה שתמנעני מלהנבא שמע שהאל יתברך דבר עליך רעה.
יז ואשתך בעיר תזנה, טרם גלותכם תהיה אשתך בעיר כנער תהיה עם
איכה ה׳ יא האויבים הבאים על העיר. ואין זה כמו *נשים בציון ענו, כי הענוי הוא שלא ברצון האשה.
והזנות ברצון האשה. וכל זה כענש אמציה שתהיה אשתו לעיניו. ובניו ובנותיו יפלו
בחרב לפניו והוא יגלה וימות על אדמה טמאה, וכל זה בעבור בזותו נבואת האל ית׳
נא ושאר עט׳ מטרף אל אחר שעדייני שהיה עובד ע״ז. והאויבים היו הורגים הבנות והבנים הקטנים
שלא יוכלו ללכת ברגליהם. לפי׳ אמר ובניך ובנותיך בחרב יפלו, והגדולים היו
מוגלים ואולי אותם שהיו נלחמים שהיו הורגים אותם האויבים כשהתגברו עליהם.
ואדמתך בחבל תחלק, שחלקות ביניהם האויבים הבא׳ לגור בארצם עם שאר
מלכ׳ ב׳ יז כ״ד האומות, והם הגוים שהביא שם מלך אשור *וישב אותם בערי שמרון. ולא
מיכה ב׳ יא תטיף, ולא תדבר, וכן *והיה מטיף העם הזה אל תטיפו יטיפון. ויונתן תרגם ולא תליף.
לכן, כה, מבואר הוא :

ח
א כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהֹוִה וְהִנֵּה כְּלוּב קָיִץ׃

כְּדֵין אַחֲזֵינִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא מָאן מְלֵי סִיּוּפֵי קַיְטָא׃

ב וַיֹּאמֶר מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃

וַאֲמַר מָה אַתְּ חָזֵי עָמוֹס וַאֲמָרִית מָאן מְלֵי סִיּוּפֵי קַיְטָא וַאֲמַר יְיָ לִי מְטָת פּוּרְעָנוּת קִיצָא לְמֵיתֵי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָא אוֹסִיף עוֹד לְמִשְׁבַּק לְהוֹן׃

ג וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְהֹוִה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל־מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הָס׃

וִילִילוּן חֲלַף זִמְרָא בְּבָתֵּיהוֹן בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי פִּגְרֵי קְטוֹלִין בְּכָל אֲתַר דְּיִמַּר רְמֵי וּסְלִיק׃ נא רמי ושתיק

א כלוב קיץ, סל מלא פירות הקיץ שאינם טובות נ

שלשה ירחי

שירות

ג שירות היכל, שהם משוררים בתוך היכליהם במשתאותיהם · רב הפגר, בני פגרי קטולין · בכל מקום השליך הס, בכל אתר יימר רמי קליק, השליכו מכאן הפילו מכאן הפגרים הללה:

אבן עזרא א כה, כלוב, סל · קיץ, פרי הקיץ *על קיצך ועל קצירך: ישעיה י״ו ט

ב ויאמר, הכל כדרך מראות הנבואה כאשר אמ׳ לירמיהו *מה אתה רואה ירמיהו ואמר מקל שקד, וענין, כי שוקד אני שוקד לא אוזו ולא אסור עד עשותי את דברי · והנה כאשר הפרי לא יבא כי אם בקצו כך בא הקץ לא אוסיף עוד עבור זה הקץ · ופי׳ את׳ עבור על עונו: ירמיה א׳ י״ב

ג והלילו, רב הפגר, החללים · בכל מקום השליך הס, שלא ידך לב השומעים:

רוד קמחי א כה הראני, כלוב קיץ, סל מלא פירות הקיץ:

ב ויאמר, בא לפרש לו מה היה מראה הנבואה בפירות הקיץ · ר״ל הקץ להודיעו כי בא הקץ עליהם להגלותם מארצם · כמו פירות הקיץ שהגיע קץ בשולם ולוקטי׳ אותם מהעץ ואוכלים מהם ומיבשים מהם · כן בא קץ ישר׳ להסיעם ממקומם · וקץ וקיץ אפשר שהם ענין אחד ושרש אחד · עבור לו, כמו שפירשנו עבור לו על פשעיו:

ג והילילו שירות היכל, השירות שהיו מזמרים בהיכליהם יהפכו להם ליללה · ואמר על השירות והילילו ר״ל יהפכו להם ליללה · ועל הלשון הזה נאמר *ולפניו תדוץ דאבה · רב הפגר בכל מקום השליך הס · בכל מקום שישליכו הפגרי׳ המתים יאמר אחד לחבירו מן המשליכי׳ הס · כלומר נשתוק ולא נצעק ונצדיק עלינו את הדין כמו שפירשנו למעלה · וית׳ בכל אתר יימר רמי ושתוק כמו שתרגם למעלה: איוב מ״א י״ד

כ׳ וכתי׳ ד שִׁמְעוּ־זֹאת הַשֹּׁאֲפִים | ד שְׁמַעוּ דָא דְשַׁיְיטִין כְּעַפְרָא
ל׳ עני׳ ק אֶבְיוֹן וְלַשְׁבִּית עֲנִוֵי־אָרֶץ׃ | דְאַרְעָא רֵישׁ מִסְכֵּינַיָא וּכְדַמָן לְבַטָלָא מִילֵי חֲשִׁיכַיָא מִן אַרְעָא׃
ה לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ | ה דְאָמְרִין אֵימָתַי יִמְטֵי
לית וְנַשְׁבִּירָה שֶּׁבֶר וְהַשַּׁבָּת | יְרַח עִבּוּרָא וּנְזַבִּין עִבּוּרָא
לויחד ונפתחה ל׳ וְנִפְתְּחָה־בָּר לְהַקְטִין | וּשְׁמִיטְתָא וְנִפְתַּח אוֹצְרִין
אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל | לְאַזְעָרָא מְכִילְתָא וּלְאוֹסָפָא
ל׳ וּלְעַוֵּת מֹאזְנֵי מִרְמָה׃ | עַל סִלְעָא וּלְשַׁקְרָא בְּמוֹזַנְוָון דִנְכִיל׃

ו לִקְנוֹת בַּכֶּסֶף דַּלִּים | ו לְמִקְנֵי בְּכַסְפָּא מִסְכֵּינַיָא
כ׳ ל׳ וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם וּמַפַּל | וַחֲשִׁיכַיָא בְּדִיל דְיִתְחַסְנוּן
בַּר נַשְׁבִּיר׃ | וְחַסְמַת עִיבּוּרָא נְזַבִּין׃

שלמה ירחי ד השואפים, הבולעים אביון · ולשבית, כמו ולהשבית והנמא *לצמיד ישעיה כ״ג י״א

מלכים ב׳ ע׳ט׳ מעונה *ללכת לגיד ביזרעאל: ה מתי יעבר החדש, זו היא הצדקה מתפיס
עת היוקר התבואה ומכרו לעניים ביוקר, ויטלו שדותיהם · יעבר החדש תירגם יונתן
ירמיה מ״ו י״ז מתי תתעבר השנה ויבא חדש העיבור ולשון הארכה הוא כמו *העביר המועד · ולפי
שדוחין את הקרבת העומר והשנה כמשכת וכיון מתיוקר · והשבת ונפתחה בר, מתי
תבא השמיטה ותיוקר התבואה ונפתח אוצרות בר שלנו · להקטין איפה, נמכור במדה
קטנה ואת כספינו נקבל בשקל גדול: ו בעבור נעלים, בדיל דיחקון ·
ומפל בר נשביר, ומהממת עיבורא טבין את הפסולת שבבל מן החטים כעתה נמסור
ביוקר לעניים:

תלים נ״ו ב׳ ד שמעו השואפים, כמו *שאפני אנוש *שאפה רוח · ולשבית, לקשבית כמו אבן עזרא
ירמיה ב׳ כ״ד *לשמיד · ונפתח הלמד להורות על הה״א · וטעם להכריתם:
ישעיה כ״ג י״א ה לאמר, על אותו הבר ידבר אולי תבוא שנת רעב כאשר יעבור זה החדש ולא
ירד מטר או נמכור הבר ביוקר ויקטינו האיפה שימודו בה הבר ויגדלו השקל לקחת
יותר, והם דברי מרמה כאבן וכמאזנים: ו לקנות, הדלים בעבדים מוכרים
נפשם בכסף לקנות בר ואפילו בעבור דבר קל כמו נעלים מרוב הדחק · ומפל בר
נשביר, הנופל מהכברה נמכור:

תלים נ״ו ב׳ ד שמעו זאת השואפים אביון, עבן בליעם, כמו *שאפני אנוש *ושאף נמים דוד קמחי
איוב ה׳ ה׳ חילם · ופי׳ כדלו בולעים אותן כשלוקחים ממון במרמה ובאונאה והם העשירים
ישעיה כ״ג י״א אוצרי הפירות · ולשבית כמו ולהשבית, וכן *לשמיד מעוזיה, כמו להשמיד ·
ופירוש הם חושבים לבטלם מן העולם שלוקחים מה שלהם במרמה ובעולה · עניי
ארץ, עניו כתיב והעניים ברוב הם ענוים: ה לאמר, החדש, חדש הקציר
שימכרו העניים מה שאכלו בשדות ואחר כן יבאו לידינו לקנות שבר · והשבת ונפתחה
בר, וכשיעבור החדש ויבואו העניים לקנות ידחו אותם לשבת אחרת · ואומרים יעבור
זה השבוע וכשבוע האחר נפתח אוצר הבר ונמכור ודוחי׳ אותם כן עד שתיוקר התבואה
ויקרא כ״ג ט״ו ונמכרו לרצונם · שבת, שבוע, כמו *שבע שבתות תמימות תהיינה · ויונתן פירש
החדש חדש העיבור · ופירש השבת שמטה שתירגם דאמרין אימתי ימטי ירח עיבורא
ונזבין עיבורא ושמיטתא ונפתח אוצרין · לפי שבשנת העיבור מתאחרת השנה ומתיקרת
התבואה · וכן שנת השמטה שאינם זורעין מתיקרת התבואה · ואוצרי פירות מתאוו׳ לשנת
בראשית מ״ב ו׳ היוקר · ונשביר, ונמכור · כי מוכר התבואה יקרא משביר כמו *המשביר לכל עם הארץ
דברים ב׳ כ״ח *אוכל בכסף תשבירני · והתבואה נקראת שבר לפי ששוברת הרעב, וכן אמר *שבר
בראשית מ״ב י״ט רעבון בתיכם · על דרך *יסעד לבב אנוש · להקטין איפה, מקטינים האיפה
תלים ק״ד ט״ו שמוכרים בה ומגדילים השקל שלוקחים הכסף במשקל גדול מלוקחי התבואה והאבן
ששוקלים בה הכסף מגדילים אותה · ועוד מעותים המאזנים שהם מאזני מרמה אחר
איוב כ״ד ו׳ שעותו אותם, וכן *ובכרם ערומים ילקשו, וכן *וטחני קמח ודומים להם, והנה כי
ישעיה מ״ז ב׳ בשלשה פנים מרמים את העניים במכרם להם התבואה: ו לקנות, הם
מתנכלים אליהם במה שיעשו להם שיקנו אותם כלו׳ שיתנו שדותיהם וכרמיהם בדמים
קלים לרוב דחקם והם מביאים אותם לזה הדוחק במרמותיהם · גם חושבים לקנותם הם
ויקרא כ״ה ל״ט עצמם לעבדים כמו שאמר *כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך · ואביון בעבור נעלים,
אפילו בעבור נעלים שהיא דבר קל חושבים לקנותם בנכליהם אשר ינכלו להם · ויונתן
תרגם בעבור נעלים בדיל דיחקון · וכבר כתב׳ פירושו למעלה · ומפל בר נשביר,
ואומרים

ואמר גם כן אפילו מפל בר נשביר להם בעת היוקר שאין דרך למוכרו כשאר עתים:
ומפל בר הוא מה שנופל תחת הכבר כשכוברין החטה שהוא פסולת התבואה ולא יאכלוהו
בני אדם אלא מאכילים אותו לעוף ולתרנגולים אבל אם כן הוא יוקר גדול שאוכלים
אותו העניים מרוב הדוחק:

ז נִשְׁבַּע יְהוָה בִּגְאוֹן יַעֲקֹב אִם אֶשְׁכַּח לָנֶצַח כָּל מַעֲשֵׂיהֶם׃

קַיֵים יְיָ דִיהַב רְבוּתָא לְיַעֲקֹב אִם יִתְנְשׁוּן לְעָלְמִין כָּל עוֹבָדֵיהוֹן׃

ח הַעַל זֹאת לֹא תִרְגַּז הָאָרֶץ וְאָבַל כָּל יוֹשֵׁב בָּהּ וְעָלְתָה כָאֹר כֻּלָּהּ וְנִגְרְשָׁה וְנִשְׁקְעָה כִּיאוֹר מִצְרָיִם׃ ל׳ חס׳ / ונשקעה ק׳ ו מל׳

הַעַל דָא לָא תְחָרוּב אַרְעָא וְיִצְדֵי כָּל דְיָתֵיב בַּהּ וְיִסַק עֲלַהּ מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ דְסַגִּי כְּמֵי נַהֲרָא וְיַחְפִּינַהּ כּוּלַהּ וְיִתָרֵיךְ יָת יָתְבַהָא וְתִשְׁתְּקַע כִּנְהַר מִצְרָיִם׃

שלמה ירחי

ח העל זאת לא תרגז הארץ. וכי אין עון זה כדאי שתחרב עליו הארץ. ועלתה
כאור כלה. ובמקום אחר הוא אומר *ועלתה כיאור כלה. ויונתן תירגם שיעלו בצווק ויסק בכת׳ סימ׳ ט א׳
עלה מלך במשריתיה דסגיאין כמי נהרא ויחפינה כולה. וקשה בעיני לפרש כאור כמו
כיאור. ויש לפרשו כמו *יפיץ ענן אורו *על כפים כסה אור. ועלתה כענן גאה כולה אפילה איוב לו׳ ל׳
וחשיכה. ונגרשה ונשקעה ביאור מצרים. נילוס עולה אחת לארבעים שנה ומשקה את שם לו׳ לב׳
הארץ. וכשהוא עולה ז׳ מעלות רפש וטיט על שפתיו וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו
ומימיו מתגלגלין והוא קרוי שיקוע שהגרש העוכר את מימיו נשקע ונגרש כמו *ויגרשו ישעיה נ״ז כ׳
מימיו רפש וטיט. אף הארץ תקיא רשעים שבתוכה ואחר תנוח:

אבן עזרא

ז נשבע בגאון יעקב. הוא השם הנכבד שלא ידעו גוי רק יעקב. ויפת אמר על
הארון *גאון עוזם *ויתן לשבי עזו. ח העל. ועלתה כאר. חסר יו״ד כאילו כתוב ויקרא כו׳ יט
כיאור. והטעם שהוא כולה וזה הפסוק בסוף הפרשה וגם כתוב *ועלתה כיאור כולה. תלים עח ס״א
והטעם ראויה היתה הארץ שתרגז ותטבע כי היא על המים וכן כתוב *לרוקע הארץ על המים: בכת׳ סימ׳ ט א׳

דוד קמחי

ז נשבע יהוה בגאון יעקב. רוצה לומר כמו *כי נשבעתי. וכמו שאמר למעלה תלים קלו ו׳
*כנשבע והוא זה הוא בגאון יעקב. או רוצה לומר גאון יעקב בית המקדש. כמו *את בראשית כב יו׳
גאון יעקב אשר אהב סלה. וכן אמר למעלה *מתאב אנכי את גאון יעקב. ובית בכת׳ סימ׳ ו׳ ח׳
המקדש הוא גאון יעקב כי שם שכן הכבוד ונשבע בכבודו אשר השכין ביעקב ואם תלים מז ה׳
בעונותיהם סילקוהו ממנו. ח העל זאת לא תרגז הארץ. אם על זאת בכת׳ סימ׳ ו׳ ח׳
הרעה לא תרגז הארץ. דין הוא שתרגז הארץ ממקומה ותהפך. ואבל. וישחת כל
יושב בה כי אין לסבול לסבות חמס גדול כזה. וכמו שנשחתה הארץ במבול מפני החמס
ונהפכו סדום ועמורה מפני החמס כן ראוי שתשחת הארץ הזאת מפני החמס הזה.
ועלתה כאור כלה ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים. דין הוא שתעלה כולה מים כמו

היאור ומתגרש שעולה ומתגבר ומתפשט על כל הארץ: כאור. כמו כיאור. וכן אמר לשקיעה כשעת ותפתח: ועלתה כיאור כלה: ונגרשה שהיאור נגרשת ממקומה ויבואו מים. ונקוט גושנים בתוך הארץ ביאור מגביה את הסף היכאה בעולו. כי כשיגרש הארץ רגע גדול מקום פניותיו ימלא מים ויגברו המים. עד שיכסו המקום קהות. ואני אבי זכתינו לברכה פירש ונגרשה ונשקעה. ימלו כטלה ממקום שכתם כלתה היאור ממקומו ונהוא שוקע כחפירות וכגבים שאורים סביבותיו וכן ישקעו הם כבלות ונשקעה. נשקת כתיב. והכתב ענין משקה כמו כי כלה משקה. רונה לומ שתהיה כלה מים. ואחרי ונשקעה הוא מכותו יותר שתהיה שקועה בתוך המים:

ט וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר׃

ויהי בעידנא ההיא אמר יי אלהים ואכסי שמשא כד בטיהרא ואקביל לארעא ביום נהור׃

י וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר׃

ואהפיך חגיכון לאבלא וכל תושבחתכון לאיליא ואסק על כל חרצין סק ועל כל ריש פרט ואשוינה כאבל יחיד וסופה כיום מריר׃

שלמה ירחי　ט והבאתי השמש בצהרים. שהיתה להם שלום גדול וקמה מתלהמתו. ותמיד רבותינו זה יומו של יאשיהו שמת בחרב של שלום. כמו שאמרו רבותינו אין לך חרב של שלום יותר מזה שנאמר לו ליאשיהו מה לי ולך לא עליך אתה היום ולא עליך אני בא יהושפט אם לעבור דרך הרבך אל בית מלחמתי וגו׳: השמש. מלכות בית דוד נמשלה כשמש שנאמר וכסאו כשמש נגדי:

י והפכתי חגיכם לאבל. כענין שנאמר וכל יהודה וירושלם מתאבלים על יאשיהו. וכל שיריכם לקינה. כענין שנאמר ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם: כאבל יחיד. כאב שמתאבל על בן יחיד:

אבן עזרא　ט והיה. אשר המאורות כגדולים כחשכתי היום כדרך וקדר עליהם היום: י והפכתי. ושמתיה. הטעם הארץ כי כל יושביה יתאבלו כאבל אב על בן יחיד. ואחריתה ביום מר. שלא נראה כמוהו:

דוד קמחי　ט והיה ביום ההוא כיום קרבן הארץ: והבאתי השמש בצהרים. משל על רוב הצרות שיהיה להם. על דרך שאמר וקדר עליהם היום: י והפכתי. ושמתיה כאבל יחיד. שיהיה האבל גדול כאבל אב המתאבל על בנו

על כןו יחידו שהוא אבל גדול לו כן יתאבלו יושבי הארץ אבל כבד מאד ׃ ואחריתה
כיום מר ׳ כמל הענין כמו כי אבל היחיד הוא יום מר ׃

יא הִנֵּה׀ יָמִים בָּאִים נְאֻם
ג׳ אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב
ד׳ דגשים בָּאָרֶץ לֹא־רָעָב לַלֶּחֶם
ה׳ וְלֹא־צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם־
לִשְׁמֹעַ אֵת דִּבְרֵי יְהֹוָה ׃

יא הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאֶשְׁלַח כַּפְנָא בְּאַרְעָא לֵית דְּכַפִּין לְמֵיכַל וְלֵית דְּצָחֵי לְמִשְׁתֵּי אֱלָהֵן לְקַבָּלָא יַת פִּתְגָּמָא דַּיְיָ ׃

יב ופס׳ עד ועד וְנָעוּ מִיָּם עַד־יָם
ב׳ וּמִצָּפוֹן וְעַד־מִזְרָח יְשׁוֹטְטוּ
לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־יְהֹוָה
וְלֹא יִמְצָאוּ ׃

יב וְיִשְׁתַּלְהוּן מִיַּמָּא עַד מַעַרְבָא וּמִצִּפּוּנָא עַד מַדִּינְחָא יְהַכוּן לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְלָא יִשְׁכְּחוּן ׃

יג ל׳ בַּיּוֹם הַהוּא תִּתְעַלַּפְנָה
ל׳ הַבְּתוּלֹת הַיָּפוֹת
וְהַבַּחוּרִים בַּצָּמָא ׃

יג בְּיוֹמָא הַהוּא יִשְׁתַּלְהֲיָין כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן דַּמְיָין לִבְתוּלָן שַׁפִּירָן דְטָעָאָה בְּשִׁיפְרֵיהֶן עִם עוּלֵימִין חַיָּיבִין וִירַהוֹן מְסָרְפִין וְרָמַן בִּצְחוּתָא ׃

יד הַנִּשְׁבָּעִים בְּאַשְׁמַת
שֹׁמְרוֹן וְאָמְרוּ חֵי אֱלֹהֶיךָ
דָּן וְחֵי דֶּרֶךְ בְּאֵר־שָׁבַע
כ׳ דפלו וְנָפְלוּ וְלֹא־יָקוּמוּ עוֹד ׃

יד דִּי מְקַיְּימִין בְּחוֹבַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרִין קַיָּמָא דַחַלְתָּא דִּי בְדָן וְקַיְימִין נִימוּסֵי בְאֵר שֶׁבַע וְיִפְּלוּן וְלָא יְקוּמוּן עוֹד ׃

שלמה ירחי יא כי אם לשמוע ׳ שהפסיק מכם רוח הקדש ׃ יג תתעלפנה ׳ תתרחק
רוחה פעמ״ר כלעז כמו ״ויתעלף ׳ ריונה ׳ וכן ״עני השדה עולפה ׳ וכן כלשון משנה יונה ד׳ ח׳
יתעלפה ׃ יד חי אלהיך דן ׳ אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן ׃ יחזקאל לא טו׳
אבן עזרא יא הנה ׳ והשלחתי ׳ כמו ״משליח בך ׳ בעבור שאמר אמניה לא תטיף התנבא כי עמות׳ כא
יאותן הנביאים ׃ יב ונעו ׳ מים כוף שהוא דרומי לארץ ישראל עד הים הגדול
מבוא השמש ישוטטו ישראל ׃ יג ביום הטעם כאשר לא ימצאו דבר יי׳ תבכינה

הבתולות ואפילו היפות עד שלא יועיל להם היופי שלהם כי יתעלפו מרוב הצמא · גם
הבחורים כי הצמא קר מעליהם כמו שאמר שלא * עניהו הצמא גם בחורים גם בתולות ל״ב כ״ה
גם בנביאים : יד הנשבעים · ואשר יפחדו ממנו וכן יהיה ונפלו ולא יקומו עוד :
דוד קמחי יא הנה ימים באים · לפי שאם תאוו בנבואות הא״ל יתברך כמו שאמר למעלה
*לא תנבא ולא תטיף · אמר כי עוד יבאו ימים שיתאוו לנבואת הא״ל יתברך ולא ימצאו · סימ׳ ז׳ י״ו
וזה כל ימי בית שני תמה נבואות מלאכי הנביא כי בו נפסקה הנבואה · וכן כל ימי הגלות
הזה · והשלחתי רעב בארץ בארץ ישראל שיהיה להם זה הרעב וזה הצמא · וכמו שהחרש
הרעב משוטט לבקש לחם וכמו שהחרד הצמא הוא מחפש למצא מים כן ישוטטו ישראל
אחר שיפסק הנבואה לבקש דבר ה׳ שהוא הנבואה ולא ימצאו : וזה כל ימי בית שני
וכל ימי זה הגלות יב ונעו מים עד ים · פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא
אל מים הדרומי שהוא ים סוף עד ים הגדול שהוא מערב ארץ ישראל : ומצפון ועד
מזרח · והנה זכר הרבע הרוחות · והנה בארץ ישר׳ לא ימצאו דבר הנבואה כל שכן
חוצה לארץ ובימי הגלות : יג ביום ההוא תתעלפנה · ענין עיפות ויגיעת
הנפש עד שלא יוכל האדם לעמוד על עמדו וכמשפט תנא רוחו · וכן *ויך השמש על ראש יונה ד׳ ח׳
יונה ויתעלף · ובדברי רז״ל שמא יתעלפה · הבתולות היפות והבחורים בצמא · אפילו
הבתולות והבחורים שדרכם להתעסק בתענוגי העולם ינחמו על דבר ה׳ לשמוע · לאורך
הימים שיפסק מהם יתאוו אליו מאד : יד הנשבעים באשמת שמרון · כמו
שעושים היום דבר ה׳ · ונשבעים באשמת שמרון ואומרים חי אלהיך דן תמהתי כי כן
יתאוו לו עוד ולא ימצאוהו · ואשמת שמרון · הוא העגל אשר בבית אל · ותלה אותו
בשמרון · כי ראש מלכות אפרים שמרון · והמלכים הם המחזיקים בעבודת העגלים
והעם אחריהם כמו שפירש׳ למעלה · ואמרו חי אלהיך דן · ויאמינו כשנשבעים אחד
לזכרו חי אלהיך אשר בדן והוא העגל כי האחד היה בדן והיו נשבעי׳ באותו שבבית אל
ובאותו אשר בדן · וחי דרך באר שבע · כי מבאר שבע שהוא סוף התחום היו הולכים
שמואל ב׳ י׳ י״א אל העגל אשר בדן שהוא בסוף התחום האחר כמו שכתוב *מדן ועד באר שבע · ואמר
מלכים א׳ ד׳ כ״ה שהיו דבקים בעבודת העגלים היו חושבים שהיו מקבלים שכר יותר אם ילכו לעבוד
מלכים א׳ י״ב ל׳ אותו אשר בדן · כמו שכתוב *וילכו העם לפני האחד עד דן · והיו נשבעים חי אותו
שהלכנו אליו דרך באר שבע · ונפלו · אותם שעושין כן יפלו ולא יקומו עוד ·· ויונתן
תרג׳ דמקיימין בחובת שומרון ואמרים קיימת דחלתא די בדן וקיימין נימוסי באר שבע
שמות י״ח כ׳ ויפלון ולא יקומון עוד · ותרגם דרך כמו *והודעת להם את הדרך :

ט א רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים וּבְצַעַם בְּרֹאשׁ כֻּלָּם

א אֲמַר נְבִיָּא חֲזֵיתִי יָת יְקָרָא דַיְיָ אִסְתַּלַּק בִּכְרוּבָא וּשְׁרָא עַל מַדְבְּחָא וַאֲמַר אִם לֵית עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל תַּיְיבִין לְאוֹרָיְתָא כְּפִי מְנַרְתָּא אִתְקְטִיל מַלְכָּא יֹאשִׁיָּה וְיֶחֱרַב בֵּיתָא וְיִתְפַּגְּרָן עֲזָרָתָא וּמָנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן

נ״א אמר עמוס נביא ונו׳ יסתלק בכרובא ונו׳
נ״א טפי

ואחריתם

וְאַחֲרִיתָם בַּחֶרֶב אֶהֱרֹג לֹא־יָנוּס לָהֶם נָס וְלֹא־יִמָּלֵט לָהֶם פָּלִיט׃ כ חד מל׳

וּשְׁאָרֵיהוֹן בְּחַרְבָּא אֶקְטוֹל לָא יְעָרוֹק לְהוֹן דְעָרִיק וְלָא יִשְׁתֵּזִיב לְהוֹן דְמִשְׁתֵּזִיב׃

שלמה ירחי א נצב על המזבח. מסתלק מכרובים למזבח, דרך יציאתו חוץ על מזבח הזהב שהוא בהיכל והוא מעשר מסעות שנסעה שכינה. הך הכפתור שהוא בראש תבנ׳ וירעשו הספים. אסקופות הבית מתחלחלות כך יקרב המלך וירעדו השרים. ובצעם בראש כולם. כמו ופצעם ויונ׳ תרגם המנורה יהפך מנורתא יתקטל מלכא יאשיה ויתרעשו הספים ויחרוב ביתא ויתגלון עזרתא. ובצעם בראש כולם, ומאני מקדשא בשבית יהכון. כמו ובצעם ממונם ינלה בראש כולם:

אבן עזרא א ראיתי. במראות הנבואה ראה כבוד השם עומד על המזבח וצוה למלאך מן המלאכים הך כפתור פתח ביתו כי כן המנהג לשום כפתור למעלה מן הפתח. והוא כענין יתדות אשר יסמכו עליו הספים. ובצעם. כמו ופצעם מטעם המקום כי יפגע כל אנשי הבית, הם הכהנים. ואחריתם. בניהם, כמו ולא לאחריתו: דניאל י״א ד׳

דוד קמחי א ראיתי את אדני נצב על המזבח. אמר שראה במראה הנבואה כבוד ה׳ נצב על המזבח בבית המקדש. ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים. אמר למלאך שיכה בכפתור ההיכל. והספים הם שתי מזוזות השער, והכפתור הוא המשקוף אשר עליהם, ונקרא כפתור לפי שמציירים בו כפתורים ופרחים. ואמר לו שיכה הכפתור ומכח הכפתור ירעשו הספים. ובצעם. המלה מלעיל בשני פתחין והוא צווי, ופתח הקמץ מקום צרי כי המנהג כן כמו שמעה אלהים כן כתבו רבי יונה. וכן כתבו אחרים לפי שאמר הך צווי. ובצעם גם כן צווי: ויתכן שיהיה מעל עבר מוסב לעתיד. מטעם הוי. הנה לומר ויכונה הקול יתברך אל החרב. ולא יאמר על הקול יתב׳ כמו שאמר אחר בן אהרון טוב. וזה על פי שאמר מתחלה ובצעם לשון נסתר ואחר כך אמר אהרוג, כן מנהג המקרא בהרבה מקומות. ופתח עין ובצעם מפני שהמלה מלעיל. ופירוש בצעם, ענין חתיכה וכריתה, כמו מן הבוצע * יתר ידו ויבצעני. ותרגום * פצעים אותה פצים, בצעני יתה כיצען. ופירוש בראש כולם, מי שהוא בראש כולם והם הכהנים. ואמר שיבצעם הקול יתברך כי גם הם פשעו בו. ואחריתם. שאר העם, כמו * ואחריתך בחרב תפול, כמו עקך. ונקרא העם אחרית לפי שהם אחרית לראשי העם. והכפתור שאמר הוא משל לראשים כמו שהוא ראש השער. וכן מה שאמר שראה שהיה נצב על המזבח, לומר שלא תהיה עבודת הכהנים. לא ינוס להם נס. מאותם שנתחייבו הריגה, כי מהם שנתחייבו הריגה ומהם שנתחייבו גלות. ולא ימלט. שיחבא או שיניחו האויב מלהרגו. ויונתן תרגם כן, אמר עמוס נביא חזיתי ית יקרא דה׳ יסתלק מכרובא ושרא על מדבחא ואמר אם לית עמא בית ישראל תייבים לאורייתא כפי מנרתא איתקטיל מלכא יאשיה ויחרב ביתא ויתפנון עזרתא ומאני בית מקדשא בשביא יהכון ושארהון בחרבא איקטול לא יערוק להון דעריק ולא ישתיזיב להון דמשתיזיב. ובדרש ראיתי את יהוה נצב על המזבח שהיה עומד על הדור לזוכתו. ויאמר הך הכפתור, זה יאשיה. וירעשו הספים. אלו סנקליטין שלו. ובצעם

איוב ו׳ ט׳ — ויקרא כ״ו — יחזקאל כ״ג כ״ה

בראש כלם · אמר רבי פנחס אמר רבי יוחנן משל לפיוס שהיה מלוה עונית מי נא לכחא
תלים י׳ ב׳ מקטרג בה נגל · וזהו ובצעם · מן *ובוצע ברך · והטל הוא בראש כל העונות · ורבי
יהודה אומר משמיה דרבי יונתן משל לבני אדם שהיה בהם ע״ז וגלוי עריות ושפיכות
דמים הגדול שבהם שקול כנגד כולם׃

ב אִם־יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל מִשָּׁם יָדִי תִקָּחֵם וְאִם־יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אוֹרִידֵם׃

ג וְאִם־יֵחָבְאוּ בְּרֹאשׁ הַכַּרְמֶל מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וּלְקַחְתִּים וְאִם־יִסָּתְרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַנָּחָשׁ וּנְשָׁכָם׃

ב אם ידמון לאשתמרא כדבשאול מתמן במימרי ידברינון ואם יסקון כצינין דרמין עד צירת שמיא מן תמן במימרי יחתונון׃

ג ואם ידמון לאיטמרא ברישי מגדלי כרכיא מתמן אפקיד בלושין ויבלושונון ואם יטמרון מן קדם מימרי בניסי ימא מתמן אפקיד ית עממיא דתקיפין כחויא ויקטלונון׃

שלמה ירחי ב אם יחתרון בשאול · אם ידמון לאיטמרא כשאול · ידי תקחם · במימרי ידברינון שלטיהון · ואם יעלו השמים · ואם יסקון כעורין דרמין עד צית שמיא מתמן במימרי יחתינון׃ ג בראש הכרמל · בריש כרכא מגדלא · משם אחפש · לתמן אפקיד בלושין ובלשינון · בקרקע הים · בניסי ימא · איי הים · אצוה את הנחש · ית עממיא דתקיפין כחויא׃

אבן עזרא ב אם יחתרו בשאול · למטה · וכתוב *עירם שאול נגדו׃ ג בראש הכרמל · *יער כרמלו · ואם בקרקע הים ישכנו · נחש והוא דג גדול דומה לנחש וכתוב *נחש בריח *נחש עקלתון׃

איוב כ״ו ו׳
מלכי׳ ב׳ יט כב
איוב ט׳ ג׳

דוד קמחי ב אם יחתרו אין להם מנוס ומפלט ממני לא למעלה ולא למטה · ומשני זה זכר שאול ושמים · כמו שאמר דוד *אם אסק שמים ונומר · וענין חתירה כענין חפירה · כמו *ואחתור בקיר׃ ג ואם יחבאו בראש הכרמל · יש מערות בראש הכרמל שיתחבאו האדם בהם · ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים · ואם יתצבו להסתר בקרקע הים · את הנחש · הוא התנין הגדול אשר בים והוא לויתן · ויית ואם ידמון לאיטמרא בריש מגדלי כרכיא מתמן אפקיד בלושין ויבלושונון ואם יטמרון מן קדם מימרי בניסי ימא מתמן אפקיד ית עממיא דתקיפין כחויא דיקטלונון · ובניסי ימא הם איי הים׃

ישעיה ל״א
תלים קל״ט ח׳
יחזקאל ח׳ ח׳

ד וְאִם־יֵלְכוּ בַשְּׁבִי לִפְנֵי ד ואם יהכון בשביא קדם

אויביהם

אֹיְבֵיהֶם מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־
ל׳ הַחֶרֶב וַהֲרָגָתַם וְשַׂמְתִּי
עֵינִי עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא
לְטוֹבָה׃

בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מִתַּמָּן
אֲפַקֵּיד יָת דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא
וְיִקְטְלוּנוּנוּן וְאֶשַׁוֵּי מֵימְרִי
עֲלֵיהוֹן לְבִישָׁא וְלָא לְטָבָא׃

אבן עזרא ר ואם · כל זה דיבר הנביא להפחיד מי שאין לו לב להבין גבורת השם · ושמתי עיני · פירושו לרעתן · והנה נכון הוה למכה גם לרעה :

דוד קמחי ר ואם ילכו · גם אותם שילכו בשבי כאותם שהלכו למצרים יוחנן בן קרח ואשר עמו שהלכו שם מרעתם וחשבו להנצל שם מהרעב ומהחרב ועברו על דברי ירמיה ושם השיגתם החרב כמו שאמר להם ירמיהו : ירמיה מב׳ א׳

ד׳ ה וַאדֹנָי יֱהוִה הַצְּבָאוֹת
ג׳מל׳ ל׳מל׳ הַנּוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וַתָּמוֹג וְאָבְלוּ
ל׳מל׳ כָּל־יוֹשְׁבֵי בָהּ וְעָלְתָה
כַיְאֹר כֻּלָּהּ וְשָׁקְעָה כִּיאֹר
מִצְרָיִם׃

וַייָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת דִּי
נְזִיף בְּאַרְעָא וְזָיְעָא וְיִצְדוּן
כָּל דְּיָתְבִין בַּהּ וְיִסַּק עֲלַהּ
מַלְכָּא בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ דְּסַגִּי כְּמֵי
נַהְרָא וְיַחְפִּינַהּ כּוּלַּהּ וְ
וְתִשְׁתְּקַע כְּנַהַר מִצְרַיִם׃

ה׳מל׳ · חי ו הַבּוֹנֶה בַשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתָו
ל׳ · ט׳ · ד׳ וַאֲגֻדָּתוֹ עַל־אֶרֶץ יְסָדָהּ
י׳מל׳ · ל׳ הַקֹּרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם
עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ׃

דִּי אַשְׁרֵי בְתְקוֹף רוּמָא
שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וּכְנִשְׁתֵּיהּ עַל
אַרְעָא קַשְׁטַת דִּי אֲמַר
לְכַנְשָׁא מַשִׁירְיָן דְּסַגִּיאִין
כְּמֵי נַהְרָא וּמְבַדַּר לְהוֹן עַל
אַפֵּי אַרְעָא יְיָ שְׁמֵיהּ׃

שלמה ירחי ה הנוגע בארץ ותמוג · דנזיף בארעא וזיעא · ותמוג לשון נוע · וי״ו הוא השמש כארץ ותמוג · כלומר נזירה וזאת מתמן ינוע :
ו ואגודתו · קבוצת בריותיו · לה קבוצת הצדיקים קיים היתה יסוד הארץ לזקיקות הצדיק שבשבילה הכל קיים · הקורא למי הים · דאמר לכנשא משרין סגיאין כמי ימא :

אבן עזרא ה ואדני · הטעם שיזכור גבורת עליה · ותמוג · המס הלבבות כי יחוו יבואו · ואבלו כל יושבי בה · כדור המבול · ועלתה · וטעם ועלתה כיאור שעלה כתחלה :
ו הבונה · הטעם להזכיר זה כי הוא ברא הארץ וכל יושביה · ואיך יוכלו להסתר ולברוח מפניו · והנה בכל הארץ ימס ויהיה נמוג · ואף כי חלק מאלפי אלפים הם בני אדם היושבים בה ושב ואמר כי הארץ לא תעמוד כי אם בכח שמים · והמעלות הם

נלגלי הדות והקור והחא כי הם כולם נלגלים זה למעלה מזה׳ והנה אלה בין הארץ ובין השמים׃ ואגדתו׳ הם החיים׃ על ארץ יסדה׳ שהם כאגודות׃ והזכיר שנה אחרית הקורא למי הים לערך החיים לחוריר מהר׳ והטעם כי אני הקונה לבני האדם כל נרכם׳ והנה אשיב להם אם ישמעו בקולי׳ ואם מרדו כי לא ימלטו כי הכל בידי׃

ה׳ ואדני יי׳ הצבאות׳ הוא שהוא אלהי הנבאות נבאות מעלה ומטה וכירו הכל דוד קמחי

בכתב׳ סימ׳ ה׳ א׳ הוא יחריב ארצם והוא הנוגע בארץ ותמוג כמו שאמר למעלה *הרנו הארץ׃ ורגע הארץ הוא הרגע ובמקום הרגע יהיו מים כמו שאמ׳ למעלה׃ וזהו שאמר ותמוג הארץ׳

תלים קה יח שהוא מסיסת הארץ כמים כמו *ברביבים תמוגגנה׃ והוסיף עוד ואמר ועלתה כיאור כולה׳ ואמר ואבלו כל יושבי בה׳ כלומר ישחתו ויאבדו כל יושביה׃ ולמעלה

בכתב׳ סימ׳ ח׳ ח׳ אמר *ואבל כל יושב בה׳ לשון יחיד דרך כלל׳ והנה אמר ואבלו כל יושבי בה לשון

בכתב׳ סימ׳ ח׳ ח׳ רבים דרך פרט׃ ועלתה כיאור׳ ולמעלה אמר *ועלתה כאור׳ כהעלם הי׳ור׃ ושקעה ולמעלה ונשקה׃ ו׳ הבונה בשמים מעלותיו׃ כתיב מעלותו כלא יו״ד הרבים וקרי ביו״ד׳ ובמשמעות רבים׃ והשמים הוא כלל לכל הגלגלים. והנה הוא כנה מעלות בשמים והם ט׳ גלגלים שהם זה למעלה מזה׃ ואגדתו׳ והאגודה הוא האש והרוח והמים שהם לאגודה אחת זה למעלה מזה והם על הארץ׃ והנה זכר יצירת כל העולם מעלה ומטה׃ והטעם איך לא ייראו מפניו ואיך יוכלו להסתר מנגד עיניו והוא ברא כל העולם ומשגיח ומשגיח על הכל׃ כמו שאמר ה׳ צבאות והוא ברא הכל ובשאת הכל כשירצה הוא הארץ אשר יסדה על מכוניה ודי ושבים עליה אם ירבו לחטוא ישחית בנינו כמו שעשה במבול ובסדום ועמורה׃ והנה הכל בידו כחומר ביד היוצר שיעשה כלי וישחיתהו ויעשהו כלי אחר כן הוא יתברך ישחית בנינו כשירצה ויעשה בהם דבר והעם גם בקיום העולם

בכתב׳ סימ׳ ה׳ ח׳ יעשה הפכים כמו *שהוא קורא למי הים וישפכם על פני הארץ כמו שפירש׳ למעלה׃ והחכם ר׳ אברהם אבן עזרא פירש בשמים האויר׃ המעלות הם שלשה היסודות שהם נלגלים זה למעלה מזה׃ ואגודתו׳ הם החיים׳ על ארץ יסדה שהם כאגודה׃ נ״א יסדם שהם האגודה

ג׳ ל הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים ז אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

ל וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃

הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי יְהוִה ח

ל׳ ל בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי

הֲלָא כִּבְנֵי כוּשָׁאֵי חֲשִׁיבִין אַתּוּן קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ הֲלָא יָת יִשְׂרָאֵל אַסֵּקִית מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וּפְלִשְׁתָּאֵי מִקַּפּוּטְקִיָא וַאֲרָם מִקִּירִינֵי׃

הָא קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים גְּלֵן עוֹבָדֵי מַלְכְוָתָא חַיַּבְתָּא וַאֲשֵׁיצֵי יָתַהּ מֵעַל אַפֵּי

הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא
לית הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית
יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה׃

ט כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה
ל' וחס יו"ד וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־
לית בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ
ל' בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר
אָרֶץ׃

בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי
עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ
לית. לית וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃

אַרְעָא בְּרַם אֲרֵי לָא גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה אֲשֵׁיצֵי יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ׃

אֲרֵי הָא אֲנָא מְפַקֵּיד וַאֲבַדַּר בְּכָל עַמְמַיָא יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִמְחַזְרִין בְּעַרְבְּלָא וְלָא נְפִיל מִינֵיהּ אֶבֶן מִבִּנְיָנָא לְאַרְעָא׃

בְּחַרְבָּא יִתְקַטְּלוּן כָּל חַיָּבֵי עַמִּי דְאָמְרִין לָא תֵיתֵי וְתוֹחֵי עֲלָנָא בִּישְׁתָּא׃

שלמה ירחי ז הלא כבני כושיים אתם לי. למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי. הלא מן כניעה כלכם כשאר אומות, ככושיים אשר עורותיהם לקם, כענין שנאמר
לא יתהלל בחריב "היהפוך כושי עורו. כך אתם תוכלו להטיב. הלא. כטובתי אחלת בוחרי בכם, הלא ירמיה יג׳ כג׳
הוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים. ומה לי בכך. אף פלשתים כן הוצאתי מכפתור
כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר "והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו׳ כבשו דברים ב׳ כג׳
א ויצבו גם בני עזה ושאר סרני פלשתים אחריהם והוצאתים מידם והושבתי לא עשיתים לי לעם.
לא שנחריב וארם מקיר, וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שגלה שם סנחריב, ולקץ ימים
קבלת מאדנס כשתבטל מלכות אשור יעלו׃ ח והשמדתי אותה, הממלכה הם בית יהוא
לשם ולקץ וגו׳ אבל בית יעקב לא אשמיד׃ ט כי הנה אנכי מצוה, להגלותם ולהניעם בכל
לא יבאו מאם קצוי הארץ רבה וידיהם כאשר ינוע מה שבוררין בכברה לאחר שעלו ממנו סובין
הדקין ונשארו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המניע מניע בכל כחו. ינוע, על ידי
אחר. ולא יתכן לקרות ינועאות דבר הנע מאליו׃
י לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה, בשביל עונינו לא תמהר הרעה לבא עלינו׃
אבן עזרא ז הלא, אמר יפת נשי הכושיים הפקר ואין איש יודע מי אביו. ואתם בני אב אחד
לא כי נשי הייתם, ואיככם כמו הפלשתים מכפתור וארם מקיר שנתערבו. ויתכן כי טעם הלא את
הכושיים הם ישראל העליתי הנה כבר ידוע כי אני אביכם וכן אמר משה "הלא הוא אביך קנך. דברים לב׳ ו׳
הפקר ומה מארץ ישראל בעבור אחריתכבה הוא העליתיך ממצרים ומפלשתים ומכפתור וארם
לא נתערבו וזה מקיר׃ ח הנה, מי גרם לכם להיותכם כבני כושיים שלא תדעו. המלכים
כוה

שלכם, כי כל מלכי ישראל עשו הרע על כן אשמיד ממלכת ישראל ולא יהיה עליהם
מלך עוד בגלות שומרון והשבטים ביד מלך אשור: ט והניעותי בכל הגוים,
מלכים ב׳ י״ז שגלו בחלח וחבור וערי מדי · וטעם לא יפול צרור ארץ, כאשר אמר כי לא אשמיד
בית יעקב רק מקצתו לבדו · ויפת אמר כל ממלכות הארץ ישמיד, רק ישראל לבדו
ישאר: י בחרב, כאשר יפול מה שאינו דגן מהכברה שאין בו תועלת ככה
יאבדו רשעי ישראל שהם אומרים בעבור רשעם לא תקריב הרעה לבוא, ודרכי ישועה
אמר כי בעדינו כמו אלינו:

דוד קמחי ז הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל, כבני כושיים שהם עבדים והם השחורי׳
מבני כוש בן חם שהם נמכרים לעבדים, כן היה ראוי שתהיו אתם עבדים לי, כי
מבית עבדים קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרים · ופלשתיים מכפתור וארם
מקיר, זה נדרש בענין המה וכי העליתי פלשתיים וארם מגלותם כמו שהעליתי אתכם
מארץ מצרים כי אני הגליתי אותם מארצם בעבור שהכעיסוני לפי שהיו שכניכם והרעו
לכם מאד והגליתי אותם מארצם ואחר כך לא העליתי אותם מגלותם כמו שהעליתי
אתכם מגלותכם · ואף על פי שעדיין לא גלו ארם ופלשתים כשנאמרה נבואה זאת
מלכים ב׳ ט״ז כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר כמו שכתוב *ויעל מלך אשור אל
בספ׳ עמ׳ א׳ ה׳ דמשק ויתפשה ויגלה קירה · וכן התנבא זה הנביא על גלותם כמו שאמר *וגלו עם ארם
קירה · ופלשתים גלו בימי צדקיהו כמו שכתוב בספר ירמיהו שהתנבא הוא על פלשתים
ועל גלותם אף על פי כן זכרם הנביא כן · כי דברי הנבואה הם במקומו׳ רבים עבר
במקום עתיד, שהדבר הוא כאלו נעשה, כי דברי האל יתברך אמת · ופירוש מכפתור
בראשית י׳ י״ד פלשתים שהגליתי מכפתור · כי פלשתים וכפתרים אחים היו כמו שאמר *אשר יצאו
ירמיה מ״ז ד׳ משם פלשתים ואת כפתרים · וכן כתוב בנבואת ירמיהו על פלשתים *כי שודד ה׳ את
פלשתים שארית אי כפתור · ואמר פלשתים שגלו מכפתור העליתי אותם מגלותם אחר
כן · וכן ארם העליתי אותם מקיר אחר שגלו אליה כמו שהעליתי אתכם מגלותכם
ממצרים · וזה הפירוש הנראה לי בפסוק הזה כי קשה הוא לפרשו · ואכתוב גם כן מה
שפירשו בו המפרשים והבוחר יבחר לו הטוב. רש״י ז״ל פירש הלא כבני כושיים, למה
אמנע מלהפרע מכם אחרי שאינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר האומות
ירמיה י״ג כ״ג ככושיים אשר אינם שבים אלי ודמיתם להם כענין שנאמר *היהפך כושי עורו וגו׳ גם
אתם תוכלו להיטיב · הלא בטובתי קבלה בחרתי בכם והיא ההוצאה שהוצאתי אתכם
מארץ מצרים · ומה לי בכך אף פלשתים כן הוצאתים מכפתור כשבאו כפתורים על
דברים ב׳ כ״ג העוים כענין שנאמר *והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו׳ · כשבאו גם את בני עזה
ושאר ערי פלשתים וישבו תחתיהם והוצאתים מידם, ואף על פי כן לא עשיתים לי
לעם · וארם מקיר, וכן אני עתיד להעלות ארם מקיר שסנחריב הגלה אותם
מארצם לשם, ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצאו משם · והחכם רבי אברהם אבן
עזרא כתב כן, אמר יפת כי נשי הכושיים הם הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו.
ואתם בני אב אחד הייתם ואינכם כמו פלשתי׳ מכפתור וארם מקיר שהתערבו זה בזה.
דברים ל״ב ו׳ ויתכן כי טע׳ הלא את ישראל העליתי הנה דבר ידוע כי אני אביכ׳. וכן אמ׳ משה *הלא
הוא אביך קנך · ולא מארץ ישרת בעבור אחר · וככה הוא העליתי אתכם ממצרים
ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר · ורז״ל פירשו הלא כבני כושיים אתם, כמו שהכושיי׳ לא שאינם
אינם משתנים בעורם כל ימיהם כך אינכם שבים מדרכיכם הרעים · הלא את מצרים׳

ישראל

ישראל העליתי מארץ מצרים, משעבודם · ופלשתים מכפתור, כמו לקח
המשחיתים שהחריבו אותם · וכן אמר בתורה *והעוים היושבי' בחצרים עד עזה כפתורי' — דברים ב' כג
היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם · אם כן נראה שהעוים היו יושבים בחצרים
וגבולם היה עד עזה · ועזה מערי פלשתים · והכפתורים היו יוצאים מכפתור השמידום · וכל
הנבואות שאמר מהמלכות והאומות בזו הנבואה הפסוק לימים רבים ושנים ארוכים היו·
וכן וארם מקיר, מקיר כי הגלות שלאחר שהגלם שם כמו שאמר *ויעל מלך אשור אל — מלכים ב' ט"ז ט'
דמשק ויתפשה, וכן אמר בתחלת נבואה זו שהיא נבואת עמוס *וגלו עם ארם קירה. — עמוס א' ה'
וכן אמר בכאן ופלשתיים מכפתור, כי פלשתי' מכפתור בא לקח השודד, וארם מקיר
בא לקח השודד כמו כן · ויונתן לא תרגם כזה התרגום דבר אלא שתרג' כבני כושיים
כבנין רחימין · כושיים נכתב באלף יו"ד ונקראת הראשונה וכן ופלשתיים: — נא כצני

ח הנה עיני אדני, בממלכה החטאה, היא מלכות אפרים כי כל המלכים היו
רעים והחטיאו מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה · והשמדתי אותה, פי' המלכות
אשמיד שלא יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד:

ט כי הנה אנכי מצוה, זה אני גוזר עליהם שאניע אותם בכל הגוים כאשר ינוע
בכברה, כמו שינוענו המנפה בכברה כשבוררים אותה ויפול לארץ העפר והפסולת
שבה, והגרגרין הטובין שהם גסים ישארו למעלה וכן הצרורות שבה שהם גסים והם
מתנועעים בכברה הילך והלך כשבוררין אותה · כן ישראל יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים
ולא יכלו ויפלו לארץ אלא החטאים שבהם הדומים לעפר ולפסולת שאין להם תקוה
בגאולה ולא ישובו מחטאתם אותם יפלו לארץ · והאחרים החיים שיהיו בזמן שגאולה,
וכן אותם שימותו בגלה ומתו בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו
לארץ:

י בחרב ימותו כל חטאי עמי, על אותם החטאים שבדורו אמר הנביא
ולא כל החוטאים כי רבים מהם גלו אלא החוטאים שהיו אומרים לא תגיש ותקדים
בעדינו הרעה, שהיו מתיאשים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב ותמהר כנגדינו
הרעה ונעשה כתאות לבנו, ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא
בעולם כמו שאמר בתורה *והלכתם עמי קרי: — ויקרא כ"ו כ"א

יא בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־
סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי
אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו — ל. ו'
אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם:
יב לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית
אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־ — ב'
נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־

יא בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲקִים יָת
מַלְכוּתָא דְּבֵית דָּוִד דְּנָפְלַת
וְאֶיבְנֵי יָת כְּרַכֵּיהוֹן וּ
וּכְנִישַׁתְהוֹן אַתְקֵין וְתִישְׁלוֹט
בְּכָל מַלְכוּתָא וְתִיגְמַר
וּתְשֵׁיצֵי סַגֵּי מַשִׁרְיָתָא וְהִיא
תִּיתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל כְּיוֹמֵי
עָלְמָא:
יב בְּדִיל דְּיֵירְתוּן יָת שְׁאָרָא
דֶּאֱדוֹם וְכָל עַמְמַיָּא בֵּית
יִשְׂרָאֵל דְּאִיתְקְרֵי שְׁמִי

יִ׳ כק׳ סימן | יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת׃ | עֲלֵיהוֹן כְּבֵן אֲנָא יְיָ עָבֵיד דָּא׃

שלמה ירחי
יא ביום ההוא · אחרי באו עליהם כל אלה יבא יום הגאולה המוכן לגאולה וכן אקים סוכת דוד הנופלת · את מלכותא דבית דוד : יב למען יירשו · ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים כי נקרא שמי עליהם · אשר כמוני :

אבן עזרא
יא ביום · יום יאמר על העתיד · ופירוש סוכת דוד על חזקיהו שנמלט מיד סנחריב ויצא שמו עד למרחוק וכן כתוב : יב למען · זה הפסוק הפוך הוא וככה פירושו · למען יירשו ישראל את שארית אדום וכל הגוים אחרי מות סנחריב · ואם על המשיח כדרך הדבר הוא :

דוד קמחי
יא ביום ההוא · כיום הגאולה · אקים את סוכת דוד הנופלת · לפי שאמר שמלכות אפרים תבטל · אמר כי מלכות דוד תקום והיא תהיה על דרך משל כי היא סוככת על העם · וגדרתי את פרציהן · ערי ישראל · ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה : יב למען יירשו · הפסוק כמו הפוך · למען יירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום · רוצה לומר אותם שנקרא שמי עליהם יירשו את אדום . וטעם למען · אמר אבנה אותה כימי עולם למען יירשו את אויביהם שכניהם והם אדום ופלשתים ומואב ועמון וזהו שאמר וכל הגוים · וזהו שאמר כימי עולם · כי דוד מלך ישראל שם באדום נציבים וכן האחר כולם הכניעם לפניו · וכן יהיה לעתיד שיירשו ישראל את הגוים האלה כמו שאמר בנבואת עובדיה * וירשו הנגב את הר עשו · וכן אמר בנבואת ישעיה * אדום ומואב משלוח ידם · ומה שאמר את שארית אדום · ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו · כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי כלם יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולה אלא שארית מה שלא יהיה ממנה חרבן עולם כי קצתה יהיה חרבן עולם לאות לדורות על שהרעו לישראל והם היו אחיהם · וקצתה יירשו אותה ישראל וישבו בה . עושה זאת · ואת הגזרה אני שאמרתיה אעשנה · כי הכח בידי לעשות :

(שמואל ב׳ ח׳ י״ב · עובדיה יט · ישעיה יא׳ יד)

אית כמכו׳ אל
יג הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־ | הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ
למל׳ למל׳ | יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר | וְיַעֲרַע רַדְיָא בַּחֲצוֹדָא וְעָצַר
וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע | עִינְבִין בְּמַפַּק בַּר זַרְעָא | לא כמתיק
וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־ | וְיִרְבּוּן טוּרַיָּא חֲמַר מְרַת | ודעו׳
ל׳ מל׳ | הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ | וְכָל רָמָתָא יִתְפַּלְחָן׃

יד וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי | וְאָתֵיב יָת גָּלְוַת עַמִּי
יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת | יִשְׂרָאֵל וְיִבְנוּן קִרְוִין דְּצַדְיָן
וְיָשְׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ | וִיתּוּבוּן וְיִצְבוּן כַּרְמִין
| וְיִשְׁתּוּן

את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם :

ית חמרהון ויעבדון גנין ויכלון ית איביהון :

ל׳ וחד עריכן

טו ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר יהוה אלהיך :

ואקיימינון על ארעהון ולא יטלטלון עוד מעל ארעהון דיהבית להון אמר יי אלהך :

ג׳

ל׳ כת׳

שלמה ירחי

יג ונגש חורש בקוצר והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע. לא יספיקו לחרוש ויקרא כו ה׳
עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע׳ תתמוגגנה׳ יתפלחון תרג׳
יונתן קרקע עבודה מתמוגגת ככה נגמיש׳ עסיס׳ יין טוב ומתוק :

אבן עזרא

יג הנה עתה יספר שובע הארץ׳ תתמוגגנה׳ כחלב דרך קצרה : טו ונטעתים׳
ואני אנטעם על אדמתם כעץ שלא יזוז ממקומו וככה תביאמו ותטעמו וככה אשתלנו : שמות טו י״ז

דוד קמחי

יג הנה ימים באים׳ חורש בקוצר׳ כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו יחזקאל יז כב
בקצירת התבואה עד עת החרישה׳ וימצאו זה בזה החורש בקוצר׳ על דרך שאמר
בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע׳ אבל זה הוא יותר׳ ודורך ויקרא כו ה׳
ענבים במושך הזרע׳ כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע׳ ופירוש מושך הזרע
נושא הזרע אל השדה לזרעו׳ ומה שאמר מושך הוא כלשון שאמר נושא משך הזרע תלים קכו ו׳
והוא ענין יקר כמו ומשך חכמה מפנינים׳ והזרע יקר לזורעו׳ וית כמפיק זרעא׳ והטיפו איוב כח י״ח
ההרים עסיס׳ על דרך משל מרוב היין׳ והפירוש על דרך זבת חלב ודבש׳ ועסיס שמות ג׳ ח׳
הוא שם כלל לכל משקה שיוצא מן הענבים ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם׳ ונקרא
עסיס לפי שיוצא המשקה מהם על ידי שדיכה וכתישה מן ועסותם רשעים׳ תתמוגגנה׳ מלאכי ד׳ ג׳
על דרך משל כאלו הגבעות נמוגות ומתמוגגות מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן׳ ואף
על פי שלא זכר חלב כן רוצה לומר אלא שסומך על המבין בחסרון המלה׳ וכן דרך
המקרא בהרבה מקומות׳ כמו שזכרנו רבים מהם בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו
וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב׳ ויתכן שהכל דרך יואל ג׳ י״ח
משל על שפע רוב הטובה שתהיה להם לישראל מבלי עמל ויגיע כמו שפירשנו שם׳ ושם
אמר יטפו מן הקל׳ והנה אמר והטיפו מן הכבד׳ והענין אחד אלא שהכבד מורה רב
הפעולה : יד ושבתי׳ מבואר הוא׳ ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו את פריהם׳
רוצה לומר שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו אדמתם ויאכלוהו אויביהם השוכני׳ להם כמו
שעשו בהיותם על אדמתם קודם הגלות כאשר לא היו עושי׳ רצון האל יתברך׳ וכן אמר
בנבואת ישעיה ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פרים׳ ומה שאמר ואכלו את ישעיה סה כא
פריהם׳ והנה אמר ושתו את יינם׳ כוונת הענין׳ האחת כי הענבים הם לאכילה ולשתיית
היין היוצא מהם והוא הדין לשאר תבואות ושאר אילנות השדה : טו ונטעתים
כעץ הנטוע שלא יזוז ממקומו׳ והענין שלא יגלו עוד מארצם׳ וזה שיהיו תמיד עובדים
האל יתברך ועושין רצונו׳ אמר ה׳ אלהיך׳ הוא מאמר האל יתברך כנגד הנביא :

קמו

עובדיה

ל' רף א חָזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
ירמיה שמענו לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ
מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם
נ' חד קמץ שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ
לַמִּלְחָמָה׃

נְבוּאַת עוֹבַדְיָה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לֶאֱדוֹם בְּסוֹרָא שְׁמַעְנָא מִן קֳדָם יְיָ וְאִיזְגַד בְּעַמְמַיָא שְׁלִיחַ קוּמוּ וְנִתְעַתַּד עֲלַהּ לִקְרָבָא׃

שלמה ירחי א חזון עובדיה. מה ראה עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת. אמרו חכמים עובדיה גר אדומי היה. אמר הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם. יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל, ולא למד ממעשיהם, ויתנבא על עשו שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם:

אבן עזרא א לא ידענו דורו ולא נוכל לומר כי הוא הנזכר בספר מלכים בימי אחאב, כי שם
מלכים א' יח ג' כתוב "ועובדיה היה ירא את יי'. ואילו היה זה הנביא כענינו אחד יקראהו ירא האל ולא יקראנו נביא. כי הנבואה היא המעלה הנכבדת יותר. ולפי דעתי כי שמועה שמענו זה הנביא וירמיה וישעיה ועמוס שהתנבאו על אדום. על כן אמר שמענו. וציר כאילו ציר שלום כגוים שהתחברו ואמרו אלה לאלה קומו:

דוד קמחי א חזון עובדיה. זה הנביא לא ידענו באיזה דור התנבא. ודעת רז"ל שהוא עובדיה
מלכי' א' יח ד' שהיה עם אחאב. ועוד אמרו כי עובדיה גר אדומי היה והתנבא על אדום. וי"ש ראשי אומרי כמשל רחוק נראה כנויה נצרך הדלא, אמר כו כמשל העדוך האומן שחק
נא בחדל הקם אותו הכפ עצמו שורף בו כמדרש חזן. אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויתנבא על רשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם. והנה כל נבואתו היתה על אדום. ואמר כי שם תרבן

תרב) אדום תהיה תשועת ישראל · וכזה כלה נבואתו · והנבואה הזאת היתה בבית שני
שהרעו בני אדום לישראל בחרבן בית שני כמו שפירשנו בנבואת עמוס בפרשת *על עמוס א׳ יא
שלשה פשעי אדום · והנביא הזה התנבא שעתיד הקב״ה להפרע מהם באחרית הימים
בעלות ישראל מן הגלות · וארץ אדום תהיה הים לבני אדום · כי האומות נתבלבלו ·
ורובם יהיו בין אמונת הנוצרי ואמונת הישמעאלים · ולא יכירו בהם מי הוא מאדום
וממואב ומבני עמון ומשאר האומות · כי כולם נגלו מארצם ונתערבו באומות · אלא
שמלכות רומי היתה בתחלה רובם בני אדום · ומה שאמרו הנביאים בחרבן אדום
באחרית הימים · על רומי אמרו כמו שפי׳ בישעיה בפרשת *קרבו גוים לשמוע · כי ישעיה ל״ד א׳
כשתחרב רומי · תהיה גאולת ישראל · וכן אמר ירמיהו במגלת קינות *תם עונך בת איכה ד׳ כב׳
ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום וגו׳ · כה אמר אדני אלהים לאדום ·
בעבור אדום · כמו *אמרי לי אחי הוא · שמועה שמענו · שאמרו הנבי׳ על אדום בראשית כ׳ יג׳
שמועה שמענו מאת ה׳ וכאלו ציר בגוים שולח · ומה היא השמועה שאמרו · נו לבני
קומו · ונקומה עליה למלחמה · עליה · על ארץ אדום · או פי׳ הפסוק כמו שאמר
עובדיה שמועה שמענו אני ושאר הנביאים כי כה אמר ה׳ אלהים לאדום וציר בגוים
שולח · כמו שפירשנו · וכן אמר ירמיה הנביא בנבואתו *שמועה שמעתי מאת ה׳ : ירמיה מט׳ יד׳

ב הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃

הָא חַלָּשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָּא בְּסִיר אַתְּ לַחֲרָא׃ עוד רש״ע

ד׳ ג זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי
ה׳ בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ
אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃

רְשַׁע לִבָּךְ אַטְעְיָךְ דְּאַתְּ דָּמֵי לְנִשְׁרָא דְּשָׁרֵי בְּשִׁינֵּי כֵּיפָא בְּרוּמָא מוֹתְבֵיהּ אֲמַר בְּלִבֵּיהּ מַן יַחֲתִינַנִי לְאַרְעָא׃

ד אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־
ג׳ בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ
מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃

אִם תָּרִים כְּנִשְׁרָא וְאִם בֵּינֵי כּוֹכְבַיָּא תְּשַׁוֵּי מְדוֹרָךְ מִתַּמָּן אַחֲתִינָךְ אֲמַר יְיָ׃

שלמה ירחי ב חנה קטן נתתיך · כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול · אמר הקב״ה בראשית כז׳ א׳
לפני קטן הוא · ורבותינו דרשו קטן שאין לקם לא כתב ולא לשון · בזוי שאין מעמידים עם כו׳ נט׳
מלך בן מלך : ג שוכני בחגוי סלע · סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק
והם לא יועילו לו · חגוי כמו *והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא · ברייט״ה בלע״ז · ואל ישעיה יט׳ יז׳
תתמה על וי״ו של חגוי שהיא כוי״ו של קשוי וכוי״ו של משחוי שאין יסוד בתיבה אלא
ט״ית וחי״ת :

אבן עזרא ב חנה קטן · כי מספרם מעט · ואין ארץ מלכותם רחבה :
ג וזדון · חסר כ״ף כי חשבת כי אין שעיר ימלטך כשוכני בחגוי הסלע :
ד אם תגביה כנשר · פועל יוצא והפעל חסר · ותוא מקום שבתך · וככה *המגביהי תהלים קי״ג ה׳

לשבתו, וכבר פירשתיו · הטעם תגביה מקום שבתך כנשר ׃

רד"ק קמחי ב חנה קטן, בזוי ונשפל, כמו *קטנתי מכל החסדים · וכן ת"י הא חלש יהבית יתך עשו רשיעא בעממיא · וכן אמר בזוי אתה מאד, כלומר שלא יחשבו לך שום חשיבות אף שתהיה גבוה · נתתיך, כמו אתנך כי כנבואות עבד במקום עתיד רבים ׃ בראשית ל"ב י'

ג זדון לבך השיאך, לגדל עצמו ולהרחיב את גבולו על אחיך יעקב · שוכני בחגוי סלע, בשעיר שכן כתר עיר חצבת שאתה גבוה כנשר ואין מי יורידך משם · מרום שבתו, מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר שעיר · ובירמיה *מרום גבעה · שוכני, כמו שוכן והיו"ד נוספת · וכן *חוצבי מרום קברו *היושבי בשמים, עקרונים להם: בחגוי, כמו *חוג הארץ · חגה וחוג ענין אחד · כלומר כביכול הסלע, על ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו ׃ ירמיה מ"ט י"ו / ישעיה כ"ב י"ו / תלים קכ"ג א' / ישעיה מ' כ"ב

ד אם תגביה כנשר, אם תגביה שבתך כמו הנשר היושב גבוה מכל העופות · שים, כמו תשים, וכן *עלה ומות בהר, כמו תמות ׃ דברים ל"ב מ"ט

ק' רע אם אם אם

ה אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ נגינה מלרע

אִם גַּנָּבִין אֲתוֹ עֲלָךְ אִם בְּזוֹזֵי לֵילְיָא אֵיכְדֵין הֲוֵיתָא דְמוּךְ עַד דִיגְנְבוּ מִיסַתְהוֹן וְאִם חֲטוֹפִין בִּקְטוֹפִין אֲתוֹ עֲלָךְ הֲלָא מַשְׁאֲרִין עוֹלְלָן׃

ו אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃

אֵכְדֵין אִתְבְּלַשׁ עֵשָׂו אִתְגַּלְיָין מַטְמוֹרוֹהִי׃

שלמה ירחי ה באו לך, עליך · איך נדמיתה, למה נדמית דומם עד שגנבו כל רכושך · הלא כנבים ישאירו עוללות · ו ואלה לא ישאירו לך כלום כי יחפשו ויגלו וידרשו מצפוניך · נבעו, תרגם יונתן איתגליין · ולשון ארמית נביע נתבקשו, וכן *אם תבעיון בעיו ׃ ישעיה כ"א י"ב

אבן עזרא ה אם גנבים, כפתך · שודדי לילה, נדמיתה, נכרתה כמו *נדמה שמרון ׃ הושע י' ו'

ו איך, נבעו, כמו *אם תבעיון בעיו ׃ ישעיה כ"א י"ב

רוד קמחי ה אם גנבים, אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת החרבן של אדום ויאמרו מה זה היה לך, אם גנבים שודדים בלילה שהיית ישן ולא הרגשת בהם למנעם ולקום כנגדם · הלוא יגנבו דיים, כי דרך הגנבים לגנוב דיים, כלומר די יוכלו שאת וינחו השאר · אם בוצרים באו לך, כלומר אם באו לך שודדים כיום כבוצרים שיבצרו הכרם וישובו פנים אחר פנים לבצור, כמו שאמר *השב ידך כבוצר על סלסלות, אעפ"כ אי אפשר שלא ישאירו עוללות שאינם נראות להם מקטנותן, וכן נסתרות תחת עלי הגפן · אבל אתה איך נחפשת שלא השאירו השודדים לך כלום, ואפילו מטמוני מסתרים · גנבים ושודדי לילה, הענין אחד והוא כפול כמ"ש כי רוב הגנבים יגנבו בלילה · איך נדמיתה, נכרתה כמו *נדמו עמי מבלי הדעת *נדמה מלך ישראל, ות"י איכדין הויתא דמיך · ירמיה ו' ט' / הושע ד' ו' / הושע י' ט"ו

רמיך עד דעיבו מיסתמון · כלומר איך חיפשו ישו · איך נחפשו עשו ·
פי׳ מטמוני עשו כמו שאמר נבעו מצפוניו · והענין כפול במ״ש · נבעו מקרבו *ויבקש כראשית מ״ג ל׳
ובעו · וכן *אם תבעיון בעיו : ישעיה כ״א י״ב

ז עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ : ג׳ חד מל׳

מן תְּחוּמָא אֲגַלְיוּךְ כֹּל אֱנָשֵׁי קְיָימָךְ אַטְעָיוּךְ יְכִילוּ לָךְ אֱנָשֵׁי שְׁלָמָךְ אָכְלֵי פְּתוֹרָךְ שַׁוִּיאוּ תַקְלָא תְחוֹתָךְ מִדְּלֵית בָּךְ סוּכְלְתָנוּ :

שלמה ירחי ז עד הגבול שלחוך · אותם שהכתיבוך לעזרה באו עמך וליוו עד גבול ארצך
עד הקבר שאם באו עליך למלחמה ובושת האויבים והגליתו · ויכלו לך · לפתותך
לנחת ובכו מאחריך · לחמך ישימו מזור תחתיך · אף מאכלך שם לך אחיך יעקב
למזור · שנתן לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה · מזור · חולי :

אבן עזרא ז עד · לא יכלו אנשי בריתך להושיעך רק שלחוך עד קצה הגבול שלך · כלכת
פליטך בשביה · לחמך · כאשר היית במקומך והוא תחתך · אנשי שלומך · המאכלים
אותך ששמו מזור כל זמן ולא הרגשת · ומזור כמו *מזורו · והחסר בפה ממלת אין כאיש הושע ה׳ י״ג
אשר אין תבונה בו · וכמוהו *ולאין אונים עצמה ירבה · ולאיש אין אונים · ורבי מרינוס ישעיה מ׳ כ״ט
אמר בו כמו מתע *וכל ערל לא יאכל בו · לא התבוננת מזה : שמות י״ב מ״ח

רד קמחי ז עד הגבול · אנשי בריתך ואוכלי לחמך שהיית בוטח בהם הם הגלוך ושלחוך
עד גבול אויביך השודדים אותך · כאלו הם עזר׳ וכובי׳ על גלותך והם הם שעזרו אויביך
תחתיך והנה לא הרגשת ולא הבנת · כי ביום ההוא תאבד חכמיך וגבוריך · לחמך ·
פי׳ אוכלי לחמך · מזור · פי׳ חולי ומכה · וכן *וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו · הושע ה׳ י״ג
תחתיך · בסתר שהסתירו עצתם ממך · והיו נראים לך כאוהבים · וכן *תחתיו לאמר שמואל ב׳ ג׳ י״ב
למי ארץ · בסתר · אין תבונה בו · בעשו שלא הבין מה שהיו עושים לו אנשי בריתו · וכן
דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח :

ח הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו :

הֲלָא בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְאוֹבֵיד חַכִּימִין מֵאֱדוֹם וְכָל גְּבַר דְּבֵיהּ סוּכְלְתָנוּתָא מִכְּרַכָּא דְעֵשָׂו :

ט וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן

וְיִתְבָּרוּן גִּיבָּרָךְ יָרִתְבֵי

ט לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃

דָרוֹמָא בְּדִיל דְיִשְׁתֵּיצֵי גְּבַר דְבֵיהּ צוֹרְבָא מִבְּרַכָא דְעֵשָׂו מִקְטוֹל׃

שלמה ירחי ט וחתו גבוריך תימן׃ יחתו וישחדו לגוי אל ארץ אדום׃ ויית ויתברון גבריך יתבי ארעא דרומא׃ למען יכרת׃ כל איש גבור׃ מהר עשו מקטל׃ מרוב הרג שיבא עליהם׃

אבן עזרא ח הלא׃ לא יועילוך חכמיך להציל וגם גבוריך׃ ט וחתו׃ תימן׃ אולי הזכירו לתקפו׃ גבוריך שהם מתימן כי הוא מבני אדום׃ למען יכרת איש׃ מרוב ההרג ולא ישאר פליט׃ וטעם למען דרך עם והאבדתי׃

רד קמחי ח הלא׃ באדום היו חכמים ובבא שברם אבדה חכמתם׃ וכן אמר בירמיהו

ירמיה מט ז *נסרחה חכמתם׃ וכן היו בהם גבורים׃ והוא מברכת יצחק *ועל חרבך תחיה׃ וביום

בראשית כז מ שברם אין גבוריהם׃ ט וחתו גבוריך תימן׃ תימן הוא מבני אליפז בן עשו׃

בראשית לו יא ויית יתבי דרומא׃ למען יכרת איש מהר עשו מקטל׃ האל ית׳ יתן חתת בהם למען יכרת איש מהר עשו מקטל מרוב הרג שיהרגו בהם יכרית כל איש מהם׃ ותרגו׳

ישעיה ל כה *הרג׃ קיטול׃ וכן *אם תקטול אלוה רשע* הן יקטלני לו איחל׃ ויית בדיל דישתיצי

תהלים קלט יט גבר דביה עירבא׃

איוב יג טו

י מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃

מֵחֲטוֹף אָחוּךְ יַעֲקֹב תְּחַפֵּינָךְ בַּהֲתָא וְתִשְׁתֵּיצֵי לְעָלַם׃

יא בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָו וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם׃

שעריו ק׳

בְּיוֹם מְקִימָךְ מִקֳבֵל בְּיוֹמָא דִבְזוֹ עַמְמַיָא נִכְסוֹהִי וְנוּכְרָאִין עָלוּ בְקִירְווֹהִי וְעַל יְרוּשְׁלֵם רְמוֹ עַדְבִין אַף אַתְּ כְּחַד מִנְהוֹן׃

שלמה ירחי י מחמס אחיך יעקב׃ בשביל חמס שעשית ליעקב׃ יא ביום עמדך מנגד׃ שלא באת לעזור לו׃ גם אתה כאחד מהם׃ מגלה אני עליך כאילו אתה מן הבאים עליו׃

אבן עזרא י מחמס׃ אלו הפסוקים יורו כי זאת הנבואה על אדום היתה אחר גלות ירושלם

תהלים קלז ז אל בבל׃ וכן אמר המשורר *זכור יי׳ לבני אדום׃ שהיו אומרי׳ לבבליים ערו ערו׃ וכתוב

איכה ד כב *תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום׃ ונזכר נגד השבית אדום ואחזי ארצם שממה׃ וככה יתנבא יחזקאל כי ירושלם שבה אחרי גלות בבל׃ ואדום לא שבה׃ וכבר פי׳ בספר דניאל כי אין ישראל בגלות אדום׃ ופי׳ רבי הקדמונים מלכות אדום הרשעה׃ והנה טעם מחמס׃ בעבור החמס שעשת אדום לישראל ביום ירושלם׃ יא ביום׃ להיות ולזנבם׃

רוד קמחי מחמס ׳ככר פירשנו כי בחרבן בית שני הרעו אדומים לישראל ׳ והנבואה
הזאת שהם עתידים להרע לישראל בבית שני ׳ והקבלה יפרע מהם באחרית הימים
שיכלה אותם מן העולם. והחכם ר׳ אברהם אבן עזרא פי׳ הענין הזה בחרבן בית ראשון ׳
שהיו בני אדום מריעים לישראל בגלותם ע״י נבוכד נצר: יא ביום עמדך
מנגד ׳ מ״ם עמדך מעומדת בבנ״א. ולפירושנו יהיה פי׳ הפסוק כן ׳ ואעפ״י שטיטוס
ומחנהו שהחריבו הבית היו אדומים רובם ׳ היו בני אדום עדיין גרים בארצם בארץ
אדום ׳ אבל לא היתה המלכות להם כי לרומי היתה ׳ והרומיי׳ היו על כולם אלא
שמלכי רומי היו אדומים. וכשצר טיטוס על ירושלם היו בני אדום שמחי׳ לאידם
ומריעים להם בארצם כאשר יכלו להסגיר הפליטים מהם לפני רומיי ׳ והיו עומדי׳ מנגד
ושמחים על חרבנם ׳ והיה ראוי להם לעזרם כי אחיהם היו. והאל ית׳ מנע את ישראל דברים ב׳ ד׳
מעברם במדברם שלא להרע להם בעבור האחוה. ביום שבות זרים חילו ׳ שבות
מקור מן הקל מן שבה. פי׳ ביום ששבו זרים והם הרומיים נכסיו וקניניו. ידו גורל ׳
אפשר ששרשו ידה בשקל *רבו מארבה. או שרשו ידה מן *לידות את קרנות הגוים. ירמיה מ״ו כ״ג
ומשפטו יידו בשני יודי״ן ׳ והוא אית מן הדגש וכשהפילו יוד הפעל מפני כובד קריאת זכריה א׳ כ״א
שני יודי״ן הטילו תנועת יוד הפעל שהוא פתח כי״ד האין להורות עליה. אמר כי כשהפילו
גורל על שבי ירושלם לחלקם אותן שרי חיל האויבי׳. גם אתה כאחד מהם ׳מהאדומיי׳
שבאו עם הרומיים:

יב ואל תרא ביום אחיך
ביום נכרו ואל תשמח ל׳
לבני יהודה ביום אבדם
ואל תגדל פיך ביום צרה: ל׳ וחד ותגדל

ודחזיתא ביומא דאחוך
ביום תביריה ודחדית לבני
יהודה ביום תברהון
ודאסגיתא למללא רברבן
בעידן עקא:

יג אל תבוא בשער עמי
ביום אידם אל תרא גם
אתה ברעתו ביום אידו
ואל תשלחנה בחילו
ביום אידו:

ודעלתא בתרעי עמי
ביום תברהון ודחזיתא אף
את בבישתיה ביום תבריה
ודאושטתא ידך בנכסוהי
ביום תבריה:

יד ואל תעמד על הפרק ב׳ ל׳
להכרית את פליטיו ואל ל׳
תסגר שרידיו ביום צרה: ל׳ ב׳

ודקמתא על פירקא
לשיצאה ית מערקוהי
ודמסרתא משיזבוהי בעידן
עקא:

ו׳ רקמ׳	טו כִּֽי־קָר֥וֹב יוֹם־יְהוָ֖ה עַל־כָּל־הַגּוֹיִ֑ם כַּאֲשֶׁ֤ר עָשִׂ֙יתָ֙ יֵעָ֣שֶׂה לָּ֔ךְ גְּמֻלְךָ֖ יָשׁ֥וּב בְּרֹאשֶֽׁךָ׃	אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ עַל כָּל עַמְמַיָא כְּמָא דַעֲבַדְתְּ יִתְעֲבֵיד לָךְ גְּמָלָךְ יְתוּב בְּרֵישָׁךְ׃
ג׳ נכונ׳		
כקמץ מונה · ל׳	יו כִּ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר שְׁתִיתֶם֙ עַל־הַ֣ר קָדְשִׁ֔י יִשְׁתּ֥וּ כָֽל־הַגּוֹיִ֖ם תָּמִ֑יד וְשָׁת֣וּ וְלָע֔וּ וְהָי֖וּ כְּל֥וֹא הָיֽוּ׃	אֲרֵי כְּמָא דַחֲדֵיתוּן עַל מַתַּת טוּרָא דְקוּדְשִׁי יִשְׁתּוּן כָּל עַמְמַיָא כַּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן תְּדִירָא וְיִשְׁתּוּן וְיִסְתַּלְעֲמוּן וִיהוֹן כִּדְלָא הֲווֹ׃
ל׳ ומל		

שלמה ירחי יב אל תרא ביום אחיך · לא היה לך להביט ולעמוד מנגד · ביום נכרו · ביום הקנתו
שמואל א׳ כ״ג ז׳ ביד אויב · וכן הוא אומר בשאול *נכר אותו אלהים בידי · הקניה אותו בידי · ואל
תשחלנה בחילו · אל תשלחנה ידיך בנכסיו · כן תרגם יונתן · ומקרא קצר הוא וצריך
להוסיף עליו ידיך: יד ואל תעמוד על הפרק · מקום שהבורחים · יוצאים דרך
שם לימלט · ובלשון לעז קורים אותו טרב״ש: יו כאשר שתיתם · כמה דחדיתון על
מחת טורא דקודשי · הלעו · כתרגומו ויסתלעמון · לשון מהומה ושממון · ועירוף דעת
א״שטורדי״שון בלעז:

אבן עזרא יב ואל · לא היה ראוי שתראה ביום נכרו והוא יום אידו שהוא נכר בעיניו · שלא
הכיר יום כמוהו בימים: יג אל · בעבור שהיה לעולם אדום תחת יד יהודה ·
על כן היה קשה עליו שמחת אדום מרעתו · ואל תשלחנה · ידך קצרה וטעם ידיך ·
איוב ל״ט כ״ד וככה *יחפרו בעמק רגליו: יד ואל · הפרק · מקום שיתפרקו ממנו הדרכים
לאמר לבבלים איזה הדרך הלך הפליט · ואל תסגר שרידיו · למקור כאילו הסגיר עליו:
טו כי · הטעם כמחזיק יקרה לכל גם לך כמקרה הוא:
יו כי · מדבר לישראל כאשר שתיתם כוס · מן ישתו כל הגוים · ולעו · כמו
משלי כ׳ כ״ה *ילע קדש · וטעם בליעה לא שהוא חסר בי״ת · ויש אומר כאשר שתו הגוים ושמחו על
הר קדשי כן ישתו על הרעתו:

דוד קמחי יב ואל תרא ביום אחיך · לא היה לך לראות ביום צרת אחיך · ואחר כך פירש
כי׳ אחיך והוא ביום נכרו · פי׳ נכרו שנתנכר מארצו והיה כנכרי שהוציאוהו ממנה · ויש
שמואל א׳ כ״ג ז׳ מפרשים אותו כיום המסרו ביד אויביו · מן *נכר אותו אלהים בידי · שהדגישו מסר ·
ואל תגדל פיך · בשחוק או בדברים אחרים · וכן ת״י ודאסגיתא למללא רברבן:
יג אל תרא גם אתה · כמו האחרים שהיו נכרים ואתה אח · ואל תשלחנה
פי׳ ואל תשלחנה ידיך בנכסיו · וכן ת״י ודאושיטתא ידך בנכסוהי ביום תברית:
יד ואל תעמוד על הפרק · הוא ראש הדרך · מקום שמתפרקים הדרכים · אחת
הנה ואחת הנה · והאדומים היו עומדים על הפרק שלא יוכל לנוס אחד מישראל שלא
ימצאוהו ·

יתפצותו והיו צומרים עליהם הדרכים · פליטיו · כדילק כמו שרידיו :

טו כי קרוב · אעפ׳ שהיה רחוק מיום הנבואה · על כל הגוים · כי כיום נחלת ישראל יהיה · אותו היום קרי תוה כמו קרוב כיון שהאל אמ׳ שיהיה · ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב : יו כי כאשר שתיתם · שעיתם משתה ושמחה על הרבן הר קדשי · כן ישתו כוס התרעלה אתה וכל הגוים · ישתו כל הגוים סביב · שיהיה תמיד כלי הפסק עד שיכלו הדע׳ שכתם שהרעו לישראל · וכלי׳ הרי כמה דהריתן על מחת טורא דקודשי כן ישתן כל עממיא כס פורענותהון תדירא · ושתו ולעו · וכלעו · מן לעקדש · והיו מצלי׳ כ׳ כה בלא היו · ויהיו כלים עד שלא יכירו מקומם כאלו לא היו :

ובהר ציון תהיה פליטה יז ובטורא דציון תהי
והיה קדש וירשו בית משזבתא ויהון קדישין
יעקב את מורשיהם : ויחסנון דבית יעקב נכסי
עממיא דהוו מחסנין להון :

והיה בית יעקב אש יח ויהון דבית יעקב תקיפין
ובית יוסף להבה ובית כ׳ יעמו כאשתא ודבית יוסף חסינין
עשו לקש ודלקו בהם כ׳ כשלהוביתא ודבית עשו
ואכלום ולא יהיה שריד חלשין כקשא ויתלטון
לבית עשו כי יהוה דבר : בהון ויקטלונון ולא יהי
שיזבא לבית עשו ארי יי
גזיר כן :

שלמה ירחי יז את מורשיהם · נכסי עממיא דהוו מחסנין להון :
יח כי פי יי דבר · והיכן דבר · *וירד מיעקב והאביד שריד וגו׳ : במדבר כ״ד י״ט

אבן עזרא יז ובהר ציון · כל הגוים יהיו כלא היו ואין פליט להם · אבל בהר ציון תהיה פליטה · אמר יפת זה לעתיד · ורבי משה אמר על ימי חזקיהו · ורבי ישועה אמר על בית שני : יח והיה · ובית יוסף · הטעם כפול · והזכיר יוסף כנגד יעקב ויוסף :

דוד קמחי יז ובהר ציון תהיה פליטה · אף על פי שכלו רבים מישראל בגלות · פליטה גדולה תהיה לזה עד בהר ציון שנצלו ממנו · והיה קדש · ישראל יהיה קדש לה׳ · שיהיו קדושים ולא יהיה בהם עוד ערל וטמא · וירשו בית יעקב את מורשיהם · מה שירשו מתחלה יירשו · ועוד יירשו שכניהם ארץ אדום ומואב וארץ פלשתים :
יח והיה · כמו האש אוכלת קש כן יאכלום ויכלום · ומה שאמר בית יעקב · ובית יוסף · כפל הענין במלות · כי בית יעקב נקרא בית יוסף מיום שנחלקה המלכות · אבל לעתיד תשוב אחת · ורז״ל דרשו כי זרע יוסף לפי שאינו זרע של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף :

וירשו הנגב את הר יט ויחסנון יתבי דרומא ית

עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־
ל' פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה
אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן
ט' וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃

כְּרַכָּא דְעֵשָׂו וְיָתְבֵי שְׁפֵלְתָּא יַת אַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי וְיַחְסְנוּן יַת קִירְוֵי אֶפְרַיִם וְיַת קִירְוֵי שֹׁמְרוֹן וּרְבִית בִּנְיָמִן יַת יָתְבֵי אַרְעָא גִלְעָד׃

שלמה ירחי יט וירשו הנגב. ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא במעבר דרום. ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרים ואת הר שומרון. ובנימן את הגלעד. ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם ימצאו להם מחלה לגבולותיה של ארץ ישראל במזרחה׃

אבן עזרא יט וירשו. אנשי הנגב שם מקום. או נגב ארץ ישראל והיושבים בשפלה. כמו *בערבה בהר ובשפלה ובנגב. ובנימן ירש את הגלעד מעבר לירדן׃ דברים א' ז'

דוד קמחי יט וירשו. אחר עשו יירשו את הנגב. והוא ארץ המישור כי הר עשו יהיה שממה חרבן עולם. והשפלה את פלשתים. והשפלה יירשו מארץ פלשתים כי לא יצטרכו להרי להצנב בהם ולא לזרוע בהם אם לא ירצו כי השפלה והנגב יספיק להם. וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון. שמתחלה היו יושבים בהר אפרים ובהר שמרון ועתה לא יצטרכו להרים לא לשבת ולא לזרוע אלא לשדות שהם המישור. ובנימן את הגלעד. וכן בנימן שהיה גבולו בירדן יירש משם והלאה את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן. כי ירבה גבולו מכל מישור הגלעד שהוא סמוך לנחלתו. כי מנשה שהיה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו משם והלאה בארץ מואב ובני עמון. ות' וירשו הנגב. ויחסנון יתבי דרומא ית טורא דעשו. רוצה לומר כי יושבי דרום ארץ ישראל יירשו את הר עשו שהוא סמוך להם שהוא לדרום ארץ ישראל. ויושבי השפלה בארץ ישראל יירשו את פלשתים שהוא סמוך להם. ות' ויחסנון ית קירוי אפרים וית קירוי שמרון ודבית בנימן ית יתבי ארעא דגלעד׃

כ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי ב' וחס'. ל' וג'
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־ ג' בליש'
צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלִַם ב' וחס'
אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ ל'. ל' וחס'

וְגָלוּת עַמָּא הָדֵין דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִבְאַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי עַד צָרְפַת וְגָלוּת יְרוּשְׁלֶם דְבִסְפַמְיָא יַחְסְנוּן יַת קִירְוֵי אַרְעָא דָרוֹמָא׃

כא וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר ל' ובלב'
צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו
וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

וְיִסְקוּן מְשֵׁיזְבִין בְּטוּרָא דְצִיּוֹן לְמִדַן יַת כְּרַכָּא דְעֵשָׂו וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְיָ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃

וגלות

שלמה ירחי

כ וגלות החל הזה. תרגמו יונתן עמא הדין. החל. לשון חיל כמו *ויבא ישעיה ל"ו ב
ירושלימה בחיל כבד, דרבשקה, אלא שזה חסר יו"ד. ויש עוד לפר' החל הזה גלות הגולה
הזאת. לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת. גלות אשר הוא מבני ישר' שגלו מן השבטים
לארץ כנענים עד צרפת. וגלות ירושלם אשר בספרד. אותם מבני יהודה אשר גלו
לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל. ואומרים הפותרים צרפת
הוא המלכות שקורין פרנצא בלעז. ספרד תרגם יונתן אספמיא:

כא ועלו. שרי ישראל מושיעים בהר ציון. לשפוט את הר עשו. ליפרע ממנו מה
אשר עשו לישראל. לשפט יושטיציי"ר בלעז. והיתה לה' המלוכה. לימדך שאין מלכותו
שלימה עד שיפרע מעשו הרשע. הר עשו. ית כרכא רבא דעשו, היא רומי:

אבן עזרא

כ וגלות. אמר רבי משה הגלות שהחלו לגלות. ורבי מרינוס אמר כי החל כמו
*ויאבל חיל וחומה, והטעם כי יתפשט המדינה ויתרחב שכתוב גם הבורחים לא נמלטו איכה ב' ח
דרך מעפים שהיו בחיל. אשר כנענים. שמענו מפי גדולי' כי ארץ אלמנייא הם
הכנעניים שברחו מפני בני ישראל בבואם אל הארץ. גם בכה צרפת היא פרנסיא ות"י כן
עוזיאל ספרד אספמיא. וזו היא גלות טיטוס. וזאת הנבואה לעתיד לא כאשר אמר ר'
משה כי אלו נעזרו מהבית הראשון: כא ועלו מושיעי'. הם שופטי ישר' לשפוט השרידי'
בהר עשו. אז תהיה לשם המלוכ' כנגלה כדרך *והיה יי' למלך על כל הארץ שהוא לעתיד: זכריה י"ד ט'

דוד קמחי

כ וגלות החל. החיל חסר יו"ד והוא כמו החיל והם הוא כענין הנה כמחנה *אל המלך מלכים ב' י"ח י"ז
חזקיהו בחיל כבד. ופי' גלות החל הזה לבני ישראל, כלו' שהם בני ישראל שהם עתידים
בגלות. אשר כנענים, כלו' אשר גלו והם עם כנעני' עד צרפת. וגלות ירושלם אשר
בספרד ירשו את ערי הנגב. והם ערי יהודה כי חלק יהודה היה בדרום א"י. וכן אמר
עליהם בירמיה *ערי הנגב סגרו ואין פותח. ואמר ירשו על גלות ירושלם שהיו מבני ירמיה י"ג י"ט
יהודה, כלו' ישובו לארצם ולעריהם. או אמר ירשו על כלם מפני ירושלם שהיה בחלק
יהודה, וכל שבטי ישר' יהיה להם חלק בירושלם כמו שכתוב בנבואת יחזקאל. וגלות
החל הזה הוא גלו' טיטוס שהגלם בארצו' מלכות רומי והם ארצו' אלמנייא ואשקלונייא.
וצרפת היא שקורין פרנצ"א. וספרד שקורין ספני"א. ובני ירושלם הם שגלו בארץ ספרד
ואחרים גלו לשאר ארצות הסמוכים שהיו ברשות רומי, והתפשטו בארצות ומארצות אלו
גלו מקצתם אותם שהם היום בארצו' ישמעאל. ואומר' בקבלה כי בני ארץ אלמנייא היו
כנעניים. כי כשנסו כנעני' מפני יהושע כמו שכתבנו בספר יהושע הלכו להם לארץ
אלמנייא ואשקלונייא שקורין ארץ אשכנז. ועד היום קוראי' אותם כנעני'. ות"י הפסוק
כן וגלות עמא הדין דבני ישראל יחסנון וגו': כא ועלו מושיעים, המלך המשיח
וחביריו שבעה רועי' ושמונה נסיכי אדם. לשפוט את הר עשו, לקחת משפט ישר' מהם
על כל אשר הרעו להם. ות"י ויסקון משיזבין מטורא דציון למידן ית כרכא רבא דעשו
והוא כרך של רומי. והיתה לה' המלוכה. ולא תהיה המלוכה לה' לבדו. כי כל העמים
יודו במלכותו כמו שאמר בנבואת זכריה *והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה זכריה י"ד ט'
ה' אחד ושמו אחד. ות"י ותתגלי מלכותא דיי בקריב על כל יתבי ארעא וגו':

כא

יונה

א וַיְהִי֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה אֶל־יוֹנָ֥ה בֶן־אֲמִתַּ֖י לֵאמֹֽר׃

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי לְמֵימַר׃

ב ק֠וּם לֵ֧ךְ אֶל־נִֽינְוֵ֛ה הָעִ֥יר הַגְּדוֹלָ֖ה וּקְרָ֣א עָלֶ֑יהָ כִּֽי־עָלְתָ֥ה רָעָתָ֖ם לְפָנָֽי׃ ט' ק' ל'

קוּם אֱזֵיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ אֲרֵי סְלִיקַת בִּישַׁתְהוֹן קֳדָמָי׃

שלמה ירחי ב וקרא עליה. את קריאתי:

אבן עזרא זה הנביא התנבא על ירבעם בן יואש וכן כתוב *הוא אשר דבר יי' ביד עבדו מלכי' ב' יד כה
יונה בן אמתי אשר מגת החפר. יש לתמוה איך יעלה על לב חכם שידע השם ומעשיו
שיחשוב לברוח מפניו, והנה כל הארץ מלא כבודו. ואיך יתנבא מורה פי השם, והוא
כתוב כי הוא הנביא. והגאון אמר כי הלך אל נינוה וקרא עליה, ולא הזכיר זה הכתוב.
כמו *קראן לו ויאכל לחם. ואני אומר כי אין זה כמוהו, כי אין טעם להזכיר אם אכל שמות ב' כ'
אם לא אכל אם לא קראהו לו, רק טעמו ודבר עמו. ועוד אם יונה מלא דבר השם למה
היה בורח והוא אמר *על כן קדמתי לברוח תרשישה. ועתה הנה ראינו שלא היה משה בקש' סימ' ד' ב
רוצה ללכת בשליחות השם להוכיח עמו, ואף כי יונה שילך להשיב אל נינוה. וככה אמרו
חכמינו שתבע כבוד הבן. ועתה ארמוז לך סוד, יש נשמה חרוצים בתולדתו כלי למוד,
ויש שהוא צריך לימוד, וכאשר יקבל כחה יוכל שלא לקבל, ונקל הוא האחרון מן הראשון.
וכל הנביאים לבד ממשה אחר עבור כבוד השם על פניו נבואתם כולם במראות הם נס
בחלום על כן אמריך על אברהם אבינו זה כי נבואה על נסיון האלהים *ולקח המאכלת בראשית כב י'
והוא נוטה לשמוע מהיה. וכאשר חיפשתי בכל המקרא לא מצאתי מלת בריחה רק
דביקה על מלת פני כמו *ומפניך אברח *ויברח יפתח מפני אחיו. והנה לא מצאתי תהלים קלט ז' שופטים יא ג'
בנבואת יונה שברח מפני ה', רק מלפני השם. וכתוב *חי יי' צבאות אשר עמדתי לפניו. מלכים ב' ג' יד
והנה

והיה כל זמן שהיה מקבל היה מלפני לפני השם. וככה* ויצא קין מלפני יי׳. ועל כן אחריו בראשית ד׳ י״ו
*ומפניך אסתר, כי פני האדמה לפני יי׳. ועוד כתוב *לבוא בנקרות הצרים ובסעיפי בראשית ד׳ י״ד
הסלעים מפני פחד יי׳. וכתוב לבוא עמהם תרשישה מלפני יי׳. והמשכילים יבינו: ישעיה ב׳ כ״א

ב קום, נינוה, בית מלכות אשור, והיא היום חריבה. וחכמי ישראל בארץ יון אומרים כי היא הנקראת מוציל, ואנכי לא ידעתי. ועתה לא גלה שיאמר עוד ארבעים יום, רק, כי עלתה רעתם לפני. והמפרש כי אחר שיקרא נביא השקר כהנחם השם מהרעה, לא דבר נכונה, כי זאת הטעם לא אמר לו רק בפעם השנית, כי שם כתוב *את בספ׳ סימן ג׳ ב׳
הקריאה אשר, אני דובר אליך, והוא עוד ארבעים יום. ועוד איך ימנע הנביא פי השם בעבור שפחדו שיקראוהו אנשי נינוה נביא השקר ומה יזיקהו זה כי לא ידור עמהם. ועוד כי אנשי נינוה לא היו טפשים. כי למה שלח השם נביאו אליהם, רק שישובו אל השם ואם לא ישובו יתקיים הגזירה עליהם ולולי שידעו זה באמת שאם ישובו אל השם ינחם על הרעה, והנה איך יקראוהו נביא השקר. והנכון מה שאמרו קדמונינו ז״ל. כי ירא לא
שימלטו בעבור ישראל. והנה מצאנו כתוב *היתה עיר גדולה לאלהים, שהיו יראים בספ׳ סימן ג׳ ג׳
השם מקדם. והמפרש כי היתה עיר גדולה ויקרה בעיני השם לאמיתה אין זה דרך הלשון, כי כתוב *תגדל נפשי בעיני השם, ולא לשם. והנה כתוב לאלהים, וכתוב *כל שמואל א׳ כ״ו כ״ד
הגוים כאין נגדו, ולא יחשוב אשה רבים. ויראו לאלהים, כי היו יראים השם קדמים ישעיה מ׳ י״ז
הקדמונים, רק עתה בימי יונה החלו לעשות רע. ולולי זה שהיו בתחילה אנשי השם לא היה שולח נביאו אליהם. והנה ראינו ששבו תשובה גמורה אין כמוה. ולא תמצא כתוב שעברו מזבחות בעלים, או גדעו פסילים. והנה מזה נלמוד שלא היו עובדי פסילים:

דוד קמחי

א ויהי דבר יי׳ אל יונה בן אמיתי לאמר. זה הנביא לא ראינו נבואה כתובה לו אלא זו שניבא על נינוה. אבל מצאנו לו נבואה אבל לא נכתבה שכתוב בספר מלכים
*הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר יי׳ אלהי ישראל אשר דבר מלכי׳ ב׳ י״ד כ״ה
ביד עבדו יונה בן אמיתי הנביא אשר מגת החפר. ויש בדבר הזה מחלוקת בדברי רז״ל. אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב ר״ל חשש לכבוד ישר׳ לפיכך ברח לחוצה לארץ שאינה מקום נבואה, כדי שלא ישלחהו האל ית׳ לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה
ויהיה בזה עונש לישר׳. ולא חשש לכבוד האל ית׳. ווזומה שנאמר כו׳* ויהי דבר ה׳ אל בספ׳ סימ׳ ג׳ א׳
יונה שנית. שנית דבר עמו ולא שלישית. והקשו ולא והא כתיב *אשר דבר ביד עבדו מלכי׳ ב׳ י״ד כ״ה
יונה בן אמיתי הנביא. ותרצו על עסקי נינוה לא דבר עמו אלא פעם שנית ולא שלישית:
ומהם אומרים לא דבר עמו אלא כדבר נינוה ולא כדבר אחר אלא פעם שנית ולא שלישי׳: נא לא בנינוה
ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי, ר״ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה, כך בימי ירבעם בן יואש נתהפך להם מרעה לטובה. ונביא זה היה משבט
זבולון מן הנראה. כי גת החפר היא עם עתה, ובחלק זבולון היה כמו שכתוב *גתה יהושע י״ט י״ג
החפר עתה הקצין. ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה שהיתה מאומות העולם ואין בו זכר לישראל, ואין בכל הנביאים זולתה כמוה. ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישראל שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה ובפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם, וישראל מוכיחים אותם הנביאי׳ השכם והערב ואינם שבים מרשעם. ועוד להודיע הפלא הגדול שעשה האל ית׳ עם הנביא שהיה במעי הדג שלשת ימים ושלשה לילות וחי. ועוד שהקיאו הדג. ועוד ללמד שהאל ית׳ חומל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהיו. ומוחל

להם וכל שכן באדם רבים : ב קום לך אל נינוה , וקרא עליה כי
בפ' סימ' ג' ד' עלתה רעתם לפני , לא כתב מה יקרא עליה , אלא ממה שקרא עליה בספר *ונינוה
נהפכת , למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה . כי עלתה רעתם לפני , למד
כי האל ית' משגיח אף באומות העולם כשתגדל רעתם בחמס . וכן בדור המבול ובאנשי
בראשית ו' י"ג סדום כי * מלאה הארץ חמס . והחמס משחית הישוב והאל יתברך רוצה בישוב
העולם . אבל כשאר עבירות אינם חשובים לפניו שישגיח עליהם , אלא בישראל
עמוס ג' ב' לבדם כמו שאמר * רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה , כמו שפי' בנבואת עמוס :

ג וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֳנִיָּה בָּאָה תַרְשִׁישׁ וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה :

וְקָם יוֹנָה לְמֵעֲרַק לְיַמָּא מִן קֳדָם דְּאִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַייָ וּנְחַת לְיָפוֹ וְאַשְׁכַּח אִלְפָּא דַּאֲזָלָא לְיַמָּא וִיהַב אַגְרַהּ וּנְחַת בַּהּ לְמֵיזַל עִמְּהוֹן בְּיַמָּא מִן קֳדָם דְּאִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַייָ :

ר' ח'
יא מלרע וכל יחזקאל ומלכי רבו' כמל'

שלמה ירחי ג לברוח תרשישה , ים ששמו תרשיש . והוא בחוצה לארץ . אמר אברח לי הים שאין שכינה שורה בחוצה לארץ . אמר לו הקב"ה חייך יש לי שלוחים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם . משל לעבד כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברות . אמ' לו רבו , יש לי עבדים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם . ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה . אמר , הגוים קרובי תשובה הם , אם אומר להם ויעשו תשובה נמצאתי מחייב את ישראל שאין שומעים לדברי הנביאים . ויתן שכרה , הקדים ליתן שכרה . ואין דרך יורדי הים ליתן שכר הספינה עד שעת היציאה , והוא הקדים ולא עוד אלא שנתן שכר כולה :

אבן עזרא ג ויקם , וירד יפו , אמר הגאון כי תרשיש תרסוס , ורבי מבשר אומר שהיא עיר תונ"ס באפריקי . ויתן שכרה , לא כל שכרה רק מה שהוא חייב ליתן בחלקו :

דוד קמחי ג ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני יי' ואיך יהיה יכול לברוח ודוד אמר * אנה מפניך אברח . (תהלים קלט ז') אלא אין מלפני כמו מפני . כי הנביא היה מלא חכמה ודעת ואיך היה חושב לברוח מפני ה' . אלא מלפני יי' היה חושב , כי פירוש מלפני , מדבר שהוא לפני יי' , והוא רוח הנבואה , כי חשב שאם יצא מארץ ישראל לחוצה לארץ לא תשרה עליו רוח נבואה . והיה ממאן ללכת בזה השליחות . כי אמר יען הגוים קרובים לתשובה הם ואם אלך אליהם בשליחות האל ית' ישובו מדרכיהם הרעים , ויחייבו ישראל בזה שאינ' והנביאים אחרים הולכים אליהם תמיד בשליחות האל יתברך ואינם שבים מדרכם הרעה , לפיכך היה ממאן ללכת בשליחותו . וכן פי' רז"ל כי בעבור זה היה נמנע כי אמר אין השכינה שורה בחוצה לארץ . ובעבור שהגוים קרובי תשובה , שלא לחייב את ישראל ברח . אמר לו הקב"ה יש לי כיוצא בך , ויי' הטיל רוח גדולה אל הים . אמר ר'

ברכיה

כרכי׳ אדם מבקש לברוח וכורח אבל שהוא יכול לעמוד, יש לך אד׳ שבורח אבל בורח,
הים ברח מפני שנ׳* הים ראה וינס, ואתה ברחת אל הים. ויא׳ מלפני יי׳, מן קדם דאתנבי — תלים קי״ד ג׳
בשמת דיי׳. וירד יפו, מעירו שהיא גת החפר, או מירושלם ירד אל יפו שהיא על
שפת הים, והוא חוף אניות. והנכנס בים יקרא יורד כמו שנא׳* יורדי הים באניות, — תלים קז כג
כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה. ואחז״ל פי׳ כי יקרא יורד כנגד האניה
שהיא עמוקה ויורד בה, כמו שאמר וימצא אניה וירד בה. וכן אמר ויונה ירד אל
ירכתי הספינה, וכן* יורדי הים באניות. וימצא אניה באה תרשיש, באה טעמו — תלים קז כג
מלרע, ר״ל שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשיש. ויתן שכרה, שכר הראוי לו לתת לא
אמר לתת, או נתנו מתחלה. ובדרש נתן שכר כל הספינה בעבור שתמהר ללכת ולא
לא שהית — המתין לסוחרי׳ ולסחורות בעבור שהיה רוצה לברוח מהר. וסמכו מזה שאין הנבואה
שורה אלא על אדם עשיר:

ו׳ כמע׳ רביע — ד וַיהֹוָה הֵטִיל רוּחַ־
גְּדוֹלָה אֶל־הַיָּם וַיְהִי סַעַר־
ל׳. ל׳. ל׳ — גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֳנִיָּה חִשְּׁבָה לְהִשָּׁבֵר׃

ד וַיְיָ אֲרִים רוּחַ רַב עַל יַמָּא וַהֲוָה נַחְשׁוֹל רַב בְּיַמָּא וְאִילְפָא בְּעֲיָא לְאִתְּבָרָא׃

ה וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים וַיִּזְעֲקוּ
ל׳ חס׳ — אִישׁ אֶל־אֱלֹהָיו וַיָּטִלוּ
אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בָּאֳנִיָּה
אֶל־הַיָּם לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם
וְיוֹנָה יָרַד אֶל־יַרְכְּתֵי
ל׳. ל׳ — הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם׃

ה וּדְחִילוּ סַפָּנַיָא וּבְעוֹ גְּבַר מִן דַּחַלְתֵּיהּ וַחֲזוֹ אֲרֵי לֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ וּרְמוֹ יַת מָנַיָא דִּבְאִילְפָא לְיַמָּא לַאֲקָלָא מִנְהוֹן וְיוֹנָה נְחֵית לְאַרְעִית שִׁידָא דְּאִילְפָא וּשְׁכִיב וּדְמוֹךְ׃

ה׳ — ו וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֹבֵל
וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ נִרְדָּם
קוּם קְרָא אֶל־אֱלֹהֶיךָ
ל׳ — אוּלַי יִתְעַשֵּׁת הָאֱלֹהִים
לָנוּ וְלֹא נֹאבֵד׃

ו וּקְרֵב לְוָתֵיהּ רַב סַפָּנַיָא וַאֲמַר לֵיהּ מָא אַתְּ דָּמוֹךְ קוּם צַלִּי קֳדָם אֱלָהָךְ מָאִם יִתְרַחֵים מִן קֳדָם יְיָ עֲלָנָא וְלָא נוֹבִיד׃

שלמה ירחי ד חשבה להשבר, עדמית כאילו היא נשברת: ה המלחים, בני אדם
באי״ר

המנהיגים את הספינה · איש אל אלהיו · מן שבעים אומות היו שם :

ו רב החובל · שר המלחים · שאף הם נקראים חובלי הים · ובלע״ז טוניירניל ·
מה לך נרדם · מה לך להיות נרדם · אין עתה עת רדם · יתעשת · לשון מחשבה וכן
תלים קמ״ו ד׳ *עשתונותיו *ומלכא עשית דדניאל:
דניאל ו׳ ב׳
אבן עזרא ר וי״ו חטיל · השליך דרך משל · והטעם שהשליכו מחשבה על כן לא יכלו להשיב
אל היבשה כי לא היה זה רק במקום התחברות הים עם הנהר והוא סמוך אל היבשה · כי
בסע׳ סימ׳ כ״ו לעולם הוא קשה על הספינות · והעד שככה היה שאמר *ותשליכני מצולה בלב ימים נהר
יחזקאל י״ד י״ג יסובבני · והאניה חשבה · כמו *ארץ כי תחטא לי : ה ויראו המלחים ·
שם כו כט יודעי הספינה כמו *מלחייך וחובלייך · ויעת אמר כי מלא היו מוליכים · אל ירכתי
שופטים י״ב ז׳ הספינה · אל אחת ירכתי הספינה כמו *ויקבר בערי גלעד · וישכב וירדם · מעצר הים
ומזועתו אולי לא נכנס קודם זה בספינה : ו ויקרב · רב החובל · הגדול שהיו
משלי י״ב ה׳ חובלים הוא מרמי החבלים חבלי הספינה · ורבי משה אמר מגזרת *תחבולות · יתעשת ·
תלים קמ״ו ד׳ כמו *אבדו עשתונותיו · וכמוהו *עשתי עשר · בעבור שזה המספר הוא כמו שני חשבונו
במדבר ז׳ ע״ב כלל ופרט וכמוהו *אלהים יחשוב לי :
תלים מ׳ י״ח
רוד קמחי ד וי״ו הטיל · חשבה להשבר · על דרך הרחבת הלשון · ר״ל אנשי האניה חשבו
שתשבר האניה : ה ויראו המלחים · הם אנשי המשוטים · אל ירכתי
שופטים י״ב ז׳ הספינה · אל אחת מן הירכתים · וכן *ויקבר בערי גלעד *ועל עיר בן אתונות :
זכריה ט׳ ט׳ ו ויקרב אליו רב החובל · הגדול שבקטנים · כי הקטנים נקראים חובלים לפי
שמושכין ומתירין חבלי הספן כפי הצורך · והחובל הוא שם כלל לחובלים · וכן
שמואל א׳ ט״ו ט׳ תרג׳ יונתן רב ספניא · או הוא שם בשקל *ואת היותר הקרמים · וגם כן יהיה שם
נא ספינא כלל לחובלים · והוא הגדול המנהיג הספינה על פיו ישבו ויקומו הקטנים את החבלים ·
תלים קמ״ו ד׳ יתעשת · יתרצה וכן *אבדו עשתונותיו · מחשבות רשע : וכן בארמית *ומלכא עשית
דניאל ו׳ ב׳ להקמותה · ר״ל מחשב · ויש מפרשים :

ז׳ רפ׳ בטע׳ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ ז וַאֲמַרוּ גְבַר לְחַבְרֵיהּ אִיתוֹ
לְכוּ וְנַפִּילָה גוֹרָלוֹת וְנִרְמֵי עַדְבִין וְנֵידַע בְּדִיל
מָה בִּישְׁתָא הָדָא לָנָא וּרְמוֹ
ל׳ וְנֵדְעָה בְּשֶׁלְּמִי הָרָעָה עַדְבִין וּנְפַל עַדְבָא עַל יוֹנָה:
לחס׳ ל׳ הַזֹּאת לָנוּ וַיַּפִּלוּ גּוֹרָלוֹת וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל־יוֹנָה:
וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הַגִּידָה־ ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ חַוִּי כְעַן לָנָא
בְּדִיל מָה בִּישְׁתָא הָדָא לָנָא
ח׳ נָּא לָנוּ בַּאֲשֶׁר לְמִי־הָרָעָה מָה עֲיבִידְתָּךְ וּמְנָן אַתְּ אָתֵי
הַזֹּאת לָנוּ מַה־מְּלַאכְתְּךָ אֵי דָא הִיא מְדִינְתָּךְ
ח׳ וּמֵאַיִן תָּבוֹא מָה אַרְצֶךָ

וְאֵי־מִזֶּה עַם אָתָּה׃ | וְאֵי מִדֵין עַמָּא אַתְּ׃

ט וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עִבְרִי אָנֹכִי וְאֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרֵא אֲשֶׁר־עָשָׂה אֶת־הַיָּם וְאֶת־הַיַּבָּשָׁה׃ | וַאֲמַר לְהוֹן יְהוּדָאָה אֲנָא וּמִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָא אֲנָא דָחִיל דַעֲבַד יַת יַמָּא וְיַת יַבֶּשְׁתָּא׃

ו׳ פסו׳ ואת את ואת

שלמה ירחי ז לכו ונפילה גורלות, רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם מתשברת, אמרו בשביל אחד ממנו הוא, כן מפורש בפר׳ דרבי אליעזר. בשלמי, במעשיו של מי ממנו: ח הגידה נא לנו באשר למי, למי חטאת אשר בשביל כן הרעה הזאת לנו. ומאין תבא, שמא על אנשי אותו מקום נגזרה גזירה. ואי מזה עם אתה, שמא עמך חטאו:

אבן עזרא ז ויאמרו, יש כי היו שם ספינות אחרות ויוכלו לנצל ואלה לברוח בנהר, על כן אמרו לכו ונפילה גורלות. בשלמי, בעבור מי, וכמוהו על השל:

ח ויאמרו, המפר׳ שבקשו לדעת מאי זה עם הוא ומאי זה ארץ שמא נגזר עליהם מהשמים מות, לא דבר נכונה, כי אם נגזר הגשם על עם, אם לא היה בעיר אחד מהם שנגזר עליו רק בתוך אחד עם אחרים, למה יפחדו האחרים כאילו יתערבו על שנגזר עליו לבדו למות, ומנהג רוב האדם לחיות ממולדתו ומלאכת האדם תורה על דברו ולמה נכנס ללכת למקום אחר. ויש אומרים שרוב אנשיך טובים. וככה היום ידוע:

ט ויאמר, השיב להם על האחרון שהוא מבני עבר הנקראים שם על אמונ׳ עבר הראשון שהוא* אבי כל בני עבר, ואין לו יראה רק מהשם שברא מלמעלה. והזכיר השמים והארץ והים, והטעם כי ארעכי הוא עושה ועל הכל ימשול: בראשית׳ כא

רוד קמחי ז ויאמרו, לכו ונפילה גורלות, יש לתמוה בזה הענין, ואיך חשבו כי בעבור אנשי האניה הזאת היה סער גדול בים, וכי לא היו אניות אחרות בים. וכי כל האניות שיש לאן סער בים מפילים אנשיהן גורלות בשלמי הרעה. ומצאתי בפרק רבי אליעזר כי עליהם סער גדול בים, ומימין ומשמאל כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים, והאניה שירד בה יונה בצרה גדולה עד שחשבה להשבר, אמרו בשלמי הרעה הזאת לנו, כאשר למי הרעה הזאת לנו, נראה באשר למי הרעה הזאת לנו, בעבור מי הוא: ח ויאמרו אליו הגידה נא לנו באשר למי הרעה, שאתה הוא מי שבעבורו באה אלינו הצרה הזאת. הגידה מה מלאכתך, על איזה עון נתפשת, מה היא מלאכתך, אולי היא מלאכת רמאות וחמס ובעבור זה אתה חייב. ומאין תבא, אולי ברחת מפני רעה שעשית שם. ומה ארצך, אולי בני ארצך הם בני רשעים. ואי מזה עם אתה לא השמוש כמו הפוך כאלו אמר, ומאיזה עם אתה. או יתפרש כלי השמוש זה העם שאתה ממנו איזה הוא, אם הוא עם שיש מהשם יתב׳ מרוע מעשיהם:

ט ויאמר, בשני דברים השיב להם תשובה על שאלתם, כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו וארצו. וכיון שאמר את יי אלהי השמים אני ירא השיב להם על שאלתם

מה מלאכתך · כי אין מלאכתנו מלאכת מרמה אבל אתה ירא את ה׳ ולא עושה כל עול · ומה שאמר אשר עשה את הים ואת היבשה · בעבור שהיה להם סער בים אמר כי האל ית׳ עשה הים · והוא הטיל רוח סערה בו והוא ישקיטו כשירצה ויוציאנו אל היבשה · ואמר על השמים אלהי כי הוא מנהיגם ומושלם · ולא אמר על הארץ אשר עשה · שפירושו תקון · כי לא נבראת מתחלה מתוקנת לצורך הבריאות עד הקוות המים :

י וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ כִּי־יָדְעוּ הָאֲנָשִׁים כִּי־מִלִּפְנֵי יְהוָה הוּא בֹרֵחַ כִּי הִגִּיד לָהֶם : ח׳

וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא דַּחֲלָא רַבָּא וַאֲמַרוּ לֵיהּ מָה דָּא עֲבַדְתָּא אֲרֵי יְדַעוּ גוּבְרַיָּא אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ הוּא עָרִיק אֲרֵי חַוִּי לְהוֹן :

יא וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־נַּעֲשֶׂה לָּךְ וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעָלֵינוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר : ב׳ וכינין

וַאֲמַרוּ לֵיהּ מָה נַעְבֵּיד לָךְ וְיָנוּחַ יַמָּא מִינַּנָא אֲרֵי יַמָּא אָזֵיל וְנַחְשׁוֹלֵיהּ תַּקִּיף :

יב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שָׂאוּנִי וַהֲטִילֻנִי אֶל־הַיָּם וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעֲלֵיכֶם כִּי יוֹדֵעַ אָנִי כִּי בְשֶׁלִּי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם : ב׳ · ל׳ ולב׳ · ב׳

וַאֲמַר לְהוֹן טְלוֹנִי וּרְמוֹנִי לְיַמָּא וְיָנוּחַ יַמָּא מֵעֲלֵיכוֹן אֲרֵי יָדַע אֲנָא אֲרֵי בְּדִילִי נַחְשׁוֹלָא רַבָּא הָדֵין עֲלֵיכוֹן :

שלמה ירחי · מה זאת עשית · למה עשית כן לברוח מפני מושל כל :

אבן עזרא · וייראו · כבר שאמר אני ירא · ויאמרו לו מה זאת · והטעם איך עשית זה לברוח מלפני השם כי הוא גילה סודו להם : יא ויאמרו · מה נעשה · והטעם תן לנו עצה מה נעשה · וישתוק הים · כמו וישמחו כי ישתוקו : (תלים קז ל) יב ויאמר · מתאוה ומבקש למות ולא תשוב נינוה לשם · ולא היה אומר להם ככה לולי שמע מפיהם כי ישליכוהו :

דוד קמחי · וייראו · כי הגיד להם · כשאמר להם ואת ה׳ אלהי השמים אני ירא · אמרו לו אם כן איך היה זה הסער בעבורך · אמר להם אני נביא · והאל ית׳ היה שולח אותי לנינוה · והיה קשה בעיני לכתי אליהם וברחתי לי מפני זה · ויצאתי מארץ ישראל שהיא מקום הנבואה : יא ויאמרו · כי הים הולך וסוער · כי אין לנו תוחלת שישתוק הים כי הנה הולך וסוער יותר · וישתוק הים · מקום שאין גליו · וכן אמר וישמחו

*וישמחו כי ישתקו: יב ויאמרו. בשלי, בעבורי, כלומר בחטאת אשר לי: תהלים קז ל

יג וַיַּחְתְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל־הַיַּבָּשָׁה וְלֹא יָכֹלוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם׃ נ׳ ו׳ מ׳

יג וְשַׁיְטִין גֻּבְרַיָּא לַאֲתָבָא לְיַבֶּשְׁתָּא וְלָא יְכִילוּ אֲרֵי יַמָּא אָזֵיל וְנַחְשׁוֹלֵיהּ תַּקִּיף עֲלֵיהוֹן׃

יד וַיִּקְרְאוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמְרוּ אָנָּה יְהוָה אַל־נָא נֹאבְדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאַל־תִּתֵּן עָלֵינוּ דָּם נָקִיא כִּי־אַתָּה יְהוָה כַּאֲשֶׁר חָפַצְתָּ עָשִׂיתָ׃ ו׳ כתי׳ הא / כ׳ יתיר א׳ / ו׳ דמטעים דסבי׳ אשר

יד וְצַלִּיאוּ קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ קַבֵּיל בָּעוּתַנָא יְיָ לָא כְעַן נֵיבַד בְּחוֹבַת נְפַשׁ דְּגַבְרָא הָדֵין וְלָא תִתֵּן עֲלַנָא חוֹבַת דַּם זַכַּי אֲרֵי אַתְּ יְיָ כְּמָא דְרַעֲוָא קֳדָמָךְ עֲבַדְתָּא׃

שלמה ירחי
יג ויחתרו האנשים. נתעו ועסקו בחותר כמחתרת:
יד בנפש האיש הזה. בעון שנשלח יד בנפשו:

אבן עזרא
יג ויחתרו. פירושו וכבר פירשתיו. ומלת ויחתרו בעבור שבעלי המשוטות דומים לחותרים: יד ויקראו. האמינו כולם בשם הנכבד ושבו לקרוא אליו. בנפש. בעבור, כמו *ויעבד יעקב ברחל. כאשר חפצת. שהתנבא להם כי בעבורו קם סוער: בראשית כט ל

דוד קמחי
יג ויחתרו. החזיקו במשוטות להוציא הספינה אל היבשה, כי תופש המשוט ומוליכו בים הוא כחותר בים, ויו"ת ושייטין. ומה שאמר להשיב, לפי שמהיבשה נסעה הספינה ובאתה אל היבשה הנה היא שבה אליה: יד ויקראו, מבואר הוא. אנה, כתבתי. נקיא, באלף כדרך בעלי האלף נכית נשית:

טו וַיִּשְׂאוּ אֶת־יוֹנָה וַיְטִלֻהוּ אֶל־הַיָּם וַיַּעֲמֹד הַיָּם מִזַּעְפּוֹ׃ ל׳ וחס׳

טו וּנְסִיבוּ יַת יוֹנָה וּרְמוֹהִי לְיַמָּא וְנַח יַמָּא מִנַּחְשׁוֹלֵיהּ׃

טז וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה אֶת־יְהוָה וַיִּזְבְּחוּ־זֶבַח לַיהוָה וַיִּדְּרוּ נְדָרִים׃

טז וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא דְּחִילָא רַבָּא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְדַבָּחָא דְּבַח קֳדָם יְיָ וְנַדַרוּ נִדְרִין׃

שלמה ירחי — י״ו וידרו נדרים, שיתנייה׃

כראשית מ׳ ו׳ — אבן עזרא — ט״ו וישאו, מזעפו, דרך משל כמו וזעפים׃
י״ו וייראו, ויזבחו, אחרי צאתם׃

דוד קמחי — ט״ו וישאו, מבואר הוא׃ י״ו וייראו, ויזבחו זבח, אמר זבחו זבחם
בספינה אלא עירוצו כתרגומו ואמרו לדבחא דבח קדם יי׳. וידרו נדרים, אמר
נדרים ואולי זבח כמו לתת צדקה לעניים׃

ב א׳ וַיְמַן יְהוָה דָּג גָּדוֹל לִבְלֹעַ אֶת־יוֹנָה וַיְהִי יוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת׃ (ל׳ וחס׳)

וְזַמִין יְיָ נוּנָא רַבָּא לְמִיבְלַע יָת יוֹנָה וַהֲוָה יוֹנָה בִּמְעַיָא דְנוּנָא תְּלָתָא יוֹמִין וּתְלָתָא לֵילָוָן׃

שלמה ירחי — א׳ דג גדול, זכר היה והיה עומד ברווח ולא נתן לב להתפלל, רמז הקב״ה לדג
והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברים, והיה שם בדוחק ונתפלל שם
שנאמר ממעי הדגה׃

אבן עזרא — א׳ וימן, כמו זמן. ויהי יונה, אין כח באדם לחיות במעי הדגה כפי שעה,
ואף כי זה המספר רק במעשה נס׃

דניאל א׳ י׳ — דוד קמחי — א׳ וימן יי, ענין זמון כמו אשר מנה את מאכלכם. והאל ית׳ הזמינו לפי שעה
שבשעה שהוטל יונה בים הזמין הדג שבלעו ולא טבע בים. וזה היה אחד מן הנסים.
ובפרקי ר׳ אליעזר ר׳ טרפון אומר מיוחד היה הדג מששת ימי בראשית לבלוע את יונה׃

ב׳ וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו מִמְּעֵי הַדָּגָה׃

וְצַלִּי יוֹנָה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ מִמְעַיָא דְנוּנָא׃

ג׳ וַיֹּאמֶר קָרָאתִי מִצָּרָה לִי אֶל־יְהוָה וַיַּעֲנֵנִי מִבֶּטֶן שְׁאוֹל שִׁוַּעְתִּי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי׃ (ל׳ בטע׳ מלע׳)

וַאֲמַר צַלֵּיתִי מֵעָקְתִי לִי קֳדָם יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתִי מֵאַרְעִית תְּהוֹמָא בָּעֵיתִי עֲבַדְתָּא בָּעוּתִי׃

ד׳ וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה בִּלְבַב יַמִּים וְנָהָר יְסֹבְבֵנִי כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ׃ (ב׳ חד חס׳; ד׳ ט׳ חס)

וּרְמֵיתַנִי כְּעוּמְקַיָא בְּלִבָּא דְיַמָּא וּנְהַר סְחוֹר סְחוֹר לִי כָּל נַחְשׁוֹלוֹהִי דְיַמָּא וְגַלּוֹהִי עֲלַי עֲדוֹ׃

ה׳ וַאֲנִי אָמַרְתִּי נִגְרַשְׁתִּי (ל׳ סימן נגרשתי קיע׳ נגזרתי)

וַאֲנָא אֲמָרִית אִתְרְכֵית

מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אַךְ אוֹסִיף
לְהַבִּיט אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃

מִן קֳדָם מֵימְרָךְ בְּרַם אוֹסִיף לְאִסְתַּכָּלָא בְּהֵיכָלָא דְקוּדְשָׁךְ׃

ו אֲפָפוּנִי מַיִם עַד־נֶפֶשׁ
תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי סוּף חָבוּשׁ
לְרֹאשִׁי׃ ל

אַקְפוּנִי מַיָא עַד מוֹתָא תְּהוֹמָא סְחוֹר סְחוֹר לִי יַמָּא דְסוּף תְּלֵי עִיל מֵרֵישִׁי׃

ז לְקִצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי ל
הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ בַעֲדִי לְעוֹלָם ל כת' כן
וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה
אֱלֹהָי׃

לְעִיקְרֵי טוּרַיָא נַחֲתִית אַרְעָא נַגְּרַת בְּתוּקְפָהָא עִיל מִינִי עָלְמִין וְאַתְּ קָרִיב קֳדָמָךְ לְאַסָּקָא מֵחַבָּלָא חַיַּי יְיָ אֱלָהִי׃

ח בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי ב
אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי וַתָּבוֹא יח מל' בנבי' וכל כתובים דכו' כמל'
אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל
קָדְשֶׁךָ׃

בְּאִשְׁתַּלְהָיוּת עֲלַי נַפְשִׁי פּוּלְחָנָא דַיְיָ אִדְכְּרִית וְעָלַת לִקְדָמָךְ צְלוֹתִי לְהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ׃

ט מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא ב
חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ׃

לָא כְעַמְמַיָא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא מַאֲתַר דְאִיתוֹטַב לְהוֹן לֵית אִינוּן יָדְעִין׃

י וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה
אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר נָדַרְתִּי
אֲשַׁלֵּמָה יְשׁוּעָתָה לַיהוָה׃ ל. ב

וַאֲנָא בְּתוּשְׁבַּחַת אוֹרָאָה קוּרְבָּנִי אַקְרִיב קֳדָמָךְ דִנְדָרִית אֲשַׁלֵּם פּוּרְקַן נַפְשִׁי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃

יא וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג וַיָּקֵא
אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה׃

וַאֲמַר יְיָ לְנוּנָא וּפְלַט יָת יוֹנָה לְיַבֶּשְׁתָּא׃

שלשת ירחי ג מבטן שאול שועתי. מבטן קרב אקוא כאחול לי׃

יד בלבבך ונליך, כל נחשולוהי רימא, על שם שהנחשול מגבר וחוזק את
הים: ה ואני אמרתי, כשהשליכוני אל הים, אני מת ונגרשתי מנגד עיניך·
אך ראיתי שקיימתני כל אלו הימים, ידעתי כי אוסיף להביט אל היכל קדשך:
ו סוף חבוש לראשי, ימא דסוף תלי לעיל מן רישי, שהראהו הקב״ה ים סוף,
ודרך עברו ישראל בתוכו, שהיו שני עשר דרכים בבנין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה
שבים: ז לקצבי הרים ירדתי, לסוף מרות ההרים התקבועים על התהום ירדתי·
אני אמרתי הארץ בריחיה בעדי, כנגדי למעלה ממני סגור, ולא אצא לעולם· בעדי
מלכים ב׳ ד׳ ד׳ כמו *וסגרת הדלת בעדך, וכן כל בעד שבמקרא *עור בעד עורי, אבר כנגד אבר·
איוב ב׳ ד׳ לעולם, מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי· ואני אמרתי הארץ בריחיה
סגורי׳ כנגדי לעולם· ותעל משחת חיי, אבל כבר ראיתי כאן ניסים ומשם העליתני ואני
עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלים, כענין שאמר אך אוסיף להביט אל היכל קדשך,
תהלים קז ה׳ ותבא אליך תפלתי אל היכל קדשך: ח בהתעטף, כשנתעלפתי, וכן נפשם
איכה ב׳ יא בהם תתעטף *בעטף עולל: ט משמרים הבלי שוא, אומות העולם העובדים
ע״ז· חסדם יעזבו, יראת הקב״ה שכל חסדים וטובתו מאתו יעזובו, אבל אני איני כן אלא
בקול תודה אזבחה לך, כך תרגם יונתן· ובפרקי דרבי אליעזר דורשו כלפי המלחים
שעזבו חסדם שהיו מטריבים לע״ז ועתה ירא: י ישועתה לי״י, נדרי שלמים ותודה
תהלים מ״ד כ״ו אשלם לשם ישועתי אשר לי״י ישועתה כמו לישועתה, וכן *קומה עזרתה לנו, לעזר׳ שלנו:

אבן עזרא ב ויתפלל, המפרשים רצו לפרש חדושו, והוציאו הכתוב מפשוטו, כי יונה לא
התפלל רק אחרי נתנו אל היבשה, בעבור שמנחו ממעי ולא אמר במעי· והלא ראו שם
תהלים קל א׳ כתוב מבטן שועתי, וככה *ממעמקים קראתיך יי׳, ועוד כי מלת שועתי לאות כי
התפלל ושוע אל השם טרם שיקיאנו הדג, וככה ותבא אליך תפלתי· והנה למה לא היה
כתוב ויתפלל יונה אחרי נתנו ממעי הדגה, ועוד כי אחר תפלתו כתוב ויאמר יי׳ לדג,·
והכיאם כנרה חזות בעבור ותעל משחתי, ותבוא אליך תפלתי· ועתה שים לבך וראה
בראשית מ״ח כ״ב כל תפלת נביא וברכתו היא ברוח נבואה, ויעקב אמר *אשר לקחתי מיד האמורי, כי
שם מ״ט טו דבר שנגזר להיות ידבר בלשון עבר, וככה *ויט שכמו לסבול *דרך כוכב מיעקב *וישמן
במדבר כ״ד י״ז ישורון ויבעט *וירא יי׳ וינאץ *וישכן ישראל בטח בדד· ובתפלת דוד בברחו *ויענני מהר
דברים לב׳ טו קדשו סלה· כי הכתוב אמ׳ בברחו ולא אחר ברחו, ובתפלתו אך אוסיף להביט אל היכל
שם לב׳ יט קדשך, שהוא השמים *ויי׳ בהיכל קדשו, ורבים ככה· ושם כתוב ישועתה לי״י שהיא מקום
שם לג׳ כח כמו ישועתה לי״י לבקש· ויש מי שאומר כי רנה בלשון הדג, ואין צרך כי רנה ורע שם
תהלים ג׳ ח׳ המין, כמו צרק וצדקה: ג ויאמר, שאול, מקום עמוק הפך שמים שהוא
שם ג׳ א׳ מרום: ד ותשליכני, ימים, כמו *על יאוריהם: ה ואני, נגרשתי
חבקוק ב׳ כ׳ מנגד עיניך, הם השמים: ו אפפוני, עד נפש, עד המיתה נמשי למות· ויש
שמות י׳ יט אמר כי ים סוף מתערב עם ים יפו, וסוף כמו *ויתקעהו ימה סוף, בעבור היותו קרוב:
שם ב׳ ג׳ ז לקצבי, מקומות שיכריתו שם ההרים מגזרת *ויקצב עץ· והארץ, סגרה בריחיה
מלכים ב׳ ו׳ ו׳ בעדי שלא אוכל לצאת לדות על הארץ· ותעל משחת חיי, דרך משל על נשמתו שהיא
תהלים קב א׳ כאמתחתו: ח בהתעטף, כמו *כי יעטף· ט משמרים שעל יונה,
ויתעצם על אנשי הספינה שהיו קוראים אליו ויזכיר זה אתנזם· ומלת חסדם שהיו חושבים
ויקרא כ׳ י״ז כי חסד היו עושים, או עיזרתו כמו *חסד הוא: י ואני, אשר נדרתי, כמעי
הדג: יא ויאמר, דרך משל שהכריחוהו לעשות חפץ השם:

ויתפלל

ב ויתפלל יונה, נס גדול היה שהיה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות והוא
חי. ועוד נס אחר שלא נדחק אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל. הדגה, כמו הדג,
ויבא בלשון זכר ונקבה כמו *והדגה אשר ביאור תמות. וי"א דרש כי נקבה היתה. ומ"ם שמות ז' י"ח
ממעי הדגה במקום בי"ת אלא ר"ל כי מתוך הצרה התפלל, וכן מבטן שאול שועתי
*ממעמקים קראתיך ה' *מן המצר קראתי יה: ג ויאמר, ויענני, כיון תהלים ק"ל א'
שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי הדג בשלום: ד ותשליכני מצולה, ונהר תהלים קי"ח ה'
יסובבני, הנהר הנכנס בים. והחכם ר' אברהם אע"פ כי במקום התחברות הים עם
הנהר היה זה. כל משבריך וגליך, כששבר גלי הים בעת חוזק יקראו משברים:

ה ואני אמרתי נגרשתי, שחשבתי כשהשליכוני בים שאני מת ונגרשתי מנגד
עיניך, כלומר מהשגחתך עלי עד שחשבתי שהסתרת פניך ועיניך ממני. אך עתה
כשעשית עמי הנס הגדול הזה ועודני חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל
קדשך בבית המקדש ומקום הנבואה ומקום השגחתך עד תשיבני אליו ואם אני
בורחתי ממנו. ופי' להביט להתפלל נגד ההיכל: ו אפפוני מים עד נפש,
סבבוני מים עד שכמעט יצאה ממני נפשי, עד שבלעני הדג, וכן *כי באו מים עד תהלים ס"ט ב'
נפש. סוף חבוש לראשי, הסוף הוא הצמח. וי"א ממנו גדל על שפת היאור או הים
לפיכך נקרא ים סוף שגדל על שפתו סוף רב. וי"א ממנו שגדל בקרקעית הים, בעיקרי
ההרים והוא שקורין לו בלעז אלגא, והוא רך וארוך וכרוך בראשי הדגים, וזהו שאמר
סוף חבוש לראשי, ופי' לראשי, לראש הדג שבלעני כי הוא היה כמו ראשו כל זמן
שהיה במעי הדג. וי"מ סוף ים סוף. ואומרים כי ים סוף הוא נכנס בים יפו. ועל
הדרך הזה ת"י ימא דסוף תלי על מן רישי: ז לקצבי הרים ירדתי, לסוף
ההרים אשר בים כלו' לעיקריהם שהוא קרקעית הים. וקצב וקץ אחד הוא. ות"י לעיקרי
טוריא נחתית. הארץ בריחיה בעדי לעולם, מתחילה חשבתי שהארץ שהיא היבשה
היו בריחיה בעדי כלו' שהיתה בורחת בעדי שלא אשוב אליה לעולם, שיהיה הים קברי.
ואחרי שאני חי במעי הדג ידעתי שהעלית משחת חיי, והשחת הוא הקבר ואשוב עוד
אל היבשה. ה' אלהי שעשית אותי כרוך. ות"י ארעא נגרית בתקופתא עיל מני עלמין
ואתקריב קדמך לאסקא ממחבלא חיי: ח בהתעטף עלי נפשי, זה הלשון
נאמר על רוב הצרה שתקצר נפש האדם בו, וכן *נפשם בהם תתעטף. אמר כשהיתה תהלים ק"ז ה'
בצרה נפשי שבלעני הדג, מתחילה חשבתי כאלו אני מת. ועם כל זה את ה' זכרתי,
והתפללתי אליו. ותבא אליך תפלתי, וכיון שנשארתי כך חי במעי הדג ידעתי שבאה
אליך תפלתי. אל היכל קדשך, הוא השמים, וכן נאמר *ה' בהיכל קדשו *ה' תהלים י"א ד'
בשמים הכין כסאו. ועל הדרך הזה נאמ' *ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים: תהלים ק"ג י"ט

ט משמרים הבלי שוא, אנשי הספינה שהיו עובדים אלילים. והם משמרים ד"ה ב' ל' כ"ז
הבלי שוא, ידעתי שאחר שימלטו מן הצרה יעזבו חסדם שיראו את ה', וזעקו אליו
ונדרו נדרים לא יקיימו מה שנדרו, וישובו לעבודת אלהיהם. אבל אני לא כן כי בקול
תודה אזבחה לך. משמרים אינו פועל יוצא לשלישי אלא הוא כמו שומרים. וי"מ חסדם
יעזבו, מן *חסד הוא. כלומר יעזבו אליליהם שהם חסד ונבלה. וכן הוא בפרקי רבי ויקרא כ' י"ז
אליעזר, כיון שראו המלחים כשהגיעו אל נינוה את כל הנסים שעשה הקב"ה עם יונה,
עמדו והשליכו איש אלהיו בים, שנאמר משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו. חזרו ליפו
ועלו לירושלם, ומלו את בשר ערלתם שנא' וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו.

זכתי׳ כי זכת זכתו ׳ אלא זה דם בריתמיל׳ שהוא כדם זבח ׳ ונדרו להביא איש את אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו לגירות את ה׳ אלהי יונה ונדרו ושלמו ׳ ועליהם הוא אומר על הנדרים נדרי תנדק ׳ ויש לא כמנמית פלחי טעותא למיתהך דמתייטב לחון לית אינון ידעין : ׳ ואני בקול תודה ׳ שאודך בקול תודה כענין קול ואזכה לך זבח תודה כאשר נדרתי ׳ ישועתה לה׳ ׳ פי׳ ואומר כי הישועה לה׳ לבדו שהושיעני בפלא גדול שעשה לי : יא ויאמר ה׳ לדג ׳ הדיבר את רשע שיקיאנו אל היבשה :

ג וַיְהִ֧י דְבַר־יְהוָ֛ה אֶל־ א יוֹנָ֖ה שֵׁנִ֥ית לֵאמֹֽר׃

א וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יוֹנָה תִּנְיָנוּת לְמֵימַר׃

ב ק֛וּם לֵ֥ךְ אֶל־נִֽינְוֵ֖ה הָעִ֣יר הַגְּדוֹלָ֑ה וּקְרָ֤א אֵלֶ֙יהָ֙ אֶֽת־הַקְּרִיאָ֔ה אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י דֹּבֵ֥ר אֵלֶֽיךָ׃ טע״ק ד׳ ל

ב קוּם אֱזֵיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ יָת נְבוּאָתָא דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ׃

א ויהי ׳ פעם שנית : ב קום ׳ הוא ידוע כי לא הלך דרך שתחק נינוה אם ישלחהו שנית ילך : אבן עזרא

א ויהי דבר ה׳ אל יונה שנית ׳ כבר פירשנו למעלה פעם שנית : ב קום ׳ אשר אנכי דובר ׳ שדברתי אליך כבר וגם עתה אני דובר אליך שתקרא אליה שתהיה נהפכת על רעתם : דוד קמחי

ג וַיָּ֣קָם יוֹנָ֗ה וַיֵּ֛לֶךְ אֶל־נִֽינְוֶ֖ה כִּדְבַ֣ר יְהוָ֑ה וְנִֽינְוֵ֗ה הָיְתָ֤ה עִיר־גְּדוֹלָה֙ לֵֽאלֹהִ֔ים מַהֲלַ֖ךְ שְׁל֥שֶׁת יָמִֽים׃

ג וְקָם יוֹנָה וַאֲזַל לְנִינְוֵה כְּפִתְגָמָא דַּייָ וְנִינְוֵה הֲוָת קַרְתָּא רַבְּתָא קֳדָם יְיָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין׃

ד וַיָּ֤חֶל יוֹנָה֙ לָב֣וֹא בָעִ֔יר מַהֲלַ֖ךְ י֣וֹם אֶחָ֑ד וַיִּקְרָא֙ וַיֹּאמַ֔ר ע֚וֹד אַרְבָּעִ֣ים י֔וֹם וְנִֽינְוֵ֖ה נֶהְפָּֽכֶת׃ י׳ פסוק׳ ויקרא ויאמר ל

ד וְשָׁרֵי יוֹנָה לְמֵיעַל בְּקַרְתָּא מַהֲלַךְ יוֹמָא חַד וְאַכְרִיז וַאֲמַר בְּסוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וְנִינְוֵה מִתְהַפְכָא׃

ד נהפכת ׳ נחרבת : שלמה ירחי

אבן עזרא ג ויקם. אמר רבי ישועה כי הלכו אנשי הספינה אל נינוה והגידו דבר יונה על כן האמינו. ומלת לאלהים פירשתיה. מהלך שלשת ימים. כסביב המדינה והוא מהלך יום אחד מן הקצה אל הקצה. או לא הלך לקרוא רק מהלך יום אחד על כן. ד ויחל. יש אומרים כי נהפכת. שנהפכה ממעשיה הרעים, וזה דרש איננו נכון רק הדבר כמו *רגע אדבר: ירמיה יח ז׳

דוד קמחי ג ויקם. עיר גדולה לאלהים. כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל דרך הגדלה כמו *כהררי אל *ארזי אל *שלהבת יה *מאפליה: ירמיה ב׳ לא תהלים לו ז׳ ד ויחל יונה. כי העיר היתה מהלך שלשת ימים מן הקצה אל הקצה והחל יונה להכנס בעיר עד מהלך יום אחד שבלכתו בעיר היה קורא ואומר עוד ארבעים יום ונינוה תהלים פ׳ יא׳ נהפכת, ר״ל כמהפכת סדום ועמורה, כי מעשיהם היו כמעשיהם: שיר ח׳ ו׳ נ״א מעשיה

ה וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם׃

ה וְהֵימִינוּ אֱנָשֵׁי נִינְוֵה בְּמֵימְרָא דַייָ וּגְזַרוּ צוֹמָא וַאֲסַרוּ שַׂקִּין מֵרַבְּהוֹן וְעַד זְעֵירֵיהוֹן׃

אבן עזרא ה ויאמינו. כמו *ויאמן העם, והטעם בדבר אלהים: שמות ד׳ לא

דוד קמחי ה ויאמינו. כי אנשי האניה היו בעיר והעידו עליו כי הטילוהו אל הים וכל עיניו כמו שהיה. לפיכך האמינו בנבואתו ושבו בתשובה שלמה. ויקראו צום. קודם אזהרת המלך עשו תשובה מעצמם והתענו ולבשו שקים:

ו וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ נִינְוֵה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ מֵעָלָיו וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר׃ ט׳

ו וּמְטָא פִּתְגָמָא לְוָת מַלְכָּא דְנִינְוֵה וְקָם מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְאַעְדִּי לְבוּשֵׁי יְקָרֵיהּ מִנֵּיהּ וְאִתְכַּסִּי שַׂקָּא וִיתִיב עַל קִיטְמָא׃

ז וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וּגְדֹלָיו לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן אַל־יִטְעֲמוּ מְאוּמָה אַל־יִרְעוּ וּמַיִם אַל־יִשְׁתּוּ׃ ל׳

ז וְאַכְרִיז וַאֲמַר בְּנִינְוֵה מִגְּזֵירַת מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי לְמֵימַר אֱינָשָׁא וּבְעִירָא תּוֹרָא וְעָנָא לָא יִטְעֲמוּן מִדְּעַם וְלָא יִרְעוּן וּמַיָּא לָא יִשְׁתּוּן׃

שלמה ירחי — ו ארדרתו, לבוש יקרית: ז ויזעק, עיה והכריז. מטעם המלך וגדוליו, מעצת המלך ואל גדוליו טו להכריז:

אבן עזרא — ו ויגע, זה לפני לבוש השקים. ויעבר, הסיר. ויכס כארון שק, כי הוא פועל יוצא: ז ויזעק, מטעם, מעצתו ודעתו ושכלו כמו *כשנותו את טעמו:

דוד קמחי — ו ויגע הדבר, הדבר אשר דבר הנביא וקרא על העיר. אדרתו, אדרת המלוכה שעליו. ות״י לבוש יקריה: ז ויזעק, העביר כרוז בעיר על התשובה והעם״ שהעם היו שוברים מאליהם הוסיף עוד ענוי הבהמות והשבון הטל. מטעם המלך, ר״ל מעצתו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו כזה, וכן *וטעם זקנים יקח *כשנותו את טעמו, והדומים להם. ות״י מגזרת מלכות:

תלים ל״ד א׳ · איוב י״ב כ׳ · תלים ל״ד א׳

ל׳ רפי · ח וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־אֱלֹהִים בְּחָזְקָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמִן־הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם׃

ר״ח תני והס

וְיִתְכַּסּוּן סַקִּין אֱנָשָׁא וּבְעִירָא וִיצַלּוּן קֳדָם יְיָ בְּתְקוֹף וִיתוּבוּן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וּמִן חֲטָפָא דְבִידֵיהוֹן׃

ל׳ מל׳ · ט מִי־יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד׃

מַן יָדַע דְּאִית בִּידֵיהּ חוֹבִין יְתוּב מִנְּהוֹן וְיִתְרַחֵם עֲלוֹהִי מִן קֳדָם יְיָ וִיתוּב מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְלָא נוֹבַד׃

שלמה ירחי — ח ויקראו אל אלהים בחזקה, אמרו אמהות לבד, והולדות לבד. אמרו לפניו רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו: ט מי יודע, עבירות שבידו ישוב. ונחם האלהים, ויתנחם על הרעה לשוב ממנה:

אבן עזרא — ח ויתכסו, ויקראו, האדם: ט מי יודע, כן דעתו מי שהוא יודע שעשה רע. או כמו אולי. ומלת ישוב על השם הנכבד:

דוד קמחי — ח ויתכסו, בחזקה, בכל לב. מדרכו הרעה, מאחר עבירות. ומן החמס, הוא סגר כלם, ועליו נגזרה גזרתם: ט מי יודע, אולי ישוב ונחם האלהים בשובינו ממעשינו הרעים. או פירושו מי שיודע דרכי התשובה ישוב והאלהים יתברך ינחם. ות״י מאן ידע דאית בידיה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלנא מן קדם יי ונחם לפתה כי הוא עשל עבר מוסב לעתיד מפני הו״ו והוא מבין עשל:

ל׳ · י וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ מִדַּרְכָּם

ג׳ כתיב׳

וּגְלֵין קֳדָם יְיָ עוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי תָבוּ מֵאוֹרְחַתְהוֹן

הרעה

הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת־לָהֶם וְלֹא עָשָׂה׃ ח׳

בִּישְׁתָא וְתַב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִּי מַלִּיל לְמֶיעְבַּד לְהוֹן וְלָא עֲבַד׃

אבן עורא י׳ וירא האלהים, שיאמינו בו. ובכה כיתרו *לפני האלהים. וינחם, דברך שמות יח יב תורה כלשון בני אדם׃

דוד קמחי י׳ וירא, מדרכם הרעה, כלל כל הרעות. ומן החמס שבו בתשובה שלמה כמו שאמרו רז״ל מי שגזל מריש ובנאו בבירה גדולה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו. וינחם האלהים, כי כל דבריו שאמר להרע לבני אדם בתנאי אם לא ישובו, אבל אם ישובו, ישלח. וזו המדה היא ממדותיו ית׳ כמו שאמר בתורה. וכן אמר ירמיהו *רגע אדבר וגו׳, וכן יחזקאל *ובשוב רשע מרשעתו וגו׳׃ ירמיה יח ז׳ יחזקאל יח כז

ד וַיֵּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לוֹ׃

א׳ וּבְאֵשׁ לְיוֹנָה בִּישָׁא רַבָּא וּתְקֵיף לֵיהּ׃

עח פת׳ וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה הֲלוֹא־זֶה דְבָרִי ו׳ כתי׳ ה׳ יג׳

ג׳ עַד־הֱיוֹתִי עַל־אַדְמָתִי עַל־

כ׳ כנשף ד׳ כֵּן קִדַּמְתִּי לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃

ב׳ וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ הֲלָא דֵין פִּתְגָּמִי עַד דַּהֲוֵיתִי עַל אַרְעִי עַל כֵּן אוֹחִיתִי לְמֵיעֲרַק לְיַמָּא אֲרֵי יְדַעְנָא אֲרֵי אַתְּ אֱלָהָא חֲנָנָא וְרַחֲמָנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וְתָיֵיב מִמֵּימְרָיהּ דְּלָא לְאַיְתָאָה בִּישְׁתָא׃

וְעַתָּה יְהוָה קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃ ה׳

ג׳ וּכְעַן יְיָ סַב כְּעַן יָת נַפְשִׁי מִינִּי אֲרֵי טַב דְּאֵימוּת מִדְּאֵיחֵי׃

שלמה ירחי א׳ וירע אל יונה, אמר עכשיו יאמרו האומות שאני נביא השקר׃ ב׳ הלא זה דברי, ידע אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריבם, ואהיה שקרן בעיניהם׃

אבן עזרא א׳ וירע, שנחם השם׃ ב׳ ויתפלל, פירשתיו. ונחם, יעזר כי על כן חית קמוץ כמשפט כל בניין נפעל׃ ג׳ ועתה, בעבור דאותו כי ישראל לא

שמות ל״ב ל״ב — עשו תשובה יותר שתבוא הרעה עליהם. על כן יתפלל קח נא את נפשי כדרך *מחני נא. וכאשר עשה אליהו במעשיו תוחל:

בראשית ל״ח י׳ — רוד קמחי — א׳ וירע. שרעו ירע. וכן *וירע בעיני יי׳ *תרע עינו. וכן כל אשר במשקלם.
דברים כ״ח נ״ד — ולא כדברי ר׳ יהודה. ואין ירע יונה ועדיין לא הגיע מ׳ יום. אמר לו אחד מאן יתן ברוח נבואה כי שב ממה שגזר עליהם כיון ששבו מדרכם הרעה ויחר לו. כמו שפירשנו בעבור ישראל שלא שבו מדרכם הרעה: ב׳ ויתפלל יונה התפלל קח נא את נפשי. ואמר בתחלת תפלתו אנה יי׳ הלוא זה דברי מה שהייתי חושב ומדבר עם לבי כי הייתי מפחד שישובו ויתנחם על הרעה ותהיה תשובתם גורמת רעה לישראל. אנה.
איוב א׳ י״ח — סוכב כמו ... עד היותי. כמו עד היותי. וכן *עד זה מדבר. קדמתי לברוח. קודם שתבא אלי נבואתך בזה פעם שנית. ונחם קמץ כי הוא בינוני מבנין נפעל. ג׳ ועתה יי׳ קח נא את נפשי ממני. שלא אראה ברעת ישראל כמו שאמר משה
שמות ל״ב ל״ב — רבינו ע״ה *מחני נא מספרך. וכן אמר *הרגני נא הרוג:

במדבר י״א ט״ו
ד׳ וַיֹּ֣אמֶר יְהֹוָ֔ה הַהֵיטֵ֖ב חָ֥רָה לָֽךְ׃ — וַאֲמַר יְיָ הֲלַחְדָא תְּקִיף לָךְ׃

ה׳ וַיֵּצֵ֤א יוֹנָה֙ מִן־הָעִ֔יר וַיֵּ֖שֶׁב מִקֶּ֣דֶם לָעִ֑יר וַיַּ֨עַשׂ ל֜וֹ שָׁ֗ם סֻכָּ֗ה וַיֵּ֤שֶׁב תַּחְתֶּ֙יהָ֙ בַּצֵּ֔ל עַ֚ד אֲשֶׁ֣ר יִרְאֶ֔ה מַה־יִּהְיֶ֖ה בָּעִֽיר׃ — וּנְפַק יוֹנָה מִן קַרְתָּא וִיתֵיב מִמַּדְנַח לְקַרְתָּא וַעֲבַד לֵיהּ תַּמָּן מְטַלְּתָא וִיתֵיב תְּחוֹתַהּ בִּטּוּלָא עַד דְּיֶחֱזֵי מָה יְהֵי בְּסוֹף קַרְתָּא׃

ל׳ רנא

דברים ט׳ כ״ח — אבן עזרא — ד׳ ויאמר. ההיטב. כמו *ותכות אותו שחון היטב. והטעם טחינה שלימה במורק. והטעם למה חרה לך כל ככה. ויש אומר היחר לך שאיטב אני למי שאהיה. וזה הכל הוא: ה׳ ויצא. שב להזכיר דברי יונה ואשר קרהו לפני מלאת ארבעים יום.
בראשית כ״ח י״א — כדרך *וישבע במקום. גם *ויקח יוסף את שניהם:
שם מ״ח י״ב — דוד קמחי — ד׳ ויאמר יי׳ ההיטב חרה לך. אם חרה לך מאד. ולא אמר לו עוד אלא כל עוד אראך אות שאינו מן הדין שיחרה לך על סליחתי לאנשים. וההיטב. ענינו הווק
דברים ט׳ כ״א — הענין. וכן *ותכות אותו טחון היטב *שברו היטב. ויש מפרשים אם הטוב שאני עושה
מלכים ב׳ י״א י״ח — לאשר חרה לך. ויש כמו מאד הלחדא: ה׳ ויצא. וישב מקדם לעיר. ישב לו במקום שהוא מזרח לעיר עד אשר יראה אולי לא יעמדו בתשובתם ותשוב הגזרה עליהם:

ק׳ ה׳ כגב״
ו׳ וַיְמַ֣ן יְהֹוָֽה־אֱ֠לֹהִ֠ים קִֽיקָי֞וֹן וַיַּ֣עַל ׀ מֵעַ֣ל לְיוֹנָ֗ה לִֽהְי֥וֹת צֵל֙ עַל־רֹאשׁ֔וֹ לְהַצִּ֥יל ל֖וֹ — וְזַמִּין יְיָ אֱלֹהִים קִיקְיוֹן וּסְלִיק עֵיל בַּר יוֹנָה לְמֶהֱוֵי טוּלָא עַל רֵישֵׁיהּ לְאַגְנָאָה עֲלֵיהּ

סרעתו

מֵרָעָתוֹ וַיִּשְׂמַח יוֹנָה עַל־הַקִּיקָיוֹן שִׂמְחָה גְדוֹלָה׃

מִבִּישְׁתֵיהּ וַחֲדִי יוֹנָה עַל קִיקָיוֹן חֶדְוָוא רַבָּא׃

שלמה ירחי ו ויַמן. לשון הזמנה: להציל לו מרעתו. מחום השמש: קיקיון. עשב הגדל למעלה כענפים רבים ומיצל. וכך שמו:

אבן עזרא ו ויַמן. קיקיון. חכמי ספרד אומרים דלעת או קרא. ואין דרך לרעתו. להציל לו מרעתו. מרוב חום השמש. ויש אומרים כי בעבור שעמד כמעט הדג ומן אחרון עד כאשר רך ולא יוכל לסבול החום:

דוד קמחי ו ויַמן. הזמינו לפי שעה. ואע״פי שעשה לו סוכה לצל. אולי יבשו עצי הסוכה. כי ישב שם עד מלאת לו ארבעים יום. ועשה עמו אות זה להשכילו כגודל ה׳ ורחמיו על כל מעשיו. והקיקיון. הוא עשב שהתחיל פארותיו ותגבהנה ועשה צל. ובמשנה ולא בשמן קיק. ואמרו בגמרא מאי קיק. אמר ריש לקיש אמר קיקיון דיונה. אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולכולי כאלדאתי ודמי לאלדאתי רבי פי׳ בין כעצי הגדים הוא גדל. ועל פום חנון מדלן יתיה פי׳ על פתחי החנויות מדלין אותו לצל. ומפרשי לה עבדין מאחא פי׳ מגרעיניו עושין שמן. ופי׳ רבינו שמואל בן חפני שהוא עשב הנקרא בלשון ערבי אל כרוע. ופי׳ גלוליכא מנחתי בתשובות הגאונים אילן סרק ויש במקומנו הרבה ועושה גרעינין ועושין מהם שמן וכל מי שיש לו עת הרבה שותה ממנו. ושמו בלשון ערבי אלכרוע. מרעתו. מחום השמש שהכהו ושיבשו עצי הסוכה שהיו לו לצל:

נ״א ומפרשי

ל׳ וא׳ וימן אלהי׳ · וַיְמַן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר לַמָּחֳרָת וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן וַיִּיבָשׁ׃ 7

ק׳ · ל׳ וחד למחרת · ב׳ כ׳ מל׳ וחד חס׳

וְזַמִּין יְיָ יָת תּוֹלַעְתָּא בְּמִיסַּק צַפְרָא בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמְחָא יָת קִיקָיוֹן וּגְבַאשׁ׃

ג׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳

וַיְהִי כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ וַיְמַן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתַּךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל־רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלָּף וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃ 8

וַהֲוָה כְּמִדְנַח שִׁמְשָׁא וְזַמִּין יְיָ רוּחַ קִידוּמָא שְׁתִיקָא וְטָפְחַת שִׁמְשָׁא עַל רֵישָׁא דְיוֹנָה וְאִשְׁתַּלְהִי וּשְׁאִיל יָת נַפְשֵׁיהּ לִמְמָת וַאֲמַר טַב דְאִימוּת מִדְאֵיחֵי׃

שלמה ירחי ז ותך. התולעת את הקיקיון. כמקום שיאמר לשון זכר יך. יאמר לשון נקבה ותך: ח חרישית. אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה. והיא חמה מאד. וכן יתרגם יונתן שתיקתא. ויתעלף. מגזרת כלעו (?):

אבן עזרא ז ויַמן. למחרת. יום שמחתו בקיקיון: ח זיהי. רוח קדים. ממזרח:

חרישית, אמר ר׳ מרינוס שהיתה חזקה ומשמעות אחר עד שתחרשנה האזנים. ויתעלף,
עמוס ח׳ י״ג כמו *תתעלפנה *ותכס בצעיף ותתעלף, שהתעלף כבגדיו:

דוד קמחי

בראשית ל״ח י״ד ז ויימן, הזמין התולעת לפי שעה במקום הקיקיון. בעלות, כבי״ת. ותך את
דברים כ״ח ל״ט הקיקיון, תולעת לשון נקבה, וכן *כי תאכלנו התולעת. ותך רל שהכהו למטה. ואחר
שנפסק ממנו לחות הארץ ונתחבר יבש עליו שהיו לו לצל. והנה יום אחד היתה לו
הצמיחה, ולמחרת כעלות השחר הוכה וייבש: ח ויהי, וימן, הזמין
הרוח לפי שעה להוסיף לו צרה על צרתו בחום השמש. ופי׳ חרישית חזקה שעושו בני
אדם החרשים בקצירה. ות״י שתיקתא. ורוח קדים היא חמה. ותך השמש, תכות
והשמש. ויתעלף, ימנע נפשו ונבהל מאד עד שלא יכול לעמוד על עמדו מרוב
עמוס ח׳ י״ג החום ובמעט יצאה רוחו כמו שפי׳ *תתעלפנה, בספר עמוס. וכן תרגמו רז״ל שמא
יתעלפה:

כ״ה ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יוֹנָה הַהֵיטֵב חָרָה־לְךָ עַל־הַקִּיקָיוֹן וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה־לִי עַד־מָוֶת׃

וַאֲמַר יְיָ לְיוֹנָה הַלְחֲדָא תְקֵיף לָךְ עַל קִיקָיוֹן וַאֲמַר לַחֲדָא תְקוֹף לִי עַד מוֹתָא׃

י וַיֹּאמֶר יְהוָה אַתָּה חַסְתָּ עַל־הַקִּיקָיוֹן אֲשֶׁר לֹא־עָמַלְתָּ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה וּבִן־לַיְלָה אָבָד׃ ז׳ כליש׳ וכל כן עין דכו׳

וַאֲמַר יְיָ אַתְּ חַסְתָּא עַל קִיקָיוֹן דְלָא עֲמַלְתְּ בֵּיהּ וְלָא רַבִּיתֵיהּ דִי בְּלֵילְיָא הָדֵין הֲוָה וּבְלֵילְיָא אוֹחֲרָנָא אֲבַד׃

יא וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים־ ל׳ צין רפה עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר ר׳ חס׳ א׳ לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה׃

וַאֲנָא לָא אֲחוּס עַל נִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא דְאִית בַּהּ סַגִּי מִתַּרְתָּא עַסְרֵי רִיבְּוָן אֱינָשָׁא דְלָא יְדַע בֵּין יְמִינֵיהּ לְסְמָלֵיהּ וּבְעִירָא סַגִּי׃

שלמה ירחי

י לא עמלת בו, בחרישה וזריעה והשקאת מים. בן לילה, כמו כן לילה, לא
גדל אלא לילה אחד: יא אשר לא ידע וגו׳, קטנים. ובהמה רבה, כי
אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם מכירים מי בראם:

אבן עזרא

ט ויאמר, השם שם משל לנביאו, בעבור שחרה לו כי נחם השם:
י ויאמר, הכתוב דבר דרך שיבינו השומעים, כי השם לא יעמול בכל הבריאו׳.
והנה

והנה הטעם אתה חסתה על דבר לא אחוס אני על מעשי · ומלת בן בת ליל׳ כמו *בן נון דברים לא כב
*והיה אם בן הכות הרשע · והנה לא צמח בקיקיון רק יום אחד מהבקר עד הערב · והנה עם לח כ׳
היה מתחילת הלילה החל שיגדל עד הבקר ולערב החל ליבש ובעלות השחר כולו יבש
על כן אמר שבן לילה היה ובן לילה אבד : ואני · שתים עשרה רבוא · שלא חטאו גם
בהמות · והנה דרך סברה כי נהפכת כמהפכת סדום כי הדבר היה ידוע בכל העולם :
דוד קמחי ט ויאמר אלהים · מבואר הוא : י ויאמר יי אתה חסת על הקיקיון ·
ופירו׳ שלא חס על הקיקיון אלא מפני שהיה בו הצל ית׳ חס על נינוה מפני כבודו · כי
הנבראים הם כבודו · כמו שכתוב *מלא כל הארץ כבודו · וכ״ש מין האדם · כמו ישעיה ו׳ ג׳
שכתוב *ולכבודי בראתיו · ופירו׳ שפירשנו זה על ישראל · מכל מקום על מין האדם ישעיה מג ז׳
מדבר כמו *יצרתיו אף עשיתיו · אלא לפי שישראל מכירים בכבוד האל יותר מאשר ישעיה מג ז׳
מין האדם · ואלו החכמים שבהם אמר הפסוק על ישראל · אשר לא עמלת בו ולא
גדלתו · הדבר שיעמול בו האדם הוא חשוב יותר בחסרו · ופירו׳ שהאל ית׳ לא עמל
ביצירת הנבראים דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעים · שבן לילה היה ובן
לילה אבד · בין כמו בן · וכן *בן שן · ובין לילה · כמו מבן לילה · כמו *מבן חדש דברים לא כב
*בן עשרים · ופי׳ בן לילה כי בלילה אחד צמח ובלילה האחר אבד בסוף הלילה כי במדבר ג׳ יד
בעלות השחר הוכה וייבש : יא ואני לא אחוס · הרבה משתים עשרה רבו שמות ל׳ יד
אדם · יותר מי״ב רבוא אדם · ורבוא הוא עשרת אלפים · ומלת משתים במארך המ״ם
והשי״ן חירק דגשה · אדם כולל זכרים ונקבות · אשר לא ידע · שהם קטנים ולא
ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם חטא · ואין להם עונש אלא בעבור האבות · וכיון
שהאבות שבו היה הם בלא עונש · וכן בהמה רבה שיש בעיר · והבהמה אין לה עונש
וזכות ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול וכל שכן על רבים :